

ANDHRA KAMANDAKAMU

BY

JAKKARAJU VENKATAKAVI

Critically edited with Introduction and notes

BY

Sri VETURI PRABHAKARA SASTRI,

Reader in Telugu,

S. V. O. Institute, Tirupati.

PUBLISHED BY

S. GOPALAN, B.A., B.L.,

Hon : Secretary,

for the Administrative Committee,

T. M. S. S. M. Library, Tanjore.

1950.

Price Rs. 2-8-0.

PRINTED AT
THE "RATHNA PRESS,"
TIRUPATI.

PREFACE.

We are publishing in the following pages a rare Telugu work on the Science of Government or Politics available in the Saraswathi Mahal Library. It is entitled KAMANDAKA NEETI SASTRAM, and its author is one ZAKKARAJU VENKATA KAVI who lived about 1584 A. D. KAMANDAKA wrote on the subject of statecraft after KAUTILYA, and his work contains tributes to the famous CHANAKYA, who is described as having "churned the nectar of the science of Polity from the Ocean of Political Sciences". KAMANDAKA himself is an authority on the subject acknowledged by Sanskrit, Telugu and Tamil writers from ancient times. The author of this Telugu work closely interprets his thoughts and says in his concluding verses that his work is a translation of KAMANDAKAM.

The theme of this book is bound to appear quaint to us in these days of democracy. Many of the chapters like those on army, war and the machinery of Government are necessarily far too out of date for the present times. But the book contains utterances of value for all times on questions like the qualification of rulers, ministers and ambassadors, friendship, and on how to influence others. A book of this kind can not avoid being sophisticated by focussing attention on the ruler's duties rather

than his rights; and by insisting on high moral standards for the leader of men, its author escapes from the doubtful distinction earned by Machiavelli.

There is a melancholy interest attaching to this publication. Its distinguished Editor, Sri V. Prabhakara Sastri, Reader in Telugu, S. V. O. Institute, Tirupathi, breathed his last just after finishing this edition. He has placed us under a deep debt of gratitude by taking up this work. His massive scholarship in Sanskrit and Telugu is well-known and his contributions to Telugu literature are varied and rich. He took very keen interest in the Saraswathi Mahal Library and knew its Telugu section inside out. His death is a great loss to us just at a time when we have commenced to publish our Telugu works.

We have no doubt that his able edition of this work will rouse keen interest among Telugu scholars.

We are grateful to the Government of Madras for the timely help given to us to publish this and other works in our Library.

Tanjore, }
1950. }

S. GOPALAN,
Hon : Secretary,
T.M.S.S.M. Library Committee.

General Editor's Introduction to the Madras Government Oriental Series.

The Government of Madras took up for consideration the question of publication of the various manuscripts in different languages on subjects like philosophy, Medicine, Science, etc., early in May 1948. Important manuscript Libraries in the Madras presidency were requested to send a list of unpublished manuscripts with them for favour of being considered by the Government for publication. The Honorary Secretary of the Tanjore Maharaja Serfoji's Saraswathi Mahal Library, Tanjore, alone complied with this request. This list as well as a similar list of unpublished manuscripts in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras were carefully examined and a tentative selection of manuscripts suitable for publication was made. The Government in their Memorandum No. 34913/48-10, Education dated 4-4-1949 constituted an expert committee with the Curator of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras, as the Secretary for the final selection of manuscripts suitable for printing and for estimating the cost of publications. The following are the members of the Committee :—

**The Name of Personnel of the Committee
Constituted for Selecting Manuscripts for Publication.**

---(8)---

- 1 Sri T. M. Narayanaswami Pillai, M.A., B.L.
- 2 „ R. P. Sethu Pillai, B.A., B.L.
- 3 „ C. M. Ramachandra Chettiar, B.A., B.L.
- 4 „ R. Krishnamoorthy, (Kalki).
- 5 „ Dr. N. Venkataramanayya, M.A., PH.D.
- 6 „ M. Ramanuja Rao Naidu, M.A.
- 7 „ V. Prabhakara Sastri.
- 8 „ N. Venkata Rao.
- 9 „ H. Sesha Ayyangar.
- 10 „ Masti Venkatesa Ayyangar.
- 11 „ M. Mariappa Bhat, M.A., L.T.
- 12 „ Dr. C. Achyuta Menon, M.A., PH.D.
- 13 „ C. Kunhan Raja, M.A., D. PHIL.
- 14 „ A. Sankaran, M.A., PH.D., L.T.
- 15 „ P. Rama Sastri.
- 16 „ S. K. Ramanatha Sastri.
- 17 „ Dr. Abdul Haq, M.A., D. PHIL, (Oxen).
- 18 „ P. D. Joshi.
- 19 „ S. Gopalan, B.A., B.L.
- 20 „ Afzul-u-Ulma Hakim Khader Ahamed.
- 21 „ T. Chandrasekharan, M.A., L.T.

The members of the Committee formed into Sub-committees for the various languages, Sanskrit, Tamil, Telugu, Kanada, Malayalam, Marathi and Islamic languages. They met during the month of May 1949

at Madras and at Tanjore to examine the manuscripts and make a selection. The recommendations of the Committee were accepted by the Government in G. O. No. Mis. 2745 Education dated 31-8-1949 and they decided to call these publications as the "MADRAS GOVERNMENT ORIENTAL SERIES", and appointed the Curator, Government Oriental Manuscripts Library, Madras-5, as the General Editor of the publications. The following manuscripts have been taken up for publication during the current year.

**'A' From the Government Oriental
Manuscripts Library, Madras.**

—♦—
TAMIL

1. Kappal Sastram.
2. Anubhava Vaidya Murai.
3. Atthana Kolahalam.
4. Upadesa Kandan.
5. Colan Purva Pattayam.
6. Konga Desa Rajakkal.
7. Sivajnana Dipam.
8. Sadasiva Rupan, with commentary.

TELUGU

1. Sangita Rathnakaramu.
2. Aushadha Yogamulu.
3. Vaidya Nighantu.
4. Dhanurvidya Vilasamu.
5. Yoga Darsana Vishayamu.
6. Khadga Lakshna Siromani.

SANSKRIT

1. Vishnarayaniyam.
2. Bhargava Nadika.
3. Hariharacaturangam.
4. Brahma Sutra Vritti. Mitakshara.
5. Nyayasiddhanta Tatvamrutam.

MALAYALAM

1. Garbha Chikitsa.
2. (a) Vasthulakshanam.
(b) Silpasastram.
(c) Silpavishayam.
3. Mahasaram.
4. Kanakkusaram.
5. Kriyakramam.

KANNADA

1. Lokopakara.
2. Rattamata.
3. Dikshabodhe.
4. Asvasastram.
5. (a) Aushadghalu.
(b) Vaidya Vishaya.
6. Sangita Ratnakara.
7. Supasastra.

ISLAMIC Languages.

1. Jamil-Al-Ashya.
2. Tibe-E-Faridi.
3. Tahquiq-Al-Buhran.
4. Safinat-Al-Najat.

**'B' From the Tanjore Maharaja Serfoji's
Saraswathi Mahal Library, Tanjore.**

TAMIL

1. Sarabendra Vaidya Muraigal (Diabetes.)
2. Do. (Ear Nose, Throt, Head.)
3. Konganar Sarakkuvaippu.
4. Tiruchitrambalakovaiyar with padavurai.
- *5. Sarabendrarr Vaidya Murai (Anaemia).
6. Talasamudram.
7. Bharatanatyam.
8. (a) Pandikeli Vilasam Natakam.
(b) Pururava Chkravarthi Natakam.
(c) Madana Sundara vilasa Natakam.
(d) Percy Macqueen's Collection in the
Madras University Library of Folklore.
9. Ramayyan Ammnai.
10. Sarabendra Vaidya Murai (Asthma,
Cough and other lung diseases).

TELUGU

1. Kamandaka Nitisaramu.
2. Taladasapranadipika.
3. (a) Raghunatha Nayaka Abhyudayamu.
(b) Rajagopala Vilasamu.
4. Ramayanamu by Katta Varadaraju.

MARATHI

1. Natyasastra Sangraha.
2. (a) Book of Knowledge, Vahi
(b) Folk songs.
(c) Doradharun Veni Padhati.
(d) Aswasa Chatula Dumni.
3. (a) Pratapasimhendra Vijaya Prabandha.
(b) Sarabendra Theerthavali.
(c) Lavani.
4. Devndra Koravanji.
5. Bhakta Vilas.
6. Sloka Badha Ramayana.

SANSKRIT

1. • Aswasastra with Tricolour illustrations.
2. Rajamriganka.
3. Chikitsamritasagara.
4. Geetagevinda Abhinayam.
5. (a) Chola Champu.
(b) Sahendra Vilasa.
6. Dharmakutam - Sundara Kanda.
7. Jataka Sara.
8. Vishnutatva Nirnaya Vykakhya.
9. Sangita Darpana.
10. Beeja Pallava.

It is hoped that the publication of most of the important manuscripts will be completed within the next four years.

Some of the manuscripts taken up for publication are represented by single copies in the library and consequently the mistakes that are found in them could not be corrected by comparing them with other copies. The Editors have, however, tried their best to suggest correct readings. The wrong readings are given in round brackets and correct readings have been suggested in square brackets. When different readings are found, they have been given in the foot-note or incorporated in the text itself.

The Government of Madras have to be thanked for financing the entire scheme of Publication although there is a drive for economy in all the departments. My thanks are due to the members of the Expert Committee who spared no pains in selecting the manuscripts for publication. I have also to thank the various editors, who are experts in their own field, for readily consenting to edit the manuscripts and see them through the press. The various Presses that have co-operated in printing the manuscripts in the best manner possible also deserve my thanks for the patience exhibited by them in carrying out the corrections made in the proofs.

MADRAS, }
1950. }

T. CHANDRASEKHARAN,
General Editor.

ఉపోద్ఘాతము.

ఆర్థసారస్వతమున సుపవేదములలో రెండవది యుద్ధవేదము. అర్హసంహితనరక్షణప్రమముల నుపదేశించునది గాన నిది యుద్ధవేద మనఁ బరఁగు. ఇందు రాజధర్మములును అర్హార్థన రక్షణప్రమములును గలవి. బ్రహ్మ అక్షయధ్యానుములుగాను, ఉద్రుఁడు 50000, స్కందుఁడు 25000. ఇంద్రుఁడు 12000, వాచీకి 6000, బృహస్పతి 3000, శుక్రుఁడు 1000 అధ్యాయములుగాను గ్రంథములు రచించిరట. భయంకరములగు నీ పెద్ద గ్రంథములు తిన్నఁగా ఘటింప సవకాశము చాలని మనునాలమువఱకు రాని నశించిపోయినవి. వీనిని సంగ్రహించి భారద్వాజుఁడు 700 అధ్యాయములుగాను, గౌరీశంకర మునుని 500 అధ్యాయములుగాను, వ్యాసుఁడు 3000 అధ్యాయములుగాను సర్థశాస్త్రములు రచించిరట. అవియుఁ బై వాని గలియు చెందినవి. అర్థవేదము సంగ్రహరూపముగాఁ బరిమలుగువేల శ్లోకములతో రచింపఁబడినదట. అందీ విషయములు నిరూపింపఁబడినవి.

“ చతుర్థశ సహస్రాచి హ్యర్థవేదః ప్రమాణతః
 యత్రై వాష్టాదికాధ్యాయాః సంతి ప్రత్యక్షసిద్ధిదాః
 రత్నాధ్యాయో రసాధ్యాయః ప్రయోగాధ్యాయ ఏవ చ
 ధాతుధానక్రియాధ్యాయౌ రత్నాధ్యాయ స్తత్రైవ చ
 శ్రపుసీసజయాధ్యాయౌ లోహాధ్యాయ స్తతఃపరమ్
 మూషాఘ్నర్ణోఽతగరాధ్యాయౌ వాదజయ స్తతః
 హేమసంపాదనాధ్యాయః సిద్ధాధ్యాయోఽఖిలాద్ధదః
 మూలికాశోధనాధ్యాయః పుటాధ్యాయౌ మహత్తరః

నాగాధ్రపంధిరాధ్యాయో యోగాధ్యాయోఽర్థదాయః

కాలపాత్రీయాధ్యాయః సంఖిస్తాధ్యాయః పీఠి

విక్రియాకరణాధ్యాయః పీఠే సర్వాధ్యాయాః

అని యామకాష్టకతంత్రమున నున్నది.

అర్థశాస్త్ర మనునామముతోనే పీఠిలో రాజసీతి ప్రధానముగాఁ దెప్పఁబడియే. శుక్ర బృహస్పతి విశాలాక్షి దాహుదంతి భీష్మోద్భవః. వాణిక్య ప్రభృతులు విస్తరముగా రచించిన రాజసీతిశాస్త్రములలోఁ జాణక్యనికౌటిలీయముమాత్రమే మన కిప్పుడు లభించుచున్నది. ఛార్వాస్పత్యసూత్రము అని యుటీపల ముద్రితి ధైనిదియు అఘువాణిక్య సూత్రము అనుగ్రంథమును సారరహితములు నానునిరములు నని మా యభిప్రాయము. శుక్ర బృహస్పతుల గ్రంథములకు శుక్రసీతి సారమనియు, ఛార్వాస్పత్యసీతిసార మనియు, జాణక్యనికౌటిలీయ మునకుఁ గామందక సీతిసార మనియు గ్రంథములు గలవు.

కౌటిలీయము' కేవలము రాజసీతిని చెలువును. ఇది పట్లనె చధికరణములుగా 180 అధ్యాయములలో రాజవిద్యావినయగృహోత్పరక్షల ములును, అధ్యక్షిలవిధానమును (దుర్గము, పట్టణములు, కప్పము, సుంకము, కోశము, శాసనము, గోవులు, గజాశ్వములు, భోజనశాల, ముద్రి మొదలగువిషయములపై సధికారు లధ్యక్షులు), వ్యవహార స్వరూపమును వత్సరిష్కారమును, రాజ్యములో సుండుసంతకృత్రుభోధనము, నేవకాది పరిపాలనవిధి, ప్రజాసంపత్తును, దేహసంపత్తును, యానాసన సంశ్రయణదై వ్యధీభావసంధివిగ్రహ స్వరూపములును, ప్రజాపురుషసేనా మిత్రరక్షణవ్యసనము, చండయాత్రాక్రమము, యుద్ధప్రచారము, సంఘ విధియు, బలవజ్జయోపాయక్రమము, దుర్గలాభోపాయము, ఇంద్రజాల మాయాక్రమములును వరుసగా వివరింపఁబడినవి.

దీనిపై చార్దభిక్షవు ప్రభామతి యను టీకను, శంకరాచార్యులు ఆయమంగళను, మాధవమిశ్రయజ్ఞ నయచంద్రికను, భట్టస్వామి ప్రతిపది పంచికను వ్యాఖ్యానములుగా రచించిరి. వానిలోఁ గొంత కొంత భాగములు లభించుచున్నవి. భిక్షమాధపులవ్యాఖ్యానములు మించివి. భట్టస్వామిది హీనరచనము. అయినను ద్రవిడులును గేరలును దుష్టరచన భాషలలోనిది దీని ననుచదించికొనిరి.

కౌటిలీయార్థశాస్త్రమునను చాక్షిపీయ మను సర్థశాస్త్రము ప్రాచీనగ్రంథము. అర్థశాస్త్ర గ్రంథములలో నెల్ల మిక్కిలి చిన్న గ్రంథ మిచాక్షిపీయమే. ఇందు విషయము సూత్రరూపమునను, చార్యరూపమునను సంగ్రహశ్లోకరూపమునను రచింపఁబడియున్నది. కొన్ని క్లిష్టస్థలములందుఁ బ్రాచీనసంప్రదాయార్థములకుఁ బూర్వపక్షము వాదదూషణరూప విమర్శనలతోఁ గూడినసమీక్ష యను నాల్గవరూపము గూడ నున్నట్లు తెలియ నగుచున్నది. కౌటిలీయమున నీ సమీక్షరూప విమర్శన ముందుటచే నుబోధమై చాక్షిపీయగ్రంథము నణగఁ ద్రొక్కి ప్రకాదరణమునకుఁ జాత్రమైనది. ఇట్టి సూత్రరూపరచనలు మనప్రాచీనుల ప్రతిభావిశేషములఁ జాటుచున్నవి. ఈ చాక్షిపీయము రాజ్యాంగములకు సంబంధించిన విషయముల నణువదియేడింటిని గుఱించి తెలుపుచున్నది. ఇందు ప్రథమపటలము ఉద్దేశరూపమున నీ యణువదియేడువిషయములఁ బేర్కొనుచున్నది. ద్వితీయపటలమున నణువదివిషయములు మాత్రము లభ్యము లగుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. మిగిలినది యుక్త మైనది. అందు ప్రథమపటల మిట్లున్నది.

శక్యమేకశరీరేణ సీతిమార్గానుసారిణా ।

వ్యవసాయద్వితీయేన సర్వాం జేతుం వసుంధరామ్ ॥

అథాతః పురుషార్థసాధన మర్థశాస్త్రం ప్రవక్ష్యమః -

అద్యథా — 1. సప్తప్రకృతయః 2. సప్తవిధా ప్రవృత్తిః 3. సప్తవ్యసనాని 4. సప్తక్షమాకాలాః 5. తిస్రో విద్యాః 6. చత్వారో భోగ

సంగ్రహః 7. ప్రయో విశిగీషవః 8. చతుర్విధా రాజప్రకృతిః
 9. షట్త్రింశద్గుహో రాజా 10. సంపదవింశతిగుహోకమాచ్యుతః
 11. షడ్వింశతిగుహః నేనాచరితి 12. ద్వావింశతిగుహో రాజాధ్యక్షః
 13. షోడశగుహో మాతః 14. ద్వాదశగుహో సాంపత్పరితః
 15. ఏకాదశగుహః పురోహితః 16. పంచాదశగుహో వైదియః
 17. సప్తగుహో నాగరికః 18. దశగుహోకంతఃపురపాలకః
 19. ద్వాదశగుహం మిత్రం 20. షడ్గుణా యాత్రా 21. వింశతివిధం
 ముష్టిలింగజ్ఞానం 22. అష్టాంగా బుద్ధిః 23. అష్టాంగా నేనా
 24. అష్టై కోశవిధానాని 25. ఏకాదశేంద్రియాణి 26. త్రివిధో
 మంత్రః 27. చత్వారో మంత్రగుణాః 28. త్రివిధం మంత్రాక్షరం
 29. పంచాంగోమంత్రః 30. సప్తవిధోమంత్రధేయః 31. చతుర్దశ
 విధ ఉపశాపః 32. పంచవిధః శత్రురూపహంతవ్యః 33. చత్వారో
 నిర్యాణకాలాః 34. ద్వావిగ్రహకాలౌ 35. చత్వరఃసంధికాలాః
 36. ద్వాపంచపర్గా 37. పంచత్రివర్గాః 38. ఏకఏకపర్గః 39. చత్వారి
 శోఅర్థసాధనోపాయాః 40. చతుర్విధారంభవృత్తిః 41. చతుర్వి
 శోకర్మానుబంధః 42. చతుర్విధో నిచయః 43. పంచ దుర్గాణి
 44. దశవిధాదుర్గసంపత్ 45. వింశతివిధం దుర్గవ్యసనం 46. పంచ
 చత్వారింశద్గుణాః జనపదభూమిః 47. చతుర్విధం త్యాగస్థానం
 48. చతుర్విధా భృత్యసంపత్ 49. చతుర్విధా పురుషపరీక్షా 50. సప్త
 విధా కార్యవిప్రతిపత్తిః 51. ద్వివిధ ఉపసర్గః 52. ద్వివిధమనుష్ఠానం
 53. అష్టవిధః శత్రుః 54. ద్వాత్రింశద్గుణః షాడ్గుణ్యాసముద్దేశః
 55. వింశతివిధం దుష్టప్రళమనం 56. షడ్విధం బలం 57. అష్టై
 యుద్ధాని 58. అష్టై సంగ్రామభూమయః 59. చతస్రో హ్యూహ
 ప్రకృతయః 60. పంచ వ్యూహాః 61. సప్తదశ వ్యూహభేదాః
 62. ఏకాదశావీకస్థానాని 63. ఏకాదశశు స్థానేషు నేనా రక్షితవ్యా.
 ఏతేష్యేవ స్థానేషు వరబల మభిహంతవ్యం 64. షడ్విధం విషం

16. సకాంతవిధః స్కంధావారనివేశః 16. చతుర్విధా బుద్ధిః

17. ద్వివిధ ఆచారః

అరవాక్షియేర్థశాస్త్రే ప్రథమః పటః

౭: చాక్షియమందలి విషయసంగ్రహమును బట్టి కౌటిరీయాది గ్రంథముల 32 మూల మని తెలియుచున్నది. చాక్షియ విషయమే కౌటిరీయమును విపులముగ వివృతమై యున్నదని రెంటిని జరిశీలించిన వారికి ఉప్పుక గోళరింపఁ గలదు.

సంస్కృత వాఙ్మయమున సర్వశాస్త్రగ్రంథములు పెక్కు లుండెడివి. కాని సురప్రస్థాపకమున నది యున్నియు సరించినవి. బ్రహ్మ, అహిమ్స, శుక్ర, విశాలాక్షయ, ఇంద్రుడు, మొదలగువారు రచించిన గ్రంథరాజములు కానవచ్చుటచేదు. అట్లములగు గ్రంథములలో చాక్షియ కౌటిరీయములే ప్రశస్తములు.

కౌటిరీయం ద్రి కౌటియ్యుడను నామాంతరముగల వాఙ్మయుడని నలుపు రందుట. ఆ వాఙ్మయ్యుడు మౌర్య సామ్రాజ్య చక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుని మంత్రియై యుండుటచేరను. చంద్రగుప్తు చక్రవర్తి శ్రీ. పూ. 325 నుండి 298 వఱకు రాజ్యమేలె నని యుండుటచేతను న కౌటిరీయము శ్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్దపుగ్రంథ మని నుడువవచ్చును.

ఉచితశతాబ్దమువాఁడగు భోజుఁడును అర్థశాస్త్రమునఁ గృషిసల్పినట్లతని సీతిఘాటణ మనుగ్రంథము తెల్పుచున్నది. అందర్థశాస్త్రవిషయము సంతను 1. వినయ 2. వార్తా 3. వ్యవహార 4. రక్ష 5. మంత్ర 6. ఉపాయ 7. విక్రమ 8. యుద్ధ 9. ఉపనిషత్ 10. ప్రశమస్కంధము అని పది విభాగములుగా రచించె నని తెలియుచున్నది. కాని యా గ్రంథము అభ్య మగుటలేదు.*

* ఇంద్రుల శ్రీరామకృష్ణకవిగారు ఉపవేదములు అనుపేర రుద్రోద్గారి నుండి ఆంధ్రపత్రికలో ప్రకటించిన వ్యాసమునుండి విషయము గ్రహింపబడెను.

కామందక నీతిసారము

పై విధముగఁ బరిశీలితములైన ప్రాచీన రాజనీతిమూల గ్రంథములకుఁ దరువాతఁ గౌటిలీయార్థశాస్త్రమునకు సంగ్రహకారిరా రూపమైన కామందకనీతిసారము సంస్కృతమున వెలసినది. ఇది శ్రీ. శ. 4-వ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వముదియు 1-వ శతాబ్దమునకుఁ దర్వాదియు నగు చరిత్రకారులు గుర్తించిరి. ఏతత్కర్త కామందికుఁడు. అతని చరిత్ర మేమియుఁ దెలియరాదు. ఈ కామందకము 36 ప్రకరణములు గలది. కౌటిలీయార్థశాస్త్రము ననుసరించియే యిది రచితమైనను నిందుఁ గౌటిలీయమున గలవిషయములు గొన్ని రానరావు. కౌటిలీయమున లేని విషయములు నిందుఁ గొన్నిగలవు. ఈ విషయమున “రాజపుత్రుఁడై విద్యాభ్యాసపద్ధతిని నిర్ణయించు సందర్భములో నతఁడు (కౌటిల్యుఁడు) ‘అధ్యక్షులనుండి వార్తను, వక్తృప్రయోర్తలనుండి దండనీతిని నేర్చుకొనవలె’ నని చెప్పియున్నాఁడు. ఇతనిని నితర గ్రంథకర్తలకుఁ గల భేదమిదియే. కామందకాదు లిట్టి వ్యవహారానుభవము గలిగినవారై రారు. ఇతరులు వ్రాసిన గ్రంథముల వివేకదృష్టితో విమర్శించి స్వాభిప్రాయములఁ గొన్నిటిని జేర్చి కామందకుఁడు లోనగువారు సీతిశాస్త్రముల రచించిరి. కనుకనే వారిపుస్తకములందు సందర్భానుచితములగు ప్రకటనలుకూడ నక్కడక్కడఁ గన్పడుచుండును. కౌటిల్యుఁ డట్లుగాని సందర్భోచితముగను వ్యవహారానుకూలముగను వ్రాసియున్నాఁడు.”*

ఈ గ్రంథ మనుష్టువశోకాత్మకమైనదై నను వ్యాఖ్యానిరపేక్షముగా నర్థముకానిది. దీనికి జయమంగళ యనియు, మతోకటియు వ్యాఖ్యలు గలవు. తిరువాన్మూరు ముద్రణాలయమువారు ప్రకటించిన జయమంగళావ్యాఖ్యానముతోడిముద్రణమే యున్నవానిలోఁ బ్రశస్తమైనది. ఇప్పటికి 100 ఏండ్లకుముందు తడకమళ్ళ వేంకటకృష్ణారాయలను గొప్ప

* కౌటిలీయార్థశాస్త్రము - ఉపోద్ఘాతము — శ్రీ మామిడిపూడి వెంకటరంగయ్య
గం. ఏ. గారు.

విద్వాంసులు ఈ కామందకమును దెనుగు టీకతో, దెనుగు లిపిలో ముద్రించిరి. తిరువాన్కూరు ముద్రణమునకును దీనికిని గొన్ని భేదము యున్నవి. కృష్ణారావుగారి తెలుగుటీక ప్రశస్తమైనది. వారీపద్య కామందకము నెఱుంగరు.

ఆంధ్రకామందకము — రాజనీతిగ్రంథములు

ఈ కామందకమును క్రీ. శ. 1400 పూర్వకాలముననే యెవ్వరో పద్యకావ్యముగా దెనిగించిరి. అందలి పద్యములు పెక్కులు మడికి సింగన సకలనీతి సమ్మతమున నుదాహృతము లై యున్నవి. సకలనీతి సమ్మతమున మడికిసింగన యీ క్రిందివాని నాంధ్రరాజనీతిగ్రంథములను బేర్కొనినాడు. అవి ముద్రామాత్య పంచతంత్రీ బద్దెభూపాల చాణక్య ఛామ్యవిమర ఛృతరాష్ట్రబలభద్ర కామందక గజాంకుశ నీతిసార నీతి భూషణ క్షేమేంద్ర భోజరాజవిభూషణ పురుషార్థసార భారత రామాయణాది మహాకావ్యంబులు పురాణేతిహాసంబులు కందనామాత్య నీతితారావళి రోకోక్తి చాటుప్రబంధంబులును. వీనిలో బెక్కుగ్రంథములు నష్టము లైనవి. సింగన ఆయాగ్రంథములలోని పద్యములను బెక్కింటిని, తన గ్రంథమున నుదాహరించికొనినాడు. అందు బద్దెననీతి యొకటి చూత్రమే యిపుడు లభించుచున్నది. సకలనీతిసమ్మతమును బోలె శ్రీరామకృష్ణకవిగారే తొలుత నీబద్దెననీతిం బ్రకటించిరి. సకలనీతి సమ్మతమున నుదాహరింపబడిన ప్రాచీన కామందక పద్యములు కొన్ని యిచటఁ జూపుచున్నాఁడను.

ఉ॥ స్నానవిలేపనాభరణచారుసముజ్జ్వలగాత్రుడై శుభ
స్నానము నాత్మదత్తవసనస్ఫుటమూర్తియు నై నదేవులకా
స్థానము నేర్చి వారి సదనంబుల కేగక చేయుచు న్నిజా
ధీనమనస్కుడై సతులతీపులు నమ్మకయున్ని యొప్పుగుకా ॥

(సకలనీతిసమ్మతము. పద్యము 288 ; ఆంధ్రకామందకము: ఆ. 3. ప. 138.)

సీ॥ గురుపులఁ బ్రణమితపరభక్తియున్ బ్రల
 సద్భావచేష్టల నజ్ఞసులను
 సుర్యతకర్మంబుల సురల ఘోషులను
 మృదులమనోహృత్తి మిత్రజనుల
 బాంధవజనుల సంభ్రమచేష్టితంబులఁ
 గామినీజనములఁ బ్రేమములను
 దాసజనంబులఁ దగుప్రసాదంబుల
 నితరుల దాక్షిణ్యచతురవృత్తి

గీ॥ నాత్మవశ్యులఁ గావించి యన్యకర్మ
 నింద నేయక సత్కర్మనిష్ఠుఁ డగుచుఁ
 జారుకారుణికత్వము సర్వలోక
 చుభురవాక్యము గలవాఁడు మనుజునిభుండు ॥
 (స. స. పద్యము 158. ఆం. కా. అ. 2. ప 51. 58.)

సీ॥ భుజగము విషమును బొడఁగాంచి తూయును
 శురభృంగరాజుచారికలు వెఱచి
 లలిఁ జికోరములకన్నులు విరాగము లగుఁ
 గ్రౌంచంబు చాల చుదించి తిరుగు
 విషదర్శనంబు గా వెనఁ జచ్చుఁ గోరిల
 గ్లాని జీవంజీవకమున కొదపు
 వీనిముఖంబున వెనఁ బరీక్షితములై
 తనరిన యన్నము ల్గొనఁగవలయు

ఆ॥వె॥ జనవిభుండు గడుఁ బృషన్మయారాపణి
 తద్గృహంబునం దుదారలీల
 విడువవలయుఁ బెంచి వెన దానిఁ బొడఁగన్న
 పాము దనకుఁ దాన పఱచుఁగాన ॥

(స. స. ప. 257.; ఆం. కా. అ. 3. ప. 99.)

సీ॥ భద్రనేనుడు నిజవత్నియింటికిఁ జన
 సునితోఁబుట్టున యతనిఁ దునిమెఁ
 దల్లిమంచముద్రెంద నల్లన యడఁగి తాఁ
 బుత్రుండ కాదాఁడు బొడవడంచె
 లాజులు పిష్యును నోడించి చేనియ
 యని కాళరాజుఁ దప్పనిర యదఁచె
 గరవాత్తమేఘలాఘనమణి సావీర
 భూవు పై రంత్తు నూపురముచేత

గీ॥ జాతుషంబుగె శత్రుంబు జడ నిడికొని
 రమణి తా నొక్కరిత విచారభుని జంపు
 పెఱిఁగి నమ్మక సత్యింటి రేగఁ జనమ
 రెరలి శత్రులపయఁ బ్రయోగింపవలయు.
 (స. స. ప. 287: ఆం. కా. ఆ. 8. ప. 140.)

పం॥ అరిచు శత్రు సర్గమును నాతనిబంధునుహృద్విభేదమునా
 బురధనపై న్యసంపదలపోడి మెఱుంగుట శృత్యపక్ష వి
 స్తరపరిసంగ్రహం బననిజానపదాటవికంబు సాధ్యముల్
 చిరముడి యుద్ధసారము విధిజ్ఞత యన్నిచి నూతకర్మముల్ ॥
 (స. స. ప. 362. ఆం. కా. ఆ. 8. ప. 77.)

సీ॥ జాలుండు పృథుండు పటుదీర్ఘరౌగియు
 నిల నిజజ్ఞాతిబహిష్కృతుండు
 భీరుండును గడు భీరుజనుండును
 బుట్టుండు మలియును బుట్టెనుఁడు
 సతతవిరత్తప్రకృతియైన సృపతియు
 విషయరసాసక్తవిరళమతియు
 మఱియును బహుచిత్తమంత్రుండు దేవరా
 బ్రాహ్మణనిందాపరాయణుండు

గీ॥ దైవహతకుండు దైవచింతిసపరుండు
వ్యసనదుర్భిక్షకుఁడు బలవ్యసనపరుఁడు
లలి నదేశస్థబహుశాత్రపుఁడును గాల
యుత్తుఁడును సత్యధర్మవియుత్తమతియు॥
(స. స. ప. 526.)

కం॥ ఈ యిరుపదుపురతోడ
బాయక విగ్రహమునేసి పైకొసుటయు వా
రేయెడ మార్కొనక బల
శ్రీ యతి వశపర్తు లగుచు నిరి యిత్తు రిలగా.
(స. స. ప. 527: ఆం. కా. అ. 4. ప. 70.)

సీ॥ దక్షిణానిలముఁ బ్రదక్షిణాగ్నియు సభ్య
సంతతోత్సాహంబు సాధువాద
చారుమంగళపాఠకారవంబు సుహృష్ట
పుష్టజసంబును బొలుపుమిగుల
నతిమనోహరముగా సరసి చెప్పినకుధ
రలితలక్షణములు గలిగియున్న
మట్టివేలంబు ప్రఖ్యాతమై పొలుపొందు
నతికుభమై యుండు సధికశత్రు

ఆ॥వె॥ జయము గలుగునట్టి చందంబు.....
నందగ విపరీత మయ్యెనేవి
యపజయంబు నొందునట్టి చందము లెల్ల
వెఱిగి నృపతి నిశ్చయింపవలయు ॥
(స. స. ప. 810, ఆం. కా. అ. 7. ప 99.)

ఉ॥ ఒక్కటఁ గూటయుద్ధమున సుక్కణ శత్రు వధించినఁ జయం
బెక్కుడు గల్గి పాప మొకయించుక పొందడు నిశ్చయంబు పే
రుక్కున చ్రోణసూనుఁ డుట కొక్కయెడ న్నడురేయి నిద్రమైఁ
బొర్కిన పాండునందసులఁ జూచి వధింపడె సౌప్తికక్రియఁ ॥

(న. స. ప. 954: ఆం. కా. ఆ. 8. ప. 50.)

ఆంధ్రరాచుంధక నీతిసారము — గ్రంథరచనము.

ఇది ప్రాచీనరామందకమంబు రసవంతము రాదేమో రాని
శబ్దభుద్ధియు విషయ వైశద్యమును, ఉత్తమరచనము మున్నగు
సుగుణములతో నొప్పుచున్నది. ఇం దాంధ్రదేశపు రాజనీతి సంప్ర
దాయములు కొన్నిగలవు. ఆంధ్రదేశపు రాజనీతిపరిభాషాపద
ములు కొన్ని యచ్చటచ్చటఁ గలవు. రాజనీతిశాస్త్ర పరిశోధకులు
వానినెల్ల సుద్ధరింపవచ్చును. రాజ్యములే పోవుచున్న యీ కాల
ములో నీ రాజనీతిగ్రంథములు చరిత్రకారుల శాస్త్ర నిర్మాణ
క్రమాది చరిత్ర పరిశీలనమున లేగాని రాజ్యాంగ ప్రయోజనమున
కుపకరింపవు. కాని లోకవ్యవహారజ్ఞానము వీనివలన విశేషముగా
లభింపఁగలదు.

కృత్తికర్త — గ్రంథరచనాకాలము.

మ॥ రమణీయంబుగ శాలివాహనకవర్షంబుల్ గతంటై సహ
స్రము నేనూఱును నాఱునై వెలయఁగాఁ బ్రాధిం దెనింగించి రా
ర మహిం దిమ్మయవేంకటాద్రివిభుపేరఁ వేడ్కఁ గామందరీ
యము శ్రీ వేంకటరామకృష్ణులు స్వభాన్వబ్ధంబునన్ రూఢిఁగా ॥

అను నాశ్వాసాంత పద్యమునుబట్టి యిది రామకృష్ణ కవులచే
రచితమని తెలియుచున్నది. కొందఱీ గ్రంథము రామకృష్ణ
కవులను జంటకవులచే రచితమని యందురు గాని యందు

కాధారము రాసరాసు. అశ్వాసాంతగద్యముఁ బట్టి నొక
యొక్కని పేరే యని తెలియనగును. పై 'సద్యమున బహువిధము
ముందుట పూజార్థము రావచ్చును.

కృతిపతి.

ఈ కామండలకృతి నందికొనినది కొండ్రాజువెంకటాద్రిరాజు.
ఈరచారదీప్తి పంశస్థుఁడగు కొండ్రాజుతిమ్మరాజుకుమారుడు.
తెనాలిరామకృష్ణనిపాంచురంగమాహాప్రస్థమునకుఁ గృతిపతియగు
విరూపి వేదాద్రి మంత్రి యజమానియగు పెద సంగిభూపాలు
నకుఁ జెల్లెలిచుమారుడు.

ఈ వెంకటాద్రి రెట్టమత మనెడిశ్లోతిషగ్రంథమునుగూడ
సరికిత మందినాడు.

మ॥ కవటారాతి విభంజనోద్ధతమతీ : కర్ణాట సింహాసనా
ధిపతి ప్రాప్తరమాధురీణ : కరుణా భీ : కంతుసాందర్య : ప
శ్యవ సద్గోత్ర పవిత్ర : సద్రుతరవాచానైపుణీ నిర్విరా
హిప : కామందకరాప్యనాయక : కవీంద్రేష్టార్థ సంధాయనా : ॥
రెట్టమతము.

అంధ్రకామందకగ్రంథమునఁ బ్రథమాశ్వాసాంతమున

కం॥ శ్రీ చంచద్భట్టరు చి
క్కాచార్య పరావ్య శిష్య యతులిత శౌర్య
ప్రాచుర్యదుర్య గుణర
త్నాచల జయలిలిత దైర్య నయవిసయనిధి ॥

అం. కామందకము అ 1. ప. 65.

అని వెంకటాద్రి సంబోధింపఁబడియున్నాఁడు. ఈపదంబు ధట్టరుచిక్కాచార్యులకు శిష్యుఁడు. ఈ ధట్టరుచిక్కాచార్యులకుఁ బలువు రాండ్రకవులు శిష్యులుగా నుండిరి. చాతుర్వాటికా మాహాత్మ్యము, ఆనందరాససమాహాత్మ్యము మొదలగు ప్రబంధములను రచించిన లింగమకుంటితిమ్మకవియు, తెనాలి రామకృష్ణకవియు నీతని శిష్యులే. ఈ విషయమును వారికృతులందలి పద్యములు తెల్పుచున్నవి.

కం॥ గురురాయపట్టభద్రుని

సరిహర, శ్రీరంగనాయకాంశభపుణ భ

ట్టరు చిక్కాచార్యుల మ

ధురులఁ దలఁచి యమగులరు నతుల్ గాదెంతున్ ॥

లింగమకుంటి రామకవి.

సీ॥ శ్రీ వైష్ణవ హీతుండఁ జిక్కయ ధట్టరు శిష్యుండ.

లింగమకుంటి రిమ్మకవి.

కం॥ వాక్కాంతాశ్రయధట్టరు

చిక్కాచార్యుల మహాత్ము శ్రీ గురుమూర్తిన్

నిక్కపు భక్తి భజించెద

నిర్వాప్యకళారలాప మీదేరుటకున్ ॥

పాండురంగ మాహాత్మ్యము.

॥ పదం॥ ఈ వెంకటాద్రిసరేంద్రుఁడు రామందక

సప్తమాశ్వాసారంభమున నిట్లు సంబోధితుఁడయ్యెను.

॥ ౧౧ ॥

కం॥ శ్రీ మదహోబల నృహరి

స్వామి పునస్థాపన ప్రశస్త జయంతా

రామపద భక్తివర వి

ద్యామహ కొండ్రాజు వెంకటాద్రి సరేంద్రా ॥

అం. కా. 7. ఆ. ప. 1.

అని యుండుటచే నీ వెంకట్రాజు అహోబలస్వామి యిట్లు
యానృసింహదేవాలయము సుద్ధరింపఁ బ్రయత్నించి నిట్లు చెప్పెను.
వచ్చుచున్నది. ఈ విషయమే రెట్టమఁగ్రంథమునందున్నది.

సీ॥ శ్రీమదహోబలస్వామిమహారాజ్య
రక్షకుం డగుచు నేరాజు వెలయు
నభిరామకామంవరాఖ్య సత్కావ్యర
త్నమునకు నేరాజు నాకుఁ డయ్యె
నెరయారి పురవరాధీశాది బహుబిరు
దాంకుడై యేరాజు యశము గాంచె
జానకీనాయకచరణసంసేపన
ప్రౌఢిచే నేరాజు ప్రబలు సిరుల'

గీ॥ నతఁడు కొండ్రాజుతిమ్మభూపతివరేణ్య
తనయపెదతిమ్మరాజపతంస గర్భ
వార్ధిచంద్రుండు సత్కులవర్ధనుండు
సతతవిభవుండు వెంకటశైలిభుండు ॥

అని కలదు.

ఈ వెంకట్రాజు అహోబలము సుద్ధరించె ననుటకు అహోబల
మహాద్వారమున శాసనప్రమాణమున్నది.

“ శుభమస్తుశ్లో॥ దేవశ్రేణీశిరోరత్నం దైత్యద్విపముటాంబుశమ్ ।
జయతు శ్రీనృసింహస్య దేవదేవస్య శాసనమ్ ॥

స్వప్తిశ్రీ జయాభ్యుదయశాలివాహనశకవర్షంబులు 1506
అగు నేటి తారణ సం॥ వై శాఖశుద్ధ ౧౪ శ్రీమద్రాజాధిరాజ రాజ
పరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీర శ్రీరంగరాయ దేవమహారాయలు
గారు పెనుగొండనగరమందు వజ్రసింహాసనారూఢులై పృథ్వీ
సాంప్రమాణ్యము చేయుచుండఁగాను శ్రీమద్దేవమార్గప్రతి

ప్రాపనాచార్య సర్వతంత్రోభయ వేదాంతాచార్యులయిన శ్రీ శత
 గోపజియ్యంగారి కార్యకర్తలయిన రాచప్పగారున్ను శ్రీ అహో
 బలస్థానంవారున్ను రాశ్యపగోత్ర ఆపస్తంబసూత్ర యజ్ఞ
 శాఖాధ్యాయులయిన సూర్యవంశోద్భవులయిన మూరురాయర
 బసవశంకర గుత్తిహన్నిబ్బరగండ యెరయూరి పుర
 వరాధీశ్వరులయిన శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర కొండ్రాజు
 తిమ్మరాజుగారి పౌత్రులయిన తిమ్మరాజుగారి పుత్రులయిన
 వేంకటరాజు దేవమహారాజులుంగారికి యిచ్చిన శిలాశాసన
 క్రమ మెట్లన్నను, ప్రాక్ బహుధాన్యనామ సంవత్సరాన నిభరామ
 వారు హందేవారిని కూడుకొని నీమ యంతా రాచూరా పట్టి
 అహోబలస్థలానకు వచ్చి అహోబలం అంతా పాడునేసి అహో
 బలస్థలం అయిదు ఆరుఏండ్లు తమ వశంచేసుక ఆక్రమించి
 నడస్తూవున్న నిమిత్తం శ్రీ అహోబలేశ్వరులు సన్యాసం
 ప్రసాదించిన ఆదిమమైన శతగోప జియ్యంగారికి ఏడోతరమై
 శ్రీ పురుషోత్తమ ఆశ్వారుల ప్రతిష్ఠనేసి ముకుందదేవునిచేత
 పూజగొని రామానుజదర్శనోద్ధారకులైన శ్రీ పరాంకుశమహాముని
 శిష్యులయినటువంటి శ్రీ మచ్చరకోవస్వామివారిస్థలం యీతీరున
 అయిననిమిత్తం శ్రీరంగరాయ దేవమహారాయుల సముఖసతాము
 మనవిచేసి మీరు యీతీరున రత్నసింహాసనారూఢులై పుండిన్ని
 మీకులస్వామియైన అహోబలేశ్వరునిస్థలం తురకలు.

ఈశాసనములోని వేంకటరాజుదేవమహారాజులుంగారు మన
 హమందక కృతిపతియగు వేంకటరాజే !

ము ద్రణము.

తంజావూరు సరస్వతీ మహాలలోఁ దిద్దులములముగాఁ గల తా
కుప్రతి యొకటియే వలదు. దానికి న్నది వ్రాయించి దిద్దువట్టి
శాలాధికారులు మాకుఁ బంపిరి. మక్కితి మక్కిగావ్రాసిన ప్రతి
యగుటచే దానిని దిద్ది ముద్రణమున దిద్దువట్టి సాధ్యము ను
య్యెను. అందుకై ముద్రణార్హముగా లభింపని ప్రతిమును సరిగ్గా
ముద్రణపు లిపిరీతిచొప్పున చందోగణమున ప్రసరిపించియుగా నే
తొక ప్రతి వ్రాయంపవలసె. ఎట్లో ప్రతి వ్రాయవలసి సందర్భస్థలము
లను తంజావూరికేఁబోయి మాత్పరిలో సరిచూచి దిద్ది ముద్రణ
దిద్దఁగుదురని స్థలములను సంస్కృతములమును బాద
వూరించియును, అందును సుదురనిదాని సుచిహితిన గ్రహింపగా
రచనముచేసియును గ్రంథమును బూరించితిని. తంజావూరినుండి
పుస్తకము నాకు వచ్చినదాదిగా నిట్లు ముద్రిత మగునలంకార
జరిగిన నిర్వాహములో నాకుఁ గుడిభుజయై నానుహోద్యోగ
విద్యాక, సాహిత్యశిరోమణి, చిరంజీవి పంగిసముల బాలస్వా
మూర్తి M. A. B. O. L. కవచిన వేసంగినెలపులలో నాకెంతేన
తోడ్పడెను. తంజావూరి సరస్వతీమహల్ పుస్తకాలయ
కార్యదర్శి శ్రీ యస్. గోపాలక B. A. B. L. గారును,
నీ ముద్రణమును తిరుపతి రత్నా ప్రెస్ లోనే సాగించుటకు
నాప్రెస్ వారును మాకుఁజాలఁగా సుసహించి యెంతేని తోడ్ప
డిరి. పైవారికి నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఈ కామండకకృతి యాంధ్రులయాదరము పడయఁ గల
దని, తంజావూరి సరస్వతీమహల్ లై బ్రరీలోని యముద్రితాంధ్ర
గ్రంథము తెల్ల సుముద్రితములై వెలయఁగల పని యాశించు
చున్నాను.

తిరుపతి.
1—8—50. }

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి.

విషయ సూచిక

	పుట
ప్రథమాశ్వాసము	
సృత్యారంభము	1
షష్ఠ్యంతములు	1
రాజప్రభావము	3
రాజ్య స్వరూపము	5
నయప్రకారము	5
వినియోగప్రకారము	6
ఇంద్రియ ఆయస్కరము	7
ఇంద్రియేంద్రి మార్చస్వరూపము	8
ఇంద్రియ నిగ్రహములేనివానికి ఫలముగి	
శ్రీవిషయ కామమునందలి దోషము	10
విద్యావృద్ధసంయోగము	12
ద్వితీయాశ్వాసము	
విద్యావిధాగము	15
వర్ణాశ్రమ వృత్తస్థ	16
దండమాహాత్మ్యము	21
దీనజన రక్షణము - నష్టసలక్షణము	22
దుర్జనసంగతి	25
మఘరవచో విచక్షణత్వము	26
మహాత్ములవర్తనము	28
సప్తాంగ పరిరక్షణము	29
పురోహితగుణకథనము	35
మంత్రపురోహితుల కార్య	
ప్రయోజనము	36
రాష్ట్ర సంపత్స్వరూపము	37
గ్రామలక్షణము	38

	పుట
కోటిలక్షణము	38
భండారము	40
బలము	40
మిత్రలక్షణము	41
మిత్రుల భేదములు	41
తృతీయాశ్వాసము	
స్వామ్యను డీవివృత్తప్రకరణము	45
అనుదీవివర్తనము	47
విరర్తరాజలక్షణము	51
రంటరక్షణ ప్రకరణము	60
రాజపుత్రరక్షణము	62
అత్యుచిత ప్రకరణము	64
విషపరీక్ష విధానము	64
చతుర్థాశ్వాసము	
మండలయోని ప్రకరణము	75
కాలీన్యాది విడిగింపు గుణములు	76
మండలస్వరూపము - తద్భేదములు	77
ద్వాదశ రాజమండలము	79
మండలచరిత ప్రకరణము	81
సంఘధర్మ స్వరూపము	84
మిత్రమండల వర్తనప్రకారము	87
సందివిరల్ప ప్రకరణము	90
సందికర్ణులగువారు	96
విగ్రహ విరల్ప ప్రకరణము	103
యానప్రకరణము	110
ఆసన ప్రకరణము	112

దైవీచిహ్న ప్రకరణము	115
సమాశ్రయ ప్రకరణము	116

పంచమశాస్త్రము

మంత్రవికల్ప ప్రకరణము	120
మంత్రాంగములు	126
కార్యసిద్ధిసూచకములు	128
మంత్రమండల వృత్తము	129
దూతభేదములు	131
చారలక్షణము	135
సంస్థగూఢచారలక్షణము	136
సంచారగూఢచారలక్షణము	137

షష్ఠాశాస్త్రము

ఉత్పాదా ప్రశంసాప్రకరణము	142
ప్రచృతికర్మ-రాజవర్మ	145
మంత్రవర్మ	149
రాష్ట్రవర్మ	149
దుర్గవర్మ	149
బలవర్మ	150
సుహృద్వర్మ	151
ప్రకృతివ్యవసాయము	151
రాజవ్యవసాయము	152
మంత్రవ్యవసాయము	152
భండారవ్యవసాయము	153
రాష్ట్రవ్యవసాయము	153
దుర్గవ్యవసాయము	154
బలవ్యవసాయములు	154
పరిశీప్తాదిబలలక్షణము	155
బలవ్యవసయ పరిహారవిధానము	157
మిత్రవ్యవసాయము	158
సప్తవ్యవసయగ్గ ప్రకరణము	159
సప్తవ్యవసయములు	160

వాహనము	160
అర్థదూషణము	161
ఘృగయావ్యవసాయము	162
వేటయందు పక్షిబంధములు	163
జూదము	166
శ్రీవ్యవసాయము	168
పానము	169

సప్తమశాస్త్రము

యాత్రావిధియొద్ద ప్రచుర్యసంప్రకరణము	172
దండయాత్రావిధానము	174
కోపదైవిద్యము	176
కార్యవ్యవసాయములు	178
సప్తవిధ వక్షలక్షణము	179
అనురాగి సహాయలక్షణము	179
సద్వృత్తిసహాయలక్షణము	180
అశ్వగుణముల సుద్యోగములు	180
శక్తిత్రయ వ్యవహారము	180
దండయాత్రాకాలదేశాదులు	182
దండయాత్రా సమయముల రాజదైవిధి	184
సర్వావర్ణసాధనము	185
స్కంధాచారనివేళసప్రకరణము	188
రాజాభిరక్షణతై నైన్యావస్థానము	190
జాగ్రదవ స్థిత్యావశ్యకత	191
కంటకాదిదూషణము	191
ఉత్తమాదిభూభేదములు	192
నిమిత్తజ్ఞానప్రకరణము - అవజయ	
సూచక నిమిత్తములు	192
విజయసూచక నిమిత్తములు	193
ఓపాయవికల్ప ప్రకరణము	195
సప్తవిధోపాయములు	196
పాపసర్వదూషణము	196

సంఖ్య	సంఖ్య	సంఖ్య	సంఖ్య
సంకల్పిత సామగ్రి ప్రకారములు ...	197	నేనాపతి ప్రధానము	219
సామగ్రియోగి విధానము	197	ప్రయాణవ్యవస్థ రక్షణ ప్రకారములు 222	
వాస ప్రకారము ..	198	కూటయుద్ధ ప్రకారము .. .	224
అధిపతి ప్రకారము ..	202	శివస్థానవృద్ధులు ..	228
భీరవర్ణ ప్రకారము ...	203	చతురంగబల ప్రయోజనప్రకారము	
బ్రహ్మవర్ణ ప్రకారము 203		గజపర్వ ...	229
భేదోపాయములు ...	205	రథపర్వ	229
ఆర్యగణములు ..	207	అశ్వకర్మ	229
మాయా ప్రకారములు .	208	పదాధిపతి ..	230
ఇంద్రజిత్ ప్రకారము ...	209	చతురంగబలములనేలలు ..	231
అష్టమూర్త్యాంశము.		వాణిభూమి	231
నేనాపివరము ..	212	రథభూమి ..	231
పిష్టిభటప్రకారము 212		నాగభూమి	232

-:-:-

ఆంధ్ర కావ్య చరిత్రము

— * —

ప్రతిమాశ్వాసము

౧౦॥ శత్రువుల హార శరదధిని యు
 శోభింపఁజేసి అంత ముల్లకాష్టగుణవరజ
 న్నోర్చెను సుతయులకు దిగు
 సుజ్ఞాననిధి అంత ముల్లకాష్టగుణ విభునిగా॥

* * *

౧౧॥ రణ రీతిఁ బుత్రుని
 శ్రీరాజితుఁ డగుచు రాజనైవితచరణాం
 నోమునఁజై మేలఁబుధిర
 శీరమునుఁడు పెరియు విజయనిత్యోర్జితుఁడై॥

షష్ఠ్యంతములు

౧౨॥ నీవు విధగులఁజేస
 కావచ్చి వసుంధరాతలాభ్యుజ్జినకుడా
 శ్రీవిసుతరటాజ్ఞనకు ము
 హామై భవభోగతిత సహస్రాజ్ఞనకుడా॥

౧౩॥ ధాటిఁబునఁ ఘోటిఁబుర
 పాటితసమదారికోటిపక్షక్షితిగా
 లాటిపరభోటి క
 ర్నాటి సంగీతకర్త నామోన్నతిగా॥

* వ్రాతప్రతిభామన్న యా పద్యము గ్రంథస్థమగునో కాదో తెలియును.

౧౪ కావ్య చరిత్రము.

కం॥ కంఠరగురుసింధురవర

బంధురలిరవానసలిలపటునిర్దురసౌ

గంధ శ్రీసంవాసిత

సింసుతరంగునకు నయవిశిష్టాంగునకు॥

5

కం॥ పురహర గిరిధర శరహరి

సురకరి గురుతరలనద్యశోహారునకు -

వరసిరాకరధారా

ధర *(వాహస్థైర్యదైర్య) తతసారునకు॥

6

కం॥ తెంకణచోళద్రావిడ

కొంకణ భూపాలదత్తమోటీపేటీ

సాంకవతతికిం దిమ్మయ

వెంకటజనపతికి నీతివిలసితమతికి॥

7

వ॥ అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా నా యొనర్పం బూనిన కామందక
నీతికావ్రుంబను మహాప్రబంధంబునకుం గ్రమం బెట్టిదనిన. 8

కా॥ శ్రీమంత్రాధ్యుడు విష్ణుగుప్తుడు పచక్రియుల్లసిల్లగా మను

బై మించంగ నొనర్చినట్టినయశాస్త్రార్థంబు కామందకుం

డామోదంబున సంగ్రహించి నయకావ్యంబై తగళ జేసె నీ

భూమి॥ సర్వహితంబుగా బుజువుగా భూపాలయోగ్యంబుగా॥

వ॥ అవ్విధం బెట్టి దనిన.

10

కం॥ శ్రీమంతుడు గుణవంతుడు

ధీమంతుడు నైన రాజదేవుడు వెలయళా

దా మంతుకెక్కి యాజ్ఞా

భూమీస్థలి నిత్యమార్గమున నిల్పె దయ॥

11

రాజప్రభావము

సీ॥ ఆఖిలదిక్పాలురయంశముల్ దనయందె
మిళితమై దీపించ మించురాజు
సకలవర్ణంబు లాశ్రమములు మర్యాద
విడువకుండ నొనర్చి నడపురాజు
బలవంతు లెందు దుర్బల నొంచకయుండఁ
జేసి నిచ్చలును బోషించురాజు
భువనశత్రువులను బొలియించి ప్రజలకుఁ
జాలఁ గోరిక వీయఁ జాలు రాజు

గీ॥ పాపములు పుణ్యములు నేయు ప్రకృతు లెఱిగి
నిగ్రహానుగ్రహంబులు నెఱపురాజు
తాన ధూభారమంతయుఁ దాల్చురాజు
ధరను బ్రత్యక్షదైవతం బరయ రాజు॥

12

ఉ॥ శ్రీలు చెలంగు వైభవము నెందు జయం బొనఁగూడుఁగీర్తియుం
జాలగఁ గల్గుఁ దేజము పొసంగు జగంబులు మెచ్చు నెందు భూ
పాలుఁడు సద్గుణోన్నతుల వాసినన్ గుణ మెచ్చుకుందులన్
వీల వహించి కాదె ధరణీవిభుఁ డౌటయు బంటు లౌటయున్॥

కం॥ అనిశము బుధసమ్మతుడగు
జనపతి దా హేతువగును జగ మలరించన్
గనుఁగవ కింపెనఁగెడు శశి
వననిధి సలరించి మించువైఖరి నెంచన్॥

14

రం॥ లాలించి ధర్మగతిఁ బ్రజఁ
బాలించి చుదారవీరపట్టణము లిలం
గూలించి మించురాజును
మేలెంచి విధాత యంచు మెచ్చుజగంబుల్॥

15

కం॥ ప్రోడ యయి ప్రోచురాజును
 గూడనినాఁ డెల్లఱగము గొడవ పహించున్
 బ్రోడయగు పీలికానిం
 గూడని యల యోడజొడఁ గూడన్ జూడన్॥ 16

గీ॥ రాజునందు మించు రక్షణంబంచును
 బేరములును గృహియుఁ బెంపు మీఱు
 వానిఁ జెఱచు నపుడె మానవలోకంబు
 బ్రతికి బ్రతుకకుండుపగిది నుండు॥ 17

౪౦॥ మానవపతి లోకమునకు
 వానవలెం బ్రాపు దాపు వాన యుడిగినన్
 దా నొకగతి మను లోకము
 మానవపతిఁ గూడదేని పుల్లట గుడుచున్॥ 18

కం॥ రాజు ప్రజను రక్షించును
 రాజును బ్రజ ప్రబలఁజేయు రాజు ప్రబలినన్
 రాజిల్లు సిరులు గాపున
 భూజను లెవ్వేళ రాజుఁ బూజింపఁ దగున్॥ 19

కం॥ నీతిగతిన్ వర్తించిన
 భూతలపతి ధర్మకామములు నర్థము దా
 నేతఱిఁ జెందుం బ్రజతో
 నాతెఱఁ గెడలినను బ్రజయు నతఁడు నొగులరే॥ 20

౪౦॥ సహుషుఁ డధోగతిఁ బడియెన్
 మహితంబగు ధర్మ మెడలి మహి జనకుఁడు దా
 బహుతరసందదఁ జెందఁడె
 బహుకాలము మున్ను ధర్మపథసిక్సలుఁడై ॥ 21

ప॥ అట్లు గావున.

22

క॥ ధర్మము ముందర నిడికొని

ధార్మికుడగు సృవతి యర్హతతిఁ జెందఁ దగున్

ధర్మమున వెలయు రాజ్యము

ధర్మమునకు నెందు సంపదయు ఫలము గదా॥

23

రాజ్య స్వరూపము

గీ॥ రాజు చుంఁద్రయు రాష్ట్రపుష్కములు కోశ

మును బలంబును జుట్టంబు ననఁగ నలరు'

సంగములు గల్గు నదియె రాజ్యం బటంఁద్రు

దలఁప నది సత్త్వబుద్ధిచేఁ దనరుచుండు॥

24

క॥ అనిశము నుత్సాహంబునఁ

దనరుచు సత్త్వంబు చెంది తనబుద్ధిబలం

బున నీతి యెఱిఁగి రాజ్యం

బున కై యత్నంబు నేయఁబోయిను వితితిన్॥

25

క॥ న్యాయమున ధనము గూడం

జేయుట యది రక్షణంబు నేయుట ప్రబలం

జేయుట సుపాత్రదానము

నేయుట యన నాల్గు గతుల జీతిపతి నడకల్॥

26

నయ ప్రకారము

సీ॥ నయము విక్రమము నున్నతిఁ జెంది యుత్సాహి

యై సీరిఁ జెందుట కడరవలయు

నా నయమును వినయమె మూలముగ నుండు

నా వినయమె యింద్రియములవిజయ

మది శాస్త్రనిశ్చయం బందినఁ జేకూను
 నా శాస్త్రనిశ్చయం బందెనేని
 శాస్త్రార్థసిద్ధులు సంభవింపగఁ జేయు
 నందుచే సంపదఁ జెందు నెందు

గీ॥ వినయ మందినఁ బ్రజలచే విసుతిఁ గాంచు
 వినయమే సుగుణముల వెలయుఁ జేయుఁ
 గావున వినయ మెప్పుడు గలుగ వలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగిన న్నవపరునరు॥

27

సీ॥ శాస్త్రంబు ధృతియుఁ బ్రజ్ఞయును సామర్థ్యంబుఁ
 బ్రతిభ మాటలనేర్పుఁ బ్రాధీమంబు
 ధారణాశక్తి యుత్సాహంబుఁ గట్టు గట్టి
 తనము నాపదలకుఁ దాకికొనుట
 పాపసత్వంబుఁ బ్రభావంబు మైత్రియు
 నీగి సత్యంబు మే లెఱుఁగుటయును
 శమము సత్కులమును దమము శీలంబును
 వినయంబు నయమును విక్రమంబు

గీ॥ నాదిగాఁ గల సుగుణంబు లధికసంప
 దలకుఁ గారణములు గాన ధరణినాథుఁ
 డిట్టి సద్గుణగణముల నెనయ వలయు
 దనమనంబున సిరిఁ జెందఁ దలఁచెనేని॥

28

వినయ ప్రకారము

గీ॥ మునుపుఁ దా వినయముఁ జెంది వెనుక వినయ
 పరులఁగాఁ జేయవలయును నరవరుండు
 దనప్రధానులఁ దనబంట్లఁ దనదునుతులఁ
 దనప్రజల నెందుఁ గ్రమముతో జనులు పొగడ॥

29

కం॥ అనురక్తులై న మంత్రులఁ

దనరి ప్రజ న్మనుషఁజాలి తనమది శిక్షిం

చినయట్టి రాజవర్యుఁడు

ఘనమగు సిరి ననుభవించఁగా నేర్పు నిలక॥

30

ఇంగ్రియ జయప్రకారము

గీ॥ అరుల నొంపుచు విషయంపుటడవిలోన

బరుపులెత్తెడి నింద్రియధద్రదంతి

జ్ఞాన మనుషేరఁ దగు సంకుశంబుచేత

దనకుఁ గై వనముగఁ జేసికొనఁగవలయు॥

31

వ॥ అది యెట్లన్నను జీవాత్మప్రయత్నంబుడలన స్రక్పందన వనితా విషయంబులనుం జెందెడికొఱకు మనంబుతోఁ గూడఁ గూడుచు నుండు, దస్మనంబును భోగ్యవస్తువుల మీఁది లోభంబునఁ జఱిరాదీండ్రియంబులను జెంది వానిం బ్రేరింపుచు నుండు, సయ్యింద్రియంబులు సయ్యున్ధంబులం గ్రహించుచు నుండు, నా జీవాత్మతోడం గూడినప్పుడు మనంబుపలననే యిట్టి ప్రవర్తన సంభవింపుచు నుండు, విజ్ఞానంబును హృదయంబును తిత్తంబును బుద్ధియును మనఃపర్యాయంబు లసల బరగుచుండు, నిట్టి జీవాత్మ గలుగుటకు ధర్మాధర్మంబులు నిచ్చి ద్వేషంబులు నుఖమఃఖంబులుం బ్రయత్నజ్ఞాన సంస్కారంబు లనుసట్టి తొమ్మిది గుణంబులు గుఱుతు లగుచు నుండు, సయ్యింద్రియంబులకు నర్థంబులతోడి సంబంధంబు గలిగియు నొక్కమాటున సజ్ఞానంబులు సంభవించుచుండుట యెద్ది యదియ యణుమాత్రం బగు మనంబు గలదని తెలుపుటకు గుఱు లగుచుండు వెండియు.

32

కం॥ ఎఱుఁగఁబడు సర్థములపై

గుఱియై తగఁ దొడమునట్టి కోరిక లెల్లఁ

మెఱసిన మనంబుక్రియలని

నెఱవుగఁ తెలియంగ వలయు నేర్పరు లెంచుక॥

33

ఇంద్రియేంద్రియార్థ స్వరూపము

సీ॥ చెవి చర్మ మక్షులు జిహ్వయు ముక్కును
 నను నివి బుద్ధీంద్రియంబు లైదు
 శబ్దంబు మతీయు స్పర్శంబు రూపంబు ర
 సము గంధ మనెడి విషయము లైదు
 పాణి పాయువు గుహ్యపాదంబులును వాక్కు
 నివి యైదు దిలఁపఁ గర్మేంద్రియంబు
 లాదాన ముత్సర్గ మానందమును గతి
 యాలాపమును వీని కైదు క్రియలు

గీ॥ దగు మనసు నాత్మ రెండు సంతాకరణము
 లగుచు నివి యప్రయత్నంబు సంది కూడ
 గలుగు నీ రెంటిలన సంకల్ప మెప్పు
 డిట్టి మార్గంబు నరవరుం డెఱుంగ వలయు॥

34

గీ॥ తనువు బుద్ధీంద్రియంబు లగ్ధంబు రెండు
 బాహ్యకరణంబు లనఁగ నేర్పడి తనప్పు
 నవియు గలుగుట దెలియంగ నగును గోర్కి
 సరణిచే నిశ్చయజ్ఞానసరణిచేత॥

35

కం॥ ఇల బాహ్యంతాకరణం
 బులు మెలఁగుచు నుండు యత్నములు ముందరగాఁ
 గల యత్నము లుడుగుటచే
 గలుగుఁ గద మనోజయమ్ము గలవారలకుడా॥

36

గీ॥ ఇట్లు లింద్రియజయముచే నెప్పుడు మనసు
 నాత్మయం దొనఁగూర్చుచు నాత్మహితము
 నేర్పుతోఁ జేసికొనఁదగు నీతి, దుష్ట
 నీతి నెఱుంగుచు ధరణిలో నృపవరుండు॥

37

ఇంద్రియ నిగ్రహము లేనివానికి ఫలము

కం॥ లీలఁ దనమనసుఁ గెలువం
గా లేని మహీవిభుండు గడు శౌర్యముచే
వేలావలయితధరణీ
పాలుర నేరీతి గెలుచుఁ బ్రాభవ మెసగఁ॥

38

కం॥ హరియింపుచుఁ జేతలతుద
విరసములై యుండునట్టి విషయంబులచే
నరపతి బోధితుఁడై తాఁ
గరికరణిం గట్టుపడుచు గాసిం బడదే॥

39

కం॥ వినుటయుఁ గనుటయు వాసనఁ
గొనుటయుఁ జవిఁగొనుట యంటికొనుటయు నీ యై
దును దా మొకటొకటియ ప్రా
ణిని జెఱుపఁగఁ జాలు దారుణీస్థలియందుఁ॥

40

వ॥ అది యెట్లన్నను.

41

సీ॥ కనవులు దిని శుద్ధి గని దవ్వగా దాఁటు
లేళ్ళు మంటలమ్రోతవల్లఁ జెడుట
తరువులఁ బెకలించు గిరివంటి కరి పెంటి
ముట్టుచే మ్రాఁకునఁ గట్టుపడుట
దీప్తమై కనుపట్టు దీపంబుఁ గనువేడ్క
మిడుతలు దానిపైఁ బడి మడియుట
కనరాకఁ గడు లోఁతుఁగల నీట నుండు మ
త్స్యంబు గాలపుఁదెరచనిఁ బోలియుట

గీ॥ మదముఁ గ్రోలంగఁబోయి బెట్టిదము లగుచు
నడరు గజముల చెవులతాఁకుడులచేతఁ

దేటిదాటులు నొగులుటల్ దెలిసి నరుడు
విషయములమీఁద నానక్తి విడువ పలయు॥

42

గీ॥ విషనమములైన విషయముల్ వేటువేటు
నొనరిచి యొకటి చెటువఁగా నోపు మనుజుఁ
డైదు విషయంబులను జెందునట్టి మనుజుఁ
డెంచి చూడంగ నెటుల జయించి యుండు॥

43

చ॥ ఇట్లయియుండియును వెండియు.

44

శా॥ చాలం గాంక్షలు మాని భూవిభుఁడు నిచ్చల్ సౌఖ్యమందం దగు
లీలకా వేళనె భోగ్యవస్తువులచే లేకుండినం గామిని
జాలంబుకా నరసత్వముకా విభవముకా సౌందర్యముకా శత్రుభూ
పాలోత్తంసులఁ ద్రుంచుటల్ సిరులు సంపాదించుటల్ వ్యర్థముల్॥

గీ॥ ధర్మమున నర్థ మొనరు నర్థమునఁ గామ
మలరుఁ గామంబుచేత సౌఖ్యంబు గలుగు
నట్టి ధర్మంబు నర్థంబు నడచి విభుఁడు
కామ మొందుట మృతినొందఁ గదఁగి కొన్నుట॥

46

శ్రీ విషయ కామమునందలి దోషము

ఉ॥ సంతస మావహింపఁగల చంద్రనిభాన్య యటన్నపేరు వి
న్నంతనె యెంతవానిహృదయంబు తరంగితమై కరంగఁగా
వెంతవిలాసముం బొరయ వ్రేకపు గుబ్బలు మేలిచూపులు
గుంతలముల్ జెలంగు నల కొమ్మలఁ జూచిన నేమి చెప్పఁగదా॥

చ॥ వలపుల సొంపు కెంపు జిగివన్నియ వాల్గడకన్నులం గనం
గలకల మంచు మించు మృదుగద్గధభాషలు, నేరతంపు చ
ర్యలు వెలలేని మెచ్చుల యొయారి తుటారి మిటారి యొప్పులు
గల కలవాణి యేనరునిఁ గాఁకలఁ జెట్టదు గుట్టు ముట్టుగదా॥ 48

౪౦॥ జడదారిమనసునై నక

గడు రాగముఁ జెందఁ జేయుఁ గాంతామణి యే

యెడ సంజప్రొద్దు చందురుఁ

గడు రాగముఁ జెందఁ జేయుకరణిక ధరణిక॥

49

౪౧॥ ఎంతయు మందయానముల నెంచగ మించి ప్రసన్నలీలలక

సంతస మందఁ జేయఁగల చంద్రనిభాస్య లదెట్టివేళ భే

దింతురు నేర్పుతోడ నతిధీరుల నై నఁ గ్రమంబుచేత నీ

రెంతయుఁ గొండలం బలె మహీస్థలియందుఁదలంచి చూడఁగక॥

గీ॥ మానమును గ్రోధలోభముల్ మదగుణంబు

తామమును హర్ష మనుచుండఁ గలిగినట్టి

వైరిషడ్వర్గ మడఁపగా వలయు రాజు

వీని విడిచిన సౌఖ్యంబు వెలయుఁ గాన॥

51

సీ॥ ధరఁ గోరికలవల్ల దండాఖ్యుఁ డనురాజు

మెఱయఁ గిన్నను జనమేజయుండు

నధికలోభంబున నల పురూరపుఁడును

వాతాపి హర్షంబు వదలకుండి

మానంబువలన దశాననదై త్యుండు

దంభోద్భవుండు మదంబువలనఁ

జెడుటయు మఱి వీని విడుచుటవలన, నా

భాగమహీపతి పరకురాముఁ

గీ॥ డంబరీషాదు లిల నేలినట్టిక్రమము

లెఱిగి నేర్పరియగు భారుణేశ్వరుండు

శత్రుషడ్వర్గ మడఁచిన సంతతంబు

ఆనుయ వినుతింప నేలు నీ జగతి నెల్ల॥

52

విద్యావృద్ధ సంయోగము

- కం॥ ధర సుజనసమ్మతంబగు
చరితంబున ధర్మ మర్థసంగతినికా స
ద్గునాశ్రయించి విద్యల
నిరవుగఁ బతి చదువఁ దగు జితేంద్రియుఁ డగుచుకా॥ 53
- ఉ॥ విద్యలు చెందగా వలసి వేడుకతో గురునాశ్రయించుటకా
విద్యలు చెందు తెల్ల సరవికా వినయంబును బెంచుఁ బూన్కిమై
విద్యలఁ జెంది నద్వినయవృత్తిఁ జరించుట యల్ల పూర్ణ
వోద్యతలీల నాపదల నొందక వర్ధిలు నందుకై ధరకా॥ 54
- కం॥ జనపతి యీగతిఁ బెద్దలఁ
గని మని నేవింప సుజనగణసమ్మతుఁడై
దనదుం గుజనులు ప్రేరే
చినయెడ నేకార్యములను జెందక యుండుకా॥ 55
- కం॥ సతతంబుఁ గళలఁ జెందిన
షీతిపతి యభివృద్ధిఁ జెంది చెలఁగుచు నుండుకా
సతతంబుఁ గళలఁ జెందుచు
సితవక్షమునందుఁ జెలఁగు సితకరుమాడ్కికా॥ 56
- ప॥ అట్లు గావున. 57
- కం॥ గురుఁ గొలువ వలయు విద్యా
గరిమను గులగురువువల్లఁ గలిగినవిద్యల్
ధర ధనము నయము దానం
బరమతములు దెలియు నందు ఫలసిద్ధి యగుకా॥ 58
- చం॥ జగమునకంటె వేతె యయి చాల స్వభావముచేత నుద్ధతికా
దగు ధరణీపతిత్వము నదా వినయంబునఁ గూడఁ జేయఁగా

నగుఁ గడు బల్మి నైన వినయంబునుమీ నయసిద్ధి యందుఁ దా
మిగులఁ బ్రధానమై వెలసి మించు వహించు నుదంచితస్థితిఁ॥

ఉ॥ ఈగతి నీతిరీతిఁ దగి యెల్లపుడు॥ వినయంబుతోఁ గడు॥
ధీగరిమం జెలంగు జగతీపతి దా నరదేవనేవితం
బై గదనీయ మున్నతమునై తగు శ్రీయుతమా పదంబు ను
వ్యోగము మించఁ గాంచును మహోన్నతమేరుశిఖాగ్రముంబలె॥

గీ॥ అధికుఁడైన వినయ మందకుండినఁ దన
పగఱచేతఁ జిక్కువడుచు నుండు
నల్పుఁడైన వినయ మందియుండినఁ దన
పగఱఁ గదిమి చిక్కుపటిచి గెలుచు॥

61

చం॥ జనులకుఁ గొల్వఁగాఁ దగును జాలఁగ రాజు వినీతుఁడైనచో
వినయమే భూషణంబు వృథివీపతికి॥ వినయంబుఁ జెంది మె
ల్లని కరవర్య దానము విలాసము గల్గిన భద్రమూర్తియై
తనరు గజేంద్రుచందమునఁదాఁజెలువొందు నరేంద్రుఁడున్నతీ॥

ఉ॥ నీతియు విద్య గల్గు ధరణీపతికి॥ వినయంబు భూషణం
బై తగు నందువల్లఁ బ్రజ లందరు చేరుదు రందుచే రిపుల్
నీతిలి కొల్వఁజొత్తు రరిభీకరుఁడై తగెనేని సర్వదా
శ్రీతల మేలు నేలుటలఁ దేజము సంపద కీర్తి చెల్వగున్ ॥ 62

శా॥ శ్రీమద్రామకృపాకటాక్షకలితశ్రీయుక్త యుక్తక్రియో
ద్దామాచారవిశేష శేషవిలసద్భాసానుధాధార ధా
రామంజుక్రమ మోటికా ఖరపుట ప్రఖిణ్ణ విద్వేష ప
ద్మామీనాయకలోక లోకవినుతాంబోజోష్ట వంశాగ్రణీ॥ 64

కం॥ శ్రీ చంచద్భట్టరు చి

క్కాచార్య వరార్య శిష్య యతులిత శౌర్య

ప్రాచుర్యధుర్య గుణర

త్నాచల జయలిలిత ధైర్య నయవినయ నిధి॥

65

పంచవామరము

ధరా ధరాధిరాజ రమ్యధైర్య పీర్య శౌర్య థా

సురాసురాగ నాగ పూర్ణ సోమ దామ కీర్తిమే

దురాదురాసదోగ్రజన్య దూతభీతశత్రుభూ

వరావరాంగ మంజువాక్య వైఖరీ ధురంధరా॥

66

గద్యము :— ఇది శ్రీమన్మదనగోపాల వరప్రసాదలబ్ధి సారసారస్వత
భారద్వాజన గోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్య పుత్ర సుకవిజన
విధేయ శ్రీరామకృష్ణ భక్తివైభవ భాగధేయ వేంకట నామధేయ
ప్రణీతంబైన కామందక నీతి శాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు
రాజప్రభావంబును, నయవినయ మనోజయ ప్రకారంబును విద్యా
వృద్ధనయోగ ప్రచారంబును నన్నది ప్రథమాశ్వాసము.

ఆంధ్ర కామందకము

ద్వితీయాశ్వాసము

౪౦॥ శ్రీరామచంద్రచరణాం
భోరుహసేవాధురీణ బుధవినుతసుధా
ధారామరాళకీర్తివి
హారా కొండ్రాజువేంకటాద్రినరేంద్రా ॥ 1

౪౧॥ అవధరింపుము. 2

విద్యావిభాగము.

గీ॥ నృపతి దెలియంగవలయు నాస్వీక్షకియును
ద్రయయు వార్తయు మఱియును దండనీతి
పీని జదివినవారిచే పీనిక్రియల
నలరువారలచే వినయంబుఁ జెంది ॥ 3

౪౨॥ అది యెట్లన్నను నీనాల్గవిద్యలే సకలమగు జగంబు నిలుపు
టకుం గారణం బగుచు నుండు వెండియు నాస్వీక్షకి శ్రయ్యావిద్య
యందలిభేదం బగుటచేసి శ్రయ్యావార్తాదండనీతి లివి మూడు
విద్యలే యని మనుమతంబువారు పల్కుచుండుదురు. లోకం
బర్థప్రభానంబు గావున వార్తయు దండనీతి యను నివి రెండు
విద్యలే యని గురుమతంబువారు పల్కుచుండుదురు. సర్వ
విద్యారంభంబులు దండనీతియందు నుండుం గనుక దండనీతి
యొకటియ యని శుక్రమతంబువారు పల్కుదురు. వేణువేణు

వీనికిఁ బ్రయోజనంబులు గలుగుటంజేసి యాస్వీక్షకీత్రయాపాత్రా
దండనీతు లనం గలుగు నాలుగువిద్యలు ననునది యీ కామందుక
మతంబునకు నమ్మతంబు.

4

సీ॥ ఆస్వీక్షకీవిద్యయం దెఱుంగగఁ దగు
నాత్మస్వరూప మాద్యంతముగను
ధర్మస్వరూపం బధర్మస్వరూపంబు
నల శ్రయీవిద్యయం దమరుమండు
నర్థంబుతెఱుగు దురర్థంబుతెఱుగును
వార్తచేఁ దెలియంగవలయు నెపుడు
మఱి దండనీతియం దెఱుంగంగవలయును
నీతివిద్యలును దుర్నిలివిధము

గీ॥ దండనీతిని బాయుచోఁ దక్కినట్టి
విద్య లవి మూఁడు మంచివై వెలసియుండి
యైన విఫలంబులగు లేనియటుల దండ
నీతి నొందిన విభున కిన్నియు పలించు॥

5

కం॥ జనవిభుఁడు దండనీతిఁ
దనరినఁ బద నెఱుఁగువారు దక్కినవా రె
ల్లను జదువుచుండ్రు విద్యల
ననిశం బానక్తి మించ నంచితమత్తురై ॥

6

వర్ణాశ్రమ వ్యవస్థ

గీ॥ ధరణి వర్ణాశ్రమముల కాధారమైన
యట్టివిద్యల రక్షించునట్టి యధిపుఁ
డఖిలవర్ణాశ్రమములవా రాచరించు
పుణ్య మామవపాలు దాఁ బొరయు నండ్రు ॥

7

సీ॥ ఇల సుఖదుఃఖంబు లెఱిగించుకతమున
 నాన్వీక్షకీవిద్య యాత్మవిద్య
 యగు దానిచేఁ దత్త్వ మరసినవాఁ డెందు
 దుఃఖంబు సుఖమును దొలఁగఁ ద్రోయు
 నల ఋగ్యజుస్సామములు త్రయీవిద్యయౌ
 ననువుగా నెఱుకతో నందు మెలఁగు
 సతఁ బహవరములనందును మఱియును
 న్యాయమీమాంసలు సంగములును

సీ॥ ఛర్మశాస్త్రపురాణవేదములు నెపుడు
 ధరణిలోపలఁ ద్రయి యనఁ బరగు వార్త
 (*నాఁ డసరుచుండుఁ బశుపాలనంబు గృషియుఁ
 బణ్యామును వీనిచే లోకపాలనమగు॥)

8

సీ॥ (*ఈశృత్తులను లోక మెల్ల వర్తించుట
 వార్త జీవన మన పరలుచుండు)
 ఆశిక్షణముఁ జేయ నధిపతి దండనా
 మము నొందు నతనినన్మార్గమునను
 బోధించునది నీతి పొందుగా నించుచే
 నీతిశాస్త్రము దండనీతి యయ్యె
 నాదండనీతిచే నఖిలలోకోపకా
 రములైన విద్యలరక్షణంబు

సీ॥ నాత్మరక్షణమును జేయనగును విభున
 కటులఁ బరిపాలనము సేయునట్టిరాజు
 రా జనఁగ మించి నకలధరాతలంబు
 నేలుఁ బ్రజ మెచ్చ విఖ్యాతలీలతోడ ॥

9

గీ॥ ఎందుచేతను బురుషార్థ మెఱుంగఁబడు వి
 వేకులకు నందు కలరును విద్యపేరు
 విద్య యను శబ్దమును బ్రభవింపఁజేసి
 యమరు విద ధాతు వదియు జ్ఞానార్థకంబు ॥

10

సీ॥ యజనంబు దాన మధ్యయనంబు నివి విప్ర
 లకు రాజులకు వైశ్యులకు సమములు
 సత్ప్రతిగ్రహము యాజనము నధ్యాపనం
 బును విప్రులకె ధర్మములు దలంప
 శస్త్రజీవనముఁ బ్రజారక్షణంబును
 క్షత్రియధర్మముల్ ధాత్రిలోనఁ
 బణ్యంబుఁ గృషియును బశుపాలనంబు ని
 మ్మహిని వైశ్యులకు ధర్మం బటండ్రు

గీ॥ క్రమముతోడుత నిట్టి వర్ణముల సేవ
 సేయుటయు కూద్రధర్మ మీ సేవ కారు
 చారణుల్ సేయు పనులును జగతిలోన
 ననిశముకా వీరి కెల్ల జీవనము లండ్రు ॥

11

సీ॥ గురునింట నుండుట గురుఁ గొల్పుటయు హోమ
 ములు సేయుటయు వ్రతములు సలుపుట
 చదువుట ముప్పొద్దుఁ జిన్నిళ్ళ మునుఁగుట
 భిక్ష యెత్తుట ప్రాణభీతియందు
 గురుఁ బాయకుండుట గురువు లేకుండిన
 గురుమతుం దనతోడఁ గూడిచదువు
 వాని నల్లనఁ గూడి వర్తించుటయు బ్రహ్మ
 పారిధర్మంబులు చదువవచ్చు

గీ॥ దనుక దండంబు ముంజియుఁ దాల్చి జడల
నంటి యైనను మఱి ముండుఁ డగుచు నుండి
యైనఁ దగి బ్రహ్మచారి దా నాశ్రమాంత
రంబు దనయిచ్చఁ జెందు టర్హం బటండ్రు ॥

12

సీ॥ అగ్నులఁ బూజించి యతిథుల నర్పించి
దేవతలకుఁ బితృదేవతలకుఁ
గ్రమమున నారాధనములఁ జాల నొనర్చి
యరుప్రొద్దు దానమ్ము లెపుడు చేసి
ధర్మశాస్త్రముల వేదముల యర్థంబుల
సంతతంబును వేడ్కఁ జదివి తెలిసి
తమతమయర్థముల్ తప్పక జీవనం
బులు చేసికొనుచు దీనులను బ్రోచి

గీ॥ సత్యమున మించి నిజకులసతులఁ బర్వ
వర్జమైయుండఁ గూడి సద్వర్తనమున
మెలఁగనేర్చుట యాదిగాఁ గలుగునిదియ
మహి గృహస్థుల కెల్ల ధర్మం బటండ్రు ॥

13

సీ॥ జడలు చాల్చుటయును బుడమిఁ బరుండుట
మూఁడువేళల నీళ్ళ మునుఁగు లెప్పు
డజినముల్ గట్టుట యగ్నులఁ గొల్చుట
యతిథిజనంబుల సరయు లెందు
సడవుల నుండుట యలకందమూలముల్
నివ్వరికూళ్ళును నీళ్ళుఁ బండ్లు
జీవనంబులు గాఁగఁ జేసి పర్తించుట
జేజేలపూజలు నేయుటయును

గీ॥ బ్రహ్మచర్యంబు విడువక పరగు తెంచి
యొరులు దానంబు లిచ్చి నొల్లకుంట
మదిని బ్రహ్మసంధాన మహిమ గనుట
ధరణి వనవాసులకు నెల్ల ధర్మ మంఘ్రి ॥

14

సీ॥ అనిశంబు సకలమైనట్టి యువ్యోగముల్
విడుచుట భిక్షంబుఁ గుడుచుటయును
చెల్లకొందట నున్మిత్రయుట ప్రోహంబుఁ
దొడరక సకలసంతుల సమత
గనుట యెద్దియుఁ బుచ్చుకొనకయుండుట ప్రియం
బును నప్రియంబుఁ గైకొనకుమగుట
పలుకుల నియమంబుఁ గలుగుట సుఖమఃఖ
ముల విచారములేక మెలఁగుటయును

గీ॥ దారణాధ్యానములు బ్రహ్మచారి యగుట
యెందు బాహ్యంతరశుచిత్వ మందుటయును
భావశుద్ధియు నింద్రియప్రకరణయము
నాది యైనవి ధర్మముల్ యతుల కెందు ॥

15

గీ॥ హింస మానుటయును నిగ్జితేంద్రియత్వ
మోర్పుఁ గరుణయు నిజమాచనేర్పు శుచిత
సకలవర్ణాశ్రమములవారికిని గల్గి
యుండఁగాఁదగు దారుణీమండలమున ॥

• 16

సీ॥ వర్ణాశ్రమంబులవారికి ధర్మముల్
స్వర్గంబు మోక్షంబు సమకొనంగఁ
జేయు నీధర్మంబు లేయెడ లేకున్న
సంకరంబందు నీజగతియందు

ధారుణీవిభుఁ డిట్టిధర్మంబు లెల్లను
 నడపింపగాఁ గర్త న్యాయలీల
 నతఁడు లేకుండిన నడఁగును ధర్మంబు
 ధర్మంబు లేకున్న ధరణి చెడును

గీ॥ సకలవర్ణాశ్రమంబులజాడ లెఱిఁగి
 వానిధర్మంబు లెల్లను వరుస నాచ
 రించఁగాఁజేసి వాని రక్షించునట్టి
 ఘనున కిహమును బరమును గలుగు నెందు॥

17

కం॥ ఈలీలను ధర్మంబులు
 పాలించినయట్టిరాజు ప్రబలుచు నుండుఁ
 మేలుగ నటుగాపున భూ
 పాలుఁడు దగునాజ్ఞచేతఁ బ్రజ నేలఁదగు॥

18

దండమాహాత్మ్యము

ఆ॥ అధికదండనమున సశికిపోదురు ప్రజ
 లల్పదండనమున సశుక రెండు
 నిటులుగాకయుండ నిలనేలువతి యుక్త
 దండనంబె కలిగియుండవలయు ॥

19

కం॥ జనపతి తగుదండనమున
 ననిశము ధర్మంబు కామ మర్థము చెందుఁ
 ఘనమైన దండనముచే
 మునుగోపము రాదె యడవిమునులకునైన॥

20

చం॥ కడు భయ మందఁజేయక జగంబును శాస్త్రము మెచ్చ నాజ్ఞయే
 క్కుడు సిరిఁగోరి సేయఁదగు క్రూరతమై భయ మిచ్చు నాజ్ఞచేఁ
 దొడరుచునుండు దోషములు దోషమె కల్గినయేని యెయ్యెదఁ
 బొడమును హాని యట్లగుట బ్రోవఁదగుం దగునాజ్ఞచేఁ బ్రజ

౪॥ ఒక్కధనమ్ముకై దొడరి యొక్కరుఁ డొక్కరి నాక్రమించుటగా
మిక్కిలి భిన్నమార్గమున మించిన యీ జగమందు నాజ్ఞయే
చక్కిని లేక యుండునెడఁ జాలగ హింసలు పుట్టి పెద్దమీ
లొక్కటఁ జిన్నమీలఁ దినునోజలు రాజిలుచుండు మెండుగద॥

గీ॥ కామలోభాదికంబుచేఁ గైకొనంగఁ
బడుచు నరకంబులోపలఁ బడి ముణుఁగుచు
నుండు లోకంబులను నీతియుక్తివిభుఁడు
నిలుపు దండంబుచేతనే నేర్పు మెఱసి ॥

23

చం॥ అరయ స్వభావలీల విషయంబుల కెందు నదీనమై పర
స్పరవనీతాధనంబులకు దారలు సాఁపుచు నుంచునట్టి యీ
ధరణి జనంబు మట్టుపడి దందభయంబున మంచివారిచే
నిరతము నన్నుతిం గనుచు నిర్మలమార్గముఁ జెందుఁ బొందుగదా

ఉ॥ జంటల యానలం బరవళంబగు లోకమునందు మంచివాఁ
డుంట విచిత్ర మాజ్ఞఁ దగియుండు కతంబున యుత్తవర్తనగా
గెంటు లోకమాజ్ఞలనె నిక్కమెకాఁ గులకాంతయుం బతిం
గుంటిని గొంటునుం దెవులుకొంటును బేదను బాయకుండుటల్॥

శా॥ ఈచందంబు లెఱింగి శాస్త్రగతి మున్నెంతే విచారింపుచుగా
నీచత్వంబులు మానుచుకా నియతుఁడై నిల్పొంది దండంబుచే
నేచక్రేకుఁడు భూప్రజన్మలఁపుఁ దానెవ్వేళ నాభూపతికా
వే చెందుకా సిరులబ్ధిలోమగుడ కందేనిల్పు నేర్లుంబలెకా॥ 26

దీనజన రక్షణము ---- సజ్జన లక్షణము

౪౦॥ అల సమవర్తియనగ నా
జ్ఞలు నేయుచు ధర్మమార్గచతురుం డగుచుకా
నలువవిధంబున భూజన
ముల రక్షింపంగవలయు భూపతి యెందుదా ॥

27

కం॥ దీనజన రక్షణంబును
దానగుణంబును శమంబు దయయును సత్త్వం
బూనిన ప్రియవాక్యంబుల్
మానితమైనట్టి సజ్జన వ్రతమెందుకా॥ 28

కం॥ ఘనమగు దయతోడుత నా
తని యలమటఁ దనదిగాఁగఁ చలఁపుచుఁ గడుదీ
నుని రక్షింపఁగవలయుకా
జనపతి దనుమెచ్చి యఖిలజనము నుతింపకా॥ 29

కం॥ అనిశము దుఃఖసముద్రం
బున మునిఁగెడు దీనజనుని బ్రోతురు దయ నే
జనములు వారలకంటెను
ఘనులగు సజ్జనులు లేరుగా భవసమునకా॥ 30

కం॥ మిగుల ననాథులు నార్తులు
నగుపేదల నూతిడించి యాదుకొనంగాఁ
దగు వారిమీఁద దయనిడి
జగతీపతి ధర్మమార్గ సంస్థాపకుడై ॥ 31

గీ॥ సకల జంతువులను జంపకుండుట యెద్ది
యదియ పరమధర్మమండ్రు ప్రాజ్ఞ
లిటులగానఁ బతి యహింసకుడై దీన
జనులఁబ్రోవవలయు ననుదినంబు ॥ 32

కం॥ తనసుఖమునకై యెవ్వం
దనదలఁబీడించు నాతఁడతని కోపం
బనుపేరిటి యనలముచేఁ
గనుగొనఁగాఁ గమలకున్నె కట్టియ పోలెకా ॥ 33

కం॥ కించిత్సుఖమునకై లో
 ఛించి దయంగుంచి మించి పెద్దలగఱచు మె
 ప్పించునె మంచులన్బు
 డెంచక యిది పాపమనక యిప్పుహితోసగా ॥ 34

కం॥ పూనినయట్టి మనోవ్యధ
 చే నలగించుగడుఁ దెవుళ్ళచేదలఁకుచు రే
 పో నేదోచెడు మెయికిం
 గానెవ్వఁడు దీనుఁజెఱుపఁ గడఁగును ధాత్రిగా ॥ 35

కం॥ ఆయాసార్జితధనముల
 నాయెడ నొకక్షణము రఘుమై యెవ్వేశఁ
 ఛాయామాత్రంబై తగు
 కాయంబుల నీరుబుగ్గగతిఁ జూడఁదగుగా ॥ 36

కం॥ బలుగాలి దూలి ప్రీతెడు
 నలమేఘసమూహమట్లు లలరెడు విషయా
 దులచేరఁ జిక్కుపడుదురె
 పలనెఱుఁగు మహాత్ములైన వారలుధరలోకా ॥ 37

కం॥ తొలఁకెడి జలములలోపలి
 కలువలచెలికాని నీడగతి సకలప్రా
 ణులబ్రతుకు చంచలం బని
 తలఁచి విఘ్నఁడు మంచివనులె తా జేయఁదగుగా ॥ 38

కం॥ జగ మెండమావులకు సమ
 మగు క్షణికంబగు నపారమగు నంచును రా
 జగువాఁడు ధర్మసుఖములఁ
 దిగులుటకై నుజనుపొందె తా జేయఁదగుగా ॥ 39

౪౦॥ ఎన్నఁగి నుజునులు గొల్వఁగ
నున్నచుహిమతులు మిగుల నొప్పుడు లిలలో
నున్నము చేసినిమేడలు
పున్నను వెన్నెలలదేతఁ బొలువగు మాప్కిఁగ ॥ 40

౪౧॥ నుజుననులచేష్టితము భూవ్రజకు మోద
మొనవు లీలను గలువల పొనగఁ బొదలు
నరసులును జలప్రకళల ననంతచనము
నంతన మొనర్చలేవుగా నంతతలలు ॥ 41

దుర్జన సంగతి

౪౨॥ దోనలనర తపింపం
గా నుజునులఁ జేయునట్టి భలనంగతి రా
జేనరణి నై నఁగానీ
చేసివి మురుఘామివోలె విమవఁ పలయుఁ ॥ 42

౪౩॥ కులమును శీలము చదువును
గల నుజునులలోనఁ జొచ్చి భయఁదేచును ని
చ్చుఁ పోతువు గలుగకె యిం
గల మెండినచెట్ల నేర్చుగతి నెచ్చోటఁ ॥ 43

౪౪॥ సారెకు వాగ్విషంబు వెదఁజల్లుచు పక్రగతిఁ మెలంగుచుగా
గ్రూరత సాధుమంత్రములకుఁ భయ మందర యెట్టిసేయిం
దూరక చిట్టులున్నుమను మందెడు దుర్జనపన్నగంబు ని
ద్రాచునీ రెండునాయకులు దాల్చొను నెమ్మొగముల్ ధరింపుచుగా

౪౫॥ బునకొట్టుదుచే నెగనిన
విసపుపొగ న్నల్లలై న వెడమోములచే
గనిరెడి పాముల పొందులె
బొనఁగుగా దుర్జనులతోడి పొందులకంటెఁ ॥ 45

౨౦॥ పిల్లకిఁగినాడందిచ్చిన

గోళ్ళు జేజివ్వుకొనుచుఁ గూడుం దిను మీ

పైల్లవిధంబుల సుజనుని

వల్లనె పోషణము గాంచి వానినె చెఱుచు ॥

46

౨౧॥ ఇలలో ధూర్తజనంబుల

పలుకులు ములుకులటు నొంచుఁ బరజనమర్థి

స్థలములఁ గడుఁ దీవ్రములై

బలువగలం జూపఁ జాలి భయదము లగుచు ॥

47

౨౨॥ మనమున నెంతయుంగినుక మందటిలఁ గిరిఁగోరెను తా

రవిశము సజ్జనావళుల కంజలి పూనుదు రట్లు లంఘితం

తెను గనుపట్ట నంజలి మఱింపఁ దగుఁ ధర దుర్జనాశికి—

వినయగుణంబు మీంచగ విచేకులు రోవమునంనుఁ దొంపింపి ॥

మధురపచో విచక్షణత్వము

౨౩॥ రోకమున కెల్ల మోదము

తోక యొనర్పంగ నోపు చుట్టిటికంబుకా

లొకికమై తగు మాటయుఁ

గైకొనఁగా పలయు జగముఁ గడు గెల్పుటదై ॥

48

౨౪॥ తేనెలు చిలికెడి పలుకులు

మానవపతి పలుకవలయు మహిజనమునెడకా

చానెంత యీవిగలదొర

యైనకా నిఘరముఁ బల్కు నది భయమందుకా ॥

50

౨౫॥ రామ్మ మొత్తినవగిది జనమ్ము మిగుల

నెట్టిపలుకుల వెతపడు నట్టి పలుకు

పలుకఁగా రాదు కడుబుద్ధిఁగలుగు న్నృపతి

యధికమగు వెతచెందినయప్పుడై న ॥

51

౩౦॥ చుట్టలయెడఁ బగతులయెడ
గట్టిగఁ బ్రియ మాడవలయుఁ గడుఁ బ్రియములఁ గ
స్పట్టినదొర కేకలఁ దగి
నట్టి నెమలిలీల నేరి కాష్ట్రేడు గాఁదే ॥ ౩౨

౪౦॥ కేకుల కేకలు కోకిల
కాకలి రాచిలుక కులుకు కలిత పలుకులుక
జేకులు జేయపు ముద మీ
లోకమునకు నుజనుపల్కులుల బలె నెపుడుక ॥ ౩౩

౫౦॥ చయ విశ్వాసము మర్యా
చయు నుగుణానక్తిఁ గలిగి ధన మీయఁబడుక
నయగతి ధర్మముకొఱకై
ప్రియభాషల నమృతరసము పెరుగుచు నుండుక ॥ ౩౪

గీ॥ ప్రజఁదను సుతింప నధికసంపదల మించి
పలుకుఁ దేనియ వెల్వారఁ జిలుకుచుండ్రు
చెలఁగి సత్కార మెవ్వరు చేయుచుండ్రు
వారె నరులై చరించు దేవతలు భువిని ॥ ౩౫

౬౦॥ పావనుడై యాస్తికుడై
దేవతలం గొలువవలయ దేవతలబలెక
భూవిభుడు గురులఁ గొలువ
గావలెఁ దనవలెనె మిత్రుఁ గనుగొనవలయున్ ॥ ౩౬

౭౦॥ సురలను సత్కర్మముచే
గురులను మ్రొక్కుటలచేతఁ గుచలయపతి స
త్పురుషుల నుచరిత్రముచేఁ
బరితుష్టులఁ జేయఁదగు శుభం దొనెపుటకై ॥ ౩౭

కం॥ మానినుల భటులఁ బ్రేమను
దానముచే బంధుమిత్రతతి బహుమానం
బూనుటచే దాక్షిణ్యము
చే నితరులఁ గై వసంబు నేయఁగ వలయున్ ॥

98

మహాత్ముల వర్తనము

సీ॥ ఒకరిచారల నింద నొనరింపకుండుట
పెద్దలయెడ దయఁ బెట్టుటయును
నిజధర్మముల నెల్ల నిచ్చఁ జాలించుట
యందఱియెడఁ బ్రియ మామటయును
కలిమి యెంతగఁగల్గి గర్వింపకుండుట
యొరుల సంపదలకు సుడుకమియును
బంధుజనంబులఁ జాయక యుండుట
తనవారిలోడుత నెనసియుండు

గీ॥ తెనసి వారల మనసురా మనుచుటయును
బరులఁ బరితాపములు బుట్టఁ బలుకకుండు
టఖిలజనములు విసుతింప నలరుటయును
వనుధ నివియె మహాత్ముల వర్తనములు ॥

99

చం॥ చెలిమి దలిర్ప నింటి కెడనేయని చుట్టము సచ్చెసన్న ప
వ్వల కెదురేగి వేడుకఁ గవుంగిటఁ జేరిచి యాచరించి తా
గలిగినకొద్ది నిచ్చి యధికంబగు ప్రాణమునందు వలచనల్
గలుగక యొప్పు గల్గి యుపకారమే చూపుట సాధుకృత్యమౌ ॥

ఉ॥ ఎల్లెడ ధర్మయుక్తులయి హెచ్చరికం దగ నంచరించు నా
తొల్లిటివారిమార్గములు వ్రోయని మంచిగృహస్థులెల్ల
త్తిలైడు నట్టి మార్గమిది దీన మెలంగెడు నట్టివారికి
మొల్లముగాఁగఁగల్గు నిహముం బరముం బరిపూర్ణకీర్తులు ॥ 100 ॥

౬౧॥ సన్నమ సట్టిమార్గమును నిల్పినబుద్ధి దలిర్పు వానికే
సన్నబయైన శత్రువును నెయ్యవుఁ జాట్టముగాఁగఁ బొందువా
నెప్పుడు సట్లుగావున మహిమతి మిచ్చర మాడ్చి యాజగు
నిన్ను విశేషింపఁజేసె నింకను వివ్విసయంబు పెంపునక ॥ 62

౬౨॥ విక్లమము గర్వమొందునది యొక్కవ భూవ్రజ నెల్ల గూర్చువా
గెక్కడి యైన నింపు తెనయించెడి చక్రాదుఁ బర్కె త్రాళ్ళచే
యత్కల మట్టిపట్టినును మీరక నిల్కనఁజెంది వాడు వా
నొక్కెనవై ననున గవచుండునుఁ గైవసమౌను రెంతయుక ॥

౬౩॥ ఇది మునుదెంచినసప్రకారం తిరి సప్తాంగము చెప్పింపెద. 64

సప్తాంగ పరిరక్షణము

౬౪॥ కాళి మంత్రము రాష్ట్రమర్గమును తొల
మును బలంబును జాట్టము లనఁగఁ నుది
యొకటి తొక్కటి దుపచార మొనరఁ జేయు
నట్టి సప్తాంగమును రాజ్య మనఁగఁ దగును ॥ 65

౬౫॥ ఒక యంగము తేరుపడిన
మిరిలయై రాజ్యమొందు బెలయును గానక
పరలాంగంబులు గలుగక
బ్రకటింపుదుఁ బరి పరీక్షఁ బరికింపఁ దగును ॥ 66

౬౬॥ యును వా నిలుసంగితుఁడై
జనునది పరిపాతిఁ బూని పరిచారిగమును
మునుముగఁ బరీక్షి నేయుగా
జను మునుముడెఱుచెల్ల నిప్పురనేయిక ॥ 67

౨౦॥ ఓజః జెలంగని వానికి

రాజత్వము బూని నిలుపరా దట్లగుటకా

రాజీత గుణగణములచే

రాజిలు నరవరుడు నొందు రాజత్వంబుకా ॥

68

౨౧॥ చెందక చెంది నిల్కడలఁ జెందక యుండెడు రాజులందు

సెందును సద్గుణావళులఁ జెందిన యట్టి మహీతలేందు—

సందిసుమంతలేక తగి నన్నపు సున్నపు గారికట్టుచే

సందములౌ తటాకములయందు ఆలంబులు నిల్చునెడివి— ॥ 69

౨౨॥ అందు రాజ గుణలక్షణము.

70

౨౩॥ మేలెఱుంగుట గులశీలముల్ సత్త్వంబు

సత్త్వంబు ప్రాయ ముత్సాహగుణము

మొగమోటమును వేగమునఁ బనుల్ నేయుట

బుద్ధియుఁ దృఢభక్తి వృద్ధనేవ

మఱి లోకువైన సామంతులు గల్గుట

ఘనులైన భటులచేఁ దనరుటయును

ధర్మంబు దానంబు ధర్మసహాయంబు

గలిగి ముందరి కార్యములు నెఱుంగుట

౨౪॥ దనకుఁ దగిన కార్యమునఁ బ్రవర్తించుట

మోసపోవురీతి మొనయ కుండు

టాదియైన సద్గుణావళి గలరాజు

మిగులఁ బ్రజకుఁ జేరఁ దగినవాడు ॥

71

౨౫॥ బలిమి ప్రౌఢిమయును దలపును వాక్పాతు

రియు నాయకత్వ మింద్రియజయంబు

నాజ్ఞాధరుండయ్యు నలరుటయును వైరి

దగిలివచ్చిన నిల్వఁగలుగు తెందు

సలశిల్పమార్గముల్ దెలియుట దుష్టశి
క్షణము శత్రునివేశఁ గనెడి శక్తి
సంధివిగ్రహముల చందంబు తెఱుఁగుట
దేశకాలంబుల తెఱుఁగు గనుట

గీ॥ గుప్తమంత్రుఁడగుట గూడఁబెట్టెడి నేర్పు
గలిగి వెచ్చపెట్టఁ గలుగుటయును
మఱియుఁ గ్రోధరోభమదములు చపలత
విడుచుట ధర భూమివిభుగుణములు ॥

72

సీ॥ విన నిచ్చగించుట వినుట యర్థమును గ్ర
హించుటయు మఱి ధరించుటయును
సూహలచేత నపోహంబుచే నిశ్చ
యించుటయును దత్త్వ మెఱుఁగుటయును
బుద్ధిగుణంబులే పొలుపొందు మఱియును
దక్షతయును శీఘ్రతయును గినుక
శౌర్యము ననఁగ నుత్సాహలక్షణములే
నివి గల్గువాఁడె మహీవిభుండు

గీ॥ త్యాగమును సత్యమును కుచిత్వంబుననఁగ
నమరుచుండును మూఁడు మహాగుణంబు
లిట్టి మూఁడు గుణంబుల నెసఁగు నట్టి
జనపతిని దానె చెందును షడ్గుణములు ॥

73

సీ॥ మఱియును మ్రాన్పాటు మచ్చరంబును చుర్జ
సత్త్వంబుఁ బరపీడనంబు నీర్ష్య
కల్లలాడుటయును గరువంబు మానుట
బ్రయదర్శనంబు శక్తియుఁ గలుగుట

వినుతిగాంధీయ్యడై పృథ్విపనేవియై

యలయట మంచుమాటలఁ బయలుట

సరసర నదుజలములయై నను

రాగము గడుగుట రాజగుటను

గీ॥ విట్లు తగు నాత్మసంపద నెనఁగి నీతి

సరణి వినుమంతయును మీటి చనవ లోర

వర్య రెల్లను గనుఁగొంచు జనులఁ దండ్ర

చాట్పునను ద్రోచువాడెదో జనవిభులఁ ॥

74

ఆ॥ ఎట్టి గుణము లంది యేనీతి నడచినఁ

బ్రజలు దన్ను జేరి భక్తిఁగొల్పు

రట్టి గుణము లంది యారీతి నడువఁగా

పలయు రాజు భూమిపలయమంది ॥

75

ఉ॥ ఎందును దుర్గుణుండగు మహాపతియైనను మంచుబట్టఁగా

జెందిన సద్గుణుండగుచు శ్రీల బహుమను గార చుట్టులం

జెందిన రాజు పాములను జెందిన గండపు ప్రానువోరెదో

నిందితుడై జనంబులకు నిచ్చుచుచేరగరాక యుండఁజే ॥

76

కం॥ పరమపవిత్రులఁ గులజుల

సరసులఁ బ్రజ నెల్లఁగై వనముగా నిచ్చల్

ధర మెలఁగు క్రోధరహితులఁ

బరిజనములఁ జేయవలయుఁ చార్థిపుఁడెందుక ॥

77

వ॥ అందు

రం॥ చెడుగులగు గడుసుమంత్రులు

కడు సన్మార్గంబు బుడుగఁగాఁ జేసి పతిం

దొడిఁబడఁ జెలుతురు గనుకె

య్యెడ మంచిప్రధానుతోడ నెనయుఁగ వలయుక ॥

78

కం॥ నిజముగ సిరిఁ జెందినచో
 సుజనుల భుజియింపఁజేయఁ జొప్పడు పతికికా
 నిజముగ నటువలె సుజనులు
 భుజియింపని సిరులు వ్యర్థములు ధరలోనకా॥

79

కం॥ కులమును జావనతయు వడి
 గలతనమును దండనీతి గడుఁ బనిఁగొను నె
 ప్పులు ననురాగముఁ జదువును
 గలవార లమాత్యజనులు గావలెఁ బతికికా॥

80

కం॥ తరుణులయెడ ధర్మమునెడ
 నిరవగు నర్థమునెడఁ బరీక్షితుఁడు సదా
 పరిశుద్ధుఁ డనగఁ బరగుకా
 ధరజీవతి యిట్టి మంత్రిఁ దానేలఁ దగుకా॥

81

సీ॥ కడు మహోత్సవవేళఁ బొడగను వేళలఁ
 గనుపట్ట నిచ్చిన కాన్కయండ్రు
 భూజనంబులచెంతఁ బొరసిన యదియెల్ల
 పొరబడి యనుపేరఁ బరగుచుండు
 పగిది రొక్కములోనఁ బట్టి భక్షించిన
 *యరి పట్టుబడియనఁ బరగుచుండు
 నితరుల కార్యంబు లీదేర్పుటకు లోన
 లాఁతుగాఁ బట్టిన లంచ మండ్రు

గీ॥ పీనిఁ బొరయని మంత్రిగా విభుఁడు లెన్న
 యెఱిఁగి యుపదా విశారదు నరయవలయు
 నట్టి మంత్రియుఁ బ్రజలకుఁ గొట్టుగాక
 పతిహిత మొనర్చి యతనిచే బ్రతుకవలయు ॥

82

సీ॥ మఱియుఁ జెప్పినవెల్ల మఱవక చతురుఁడై
 పనులయం దాసక్తిఁ బరగు, తెందు
 నాఁగము లెల్ల నూహాపోహ లొనరించి
 యిది తప్పదని నిశ్చయించి కొనుట,
 నిశ్చయించినవెల్ల నెమ్మది మఱవక
 చెంగి మంత్రంబు రక్షించి కొనుట,
 దేశకాలజ్ఞుడై తెలివితోడుతఁ గార్య
 సిద్ధులఁ గ్రమ మొప్పఁ జెందుటయును

గీ॥ నృపతి మఱచినపని దానె యెచ్చరించి
 మంచి మార్గంబుచేతఁ గావించనేర్పు
 టాదిగాఁగల్గి యుండెడు సట్టి వెల్ల
 ప్రాజ్ఞులగువారు మంత్రి సంపద యటండ్రు ॥

83

సీ॥ కులశీలబలములు గలిగి స్వదేశస్థుఁ
 డై నృపతికి వశుడైన వాఁడు
 కనుగల్గి కడుమాటకారియై ప్రోడయై
 యుత్సాహియై యుక్తి నొనరువాఁడు
 చపలత మ్రాన్నాటు జాఱజేసినవాఁడు
 బడలికలకు నోర్చి పరగువాఁడు
 పావనత్వంబుఁ బ్రభావంబు శౌచంబు
 నిలుకడ సత్వంబు గలుగువాఁడు

గీ॥ సత్త్వమును మైత్రి ధారణాశక్తిఁ గలిగి
 ప్రజ్ఞ యారోగ్యమును దృఢభక్తిఁగలిగి
 శిల్పము లెఱింగి వైరముల్ నేసికొనని
 వాఁ డమాత్యవరుండు గావలయుఁ బతికి ॥

84

స॥ మఱియును.

85

పురోహిత గుణకథనము

ఆ॥ దండసీతియందుఁ ద్రయియందు మిగులంగ
నూహ గలుగ వలెఁ బురోహితునకు
నతఁ డధర్వవేదగతిచేత నెప్పుడు
శాంతి పౌష్టికములు నలుపవలయు ॥

86

గీ॥ మఱి పురోహితులందును మంత్రులందు
శాస్త్రదృష్టియుఁ బనుల యెచ్చరికె లనఁగ
గలుగు నీరెండు గుణములు దెలియవలయు
నది యెఱుఁగువారితోఁగూడి యధిపవరుఁడు ॥

87

సీ॥ స్వజనంబుచేఁ గులస్థానముల్ పనులందు
దృఢచిత్తుఁ డౌటయుఁ దెలియవలయు
జ్ఞానసంపదయు దక్షతయును బ్రతిభయు
నల యలంకృతులందుఁ దెలియవలయు
ధారణాశక్తి సత్యముఁ బ్రగల్భత కథా
యోగంబులను గనుఁగోగవలయు
మైత్రి శౌచముభక్తి యీత్రితయము వ్యవ
హారంబులంబట్టి యరయవలయు

గీ॥ దైర్య మనురాగయుక్తి కృత్యములయందు
నిలుకడయుఁ గ్లేశముల కోర్వఁ గలుగుటయును
గడు ప్రభావంబు నుత్సాహ గౌరవంబు
నాపదలవేశ మంత్రీయం దరణువలయు ॥

88

సీ॥ సత్యంబు బలమును సద్వర్తనంబును
దెవులు లేకుండుట దెలియవలయు
సహవాసులై నట్టి జనులచే మఱియును
శుభదూషుడగుటయ ఊద్రుడగుట

వైరంబు లేకుండ వర్తింప నేర్పుట
 వెఱపును జవలత విడుచుటయును
 బ్రత్యక్షగతిచేత భావించవలయును
 గానుపించని గుణగణము లెల్ల

గీ॥ కార్యములచేత నెప్పుడుఁ గనఁగవలయు
 నట్టి క్రియలకు ఫలముచే నరయవలయు
 నిన్నిరీతుల లెన్న పరీక్ష చేసి
 మనుషవలయును మంత్రుల మనుజవిభుఁడు ॥

89

మంత్రి పురోహితుల కార్య ప్రయోజనము

కం॥ నరపతి దుర్వర్తనమునఁ
 జరియించిన మాన్యవలయు సచివజనంబుల్
 నరపతియు సచివవాక్యము
 గురువాక్యముపోలె నెన్నికొని నడవఁదగుకా ॥

90

కం॥ జనపతి యెచ్చరి కెడలిన
 మనుజులు గడుఁ జెడుదు రితఁడు మది నెచ్చరికకా
 దనరిన మనుజులు బ్రతుకుదు
 రినుచేఁ దామరలగుంపు లింపొందుగతికా ॥

91

కం॥ అలరెడుమతి నుద్యోగము
 గలిగిన యాయాయి కార్యకర్తలచే ని
 చ్చలు రాజు దెలియునట్లుగఁ
 దెలిపించుచు మంత్రి దాన్తు దెలియఁగవలయుకా ॥

92

కం॥ జనపతి యనీతి నడచిన
 ననికము వారిండువారె యతనికి హితులొ
 జనులును గూరిమి బంధువు
 లనుంగుఁజెలికొండ్రు గురువులై తగువారుకా ॥

93

కం॥ తా మతి చదివిన రాజును

గామాంధుండగుచు నుండుఁ గడు నృపమహిమ

గామాంధుడైన జనపతి

యేమిటఁ జెడువనులు బూనఁ దీమహిలోనన్? ॥

94

గీ॥ కామమున మదంబున నహంకారమహిమ

సంధుడై జాతి పడఁబోవునట్టి పతికి

చుట్టములు మంత్రులును జెప్పినట్టి నీతి

దండయై యుండు నెపుడుఁ గైదండ యగుచు ॥

95

కం॥ జనపతి కామాతురుడై

గనుచుండియుఁ గానలేడు గావున నతనిన్

నెనరగు చుట్టపు వెజ్జలు

వినయాంజన మిడుచు మాన్చి వెలయింపఁ దగున్ ॥

96

కం॥ మధయుతుఁడు దుర్నయుండై

పొదలెడు నృపుఁగొలుచు మంత్రి పొందపకీర్తుల్

చెదరని మదమునఁ బొదలెడి

మదమేనుఁగు దిద్దలేని మావంతుగతిన్ ॥

97

రాష్ట్ర సంపత్స్వరూపము

కం॥ భూమిగుణంబున రాష్ట్రము

దా మించును రాష్ట్ర మెంత దనరినయేనిన్

భూమిపతికి మంచిది యె

తే మహి యటుగాన మంచిదియె కావలయున్ ॥

98

సీ॥ కరపట్టణములపై గనులు ద్రవ్యంబులు

జలములు ధాన్యముల్ చాలఁ గలిగి

యావులకును మంచివై మనోహరములై

మేలైన యూళ్ళచే మించఁ గలిగి

వారణంబులఁ బొల్పు వనదేశములు గల్గి
 నీళ్ళ త్రోవలచేత నేల త్రోవ
 చే, నేటికాల్వలచే నొప్పు భూములు
 నరనాయకులకును సిరు లొసంగు.

గీ॥ మొరములును జొడు *కొడపలు ముచ్చుబంట్లు
 చెట్టు మిట్టలుఁ బుట్టలు వెట్టఁదనము
 గుండ్లు ముండ్లును బాముల దండ్లు గల్గు
 వసుధ యెవ్వేశ సంపద లొసంగ లేదు ॥

9

గ్రామ లక్షణము

సీ॥ తనకును జీవనం బొనఁగూర్చి శత్రు బా
 ధల కోర్చి భూగుణంబులఁ దనర్చి
 జలము లూరెడిచోట్లు గల్గి గట్లకు నున్ని-
 పట్టులై కోమట్లు బనులవారు
 గాఁపు లుద్యోగముల్ గాంచి దున్నెడువారు
 గడుఁ గల్గి యనురాగ గరిమఁ జెలఁగి
 పకు సంతతులుగల్గి బహుదేశ జనులచే
 నాకీర్ణమగుచు ధనాధ్యమగుచు

గీ॥ అరయ ధార్మికోపేతమై వ్యసని మూర్ఖు
 నాయకుఁడు గల్గు దేశంబు నరవరుండు
 బహుళయత్నంబునను వృద్ధిపఱచి ప్రోవ
 వలయుఁ బతియందు సంపదల్ వెలయుఁగాన ॥

100

కోట లక్షణము

సీ॥ చెలువమై విరివియో సీమ చాలఁగఁ గల్గి
 చెఱకు రాజనములచేలు గల్గి
 కలువలు దామరల్ గల యగడ్డలు గల్గి
 వనములు గొండలు గనులు గల్గి

కోటలు నున్నతగోపురంబులు గల్గి
 మేడల వాడల మించుగల్గి
 కపురంబు గస్తూరి గల్గి పేటలు గల్గి
 కరితురగాదు లగ్గలము గల్గి

గీ॥ యేర్ల మిట్టల గట్టుల నెన్నఁగల్గి
 చీరులును శూరులును గలవారు గల్గి
 కవులు జాణలు గాంతలు ఘనులు గల్గి
 సిరులు గల రాజధాని వసించవలయు

101

కం॥ జలమును ధనమును ధాన్యము
 గలుఁగును మందడుల కోర్వఁగల దుర్గము గా
 వలయుఁ బతికి లేకుండిన
 నల గాలిం దూలు మేఘ మనఁగాఁ దూలుకా ॥

102

కం॥ జలదుర్గము గిరిదుర్గము
 స్థలదుర్గము వనముచేతఁ దగు దుర్గము ను
 మ్మలి గల దుర్గము దుర్గం
 బులుగాఁ బాటించవలయు భూపతి యెందుకా ॥

103

కం॥ జలములు ధాన్యము లాయుధ
 ములు రసవర్గములు యోధముఖ్యులు యంత్రం
 బులు గల్గి రక్షణముచే
 నలరెడు దుర్గంబు దుర్గమనఁ జెబువొందుకా ॥

104

గీ॥ తోలఁగిపోఁ జోట్లు గల్గిన దుర్గములును
 మడుఁగులును గల్గి తుప్పరేగడలు గల్గి
 యలరు భూములు సిరులు గావలసినట్టి
 నృపతి కుండుటఁ దగునంద్రు నీతివిదులు ॥

105

భండారము

సీ॥ ఆదాయ మధికమై యల్పవ్యయముఁ గల్గి
 సారె వెచ్చించినఁ దీఱిపోక
 ముత్తెముల్ రత్నముల్ మొదలుగాఁ గల్గిన
 సకలవస్తువుల కాశ్రయము నగుచు
 నాపులై యుండెడి నధికారులును గల్గి
 ధర్మంబుచే నూర్జితంబు నగుచు
 తరతరంబులనుండి తగ నూర్జితంబునై
 పొగడొంది దేవతాపూజఁ జెంది

గీ॥ పరగు భండార మెందును బలముఁ బ్రోచు
 కొఱకు ధర్మార్థములను జేకూర్చుకొఱకుఁ
 గడవగారాని యాపదల్ గడచుకొఱకు
 రక్షణము సేయవలయును రాజవరుఁడు ॥

106

బలము

సీ॥ మేటియై పెద్దలనాటి మూఁకలు గల్గి
 బహువిధ యోధులఁ బలసి వివిధ
 యుద్ధంబులకు నోర్చి యొనఁగూడి వశ్యమై
 తనచేత నెపుడు జీతములు గాంచి
 వడిగల తనమునఁ గడుఁ బ్రసిద్ధి వహించి
 యన్ని కైదువుల నేర్పగలించి
 పూజగాంచిన గుఱ్ఱములు నేనుఁగులు గల్గి
 బలమైన రాచవారలఁ జెలంగి

గీ॥ నేర్పరులు గల్గిపోఁబజ్జ నేర్చి యెట్టి
 పనులయందును మొనలందు బడలికలను
 జెంద తెయ్యెడ భేదంబుఁ జెందకుండు
 బలము గలుగంగ వలయు భూపతికి నెల్లదు ॥

107

మిత్ర లక్షణము

సీ॥ కులపంతుడై సత్త్వగుణము గల్గినవాని
బహుసహాయజ్ఞుడై పరగువాని
కూరుడై ఘనదానకూరుడై తగువాని
మంచిమాటలచేత మించువాని
సిరిగల్గి భేదంబుఁ జెందకుండెడివాని
ననురక్తుడై దక్షుడై నవాని
సౌమ్యుడై భువియునై జ్ఞానియైతగువానిఁ
దరతరంబునఁ జెల్పిఁ దగిన వాని

సీ॥ నిచ్చమైఁ గూడి వేగంబై వచ్చువాని
నెందు నమనుభవముఁజూడై యెనయువాని
నాపదలయందు వదలని యట్టివానిఁ
దనకు మిత్రునిగాఁ జేయఁ దగును బతికి ॥

108

సం॥ తనయందు నెట్టివేళల
ననురాగము గల్గియుండు బడె సంక్షేపం
బున మిత్రలక్షణంబగు
మనుజేంద్రుం డిట్టివిధము మదిఁ దెలియఁ దగును ॥ 109

మిత్రుల భేదములు

సీ॥ బిరసులు నెందు సంబంధులై నవారు
కడఁగి దేశక్రమాగతుల్ క్రమముతోడ
రక్షణముఁ జెందువారును రాజునకును
బలుదెఱంగుల మిత్రులు ధైర్యవలయు ॥

110

సం॥ అది యెట్లున్నను.

111

ఓ॥ మేనమామలనుతుల్ మేనత్తనుతులును
 మేనయల్లుండును మేనమామ
 లును దల్లిచెల్లెలి తనయులు నాదిగా
 నొరసమిత్రులై యలరి మింతు
 రల్లుండు జావలు నాలిలోఁబుట్టువుల్
 సంబంధమిత్రులు జగతి నెన్న
 గడిరాజు నవ్వలికడనుండఁ దగువారు
 దేశక్రమాగతుల్ దెలిసి చూడ

గీ॥ నాపదలయందుఁ దనచేతఁ బ్రోవుఁ గనుచు
 మెలఁగువారలు రక్షితమిత్రులగుదు
 రిట్టి నలువురు మిత్రుల నెఱిఁగి చాల
 మైత్రి గావింపఁ గాఁదగు చునుజవిభుఁడు ॥

112

కం॥ దూరమున నెదురుకొనుటయు
 సారెకు సమయమున నీయఁజాలుట మనసుల్
 చేరికగా మాటాడుట
 కూరిమితో మిత్రుఁ గూర్చికొను చందంబుల్ ॥

113

కం॥ ఇలఁ దనకు మంచిమిత్రుఁడు
 గలుగుటకుఁ జలము ధర్మకామార్థంబుల్
 గలుగఁదగు నీతివర్గము
 గలిగించని మిత్రు విడువఁగాఁ దగుఁ బతికిరా ॥

114

కం॥ మునుమునువు గొంచెమై నడు
 మను బ్రబలుచుఁ బోవఁబోవ మఱిమఱి మనమై
 యొనరుచు నెడనెడఁ గూడక
 యెనసి లనన్మైత్రి వెలయు నేఱుంజోలెనా ॥

115

కం॥ దొర యాప్రకృతిగుణంబుల
బరగిన సుతికెక్కి నిక్కి బవరమ్ములలో
నరివరులఁ గూల్చి పొల్పుం
గరువలి మేఘములఁ గూల్చు కరణిణా ధరణిణా ॥ 116

కం॥ జనపతి యారాజ్యాంగము
లనువొందఁగఁ గూడి నిచ్చ లాదర మెచ్చణ
జనపదము లేలఁగాఁ దగు
ఘనమగు తత్పాలనమునఁ గడుసిరిఁ జెందుగా ॥ 117

పం॥ అమరెడు లీల సీప్రకృతులందు వసింపుచు సంతరాత్మ ని
క్కము సచరాచరంబగు జగంబున నిండినరీతి భూవిభుం
డమరుచు నున్న యీప్రకృతులందు వసింపుచు నేర్పుమీఱ ని
ర్కము సచరాచరంబగు జగంబును నేలు మహాప్రభావుడై ॥

చం॥ క్రమమున నిట్టిరీతిఁ బలుకం దగి యొప్పెడు రాజ్యమెందఁగా
నమరును నిల్కిడై ధనమునై ధరణీపతి కట్టి రాజ్యము
త్తముఁదగు మంత్రి గల్గినను ధర్మముఁ గామము నర్థసంపదఁ
సమధికలీలచే నొనఁగి సంతతకీర్తులు విల్పుఁ బొల్పుగదా ॥

కా॥ శ్రీవాణీజయసారధీరసుకవిశ్రేణీనుతాచార వి
ద్యావర్ణాశ్రమపాలనోర్జితనయవ్యాపార దీనావన
ప్రావీణ్యాంచితసద్విచార వినయప్రారంభజాధార పీ
ఠవిభ్రాజిదయాప్రసార విలసత్సప్తాంగరాజ్యస్థిరా ॥ 120

కం॥ శంకరనుత రఘువరపద
పంకజ భృంగాయమాణ పావనహృదయా
కౌంకణ కోలాహల విరు
దాంక మహాసమరవిలస దయనిశ్చంకా ॥ 121

మాలిని॥ చతురగుణవిశేషా సత్యధాషావిభూషా
 యతులితగుణధానా యాశ్రితాంచన్నిధానా
 శ్రుతిపథయుతచర్యా పూరసంస్తుత్యశౌర్యా
 సతతజయవిహారా సంగమాంబాకుమారా ॥

122

గద్యము :— ఇది శ్రీమన్మదనగోపాల వరప్రసాద లబ్ధ సారసారస్వత
 భారద్వాజనగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
 విధేయ శ్రీరామకృష్ణ భక్తివైభవ భాగదేయ వేంకటనామధేయ
 ప్రణీతంబైన * కామందుక నీతిశాస్త్రంబున విద్యావర్ణాశ్రమ
 పాలన ప్రభావంబును దీనజనరక్షణంబును సజ్జనలక్షణంబును
 మమరవచో విచక్షణత్వంబును సప్తాంగపరీక్షణంబును నన్నది
 ద్వితీయాశ్వాసము.

ఆంధ్ర కామందకము

త్పతీయాశ్వాసము

- కం॥ శ్రీదేవచోళవంశము
హోదధిఫరిపూర్ణఘండ్ర యురువిక్రమం
తాదయితచరణసేవా
త్యాదర కొండ్రాజు వెంకటాద్రి నరేంద్రా ॥ 1
- ప॥ ఆకర్ణింపుము. 2

స్వామ్యసుజీవివృత్తప్రకరణము

- కం॥ వినయంబు మంచినడవడి
యును సిరులును జేరఁ దగిన యుత్తమగుణముల్
దనరంగఁ గల్పవృక్షం
ఐనఁదగు పతిఁ గొలువవలయు ననిశము భృత్యుల్ ॥ 3
- మ॥ కొనియాడం దగునట్టి సంపదలుఁ గైకొవచ్చుఁ గాలాంతరం
బుననై నకా ధర నెట్టివానివలనకా మోదంబులొ నట్టివా
నిని జాలంగ ధనంబు లేనియపుడు నేలెంచి కొల్వందగుగా
ఘనతకా సజ్జనసేవ్యుడై చతురుడై కన్పట్టినకా బంట్లకుకా ॥
- కం॥ కుటిలాత్ముఁ గొల్చి నిరిఁ గాం
చుటకంటెను నూరకుంట నుగుడిదనం బా
కటఁ జిక్కి స్రుక్కి తగ నె
చ్చటనై నను నిల్చి మొద్దుచందం జొందకా ॥ 5

కం॥ అనిశము నీతివిరోధము

నన మెలఁగుచు బుద్ధిలేని నరుఁ డరిసిడులన్
ఘనముగఁ బ్రబలఁగఁ జేయుచుఁ
దనకుంగల సిరులతోడఁ దాఁ గడు నొగులున్ ॥

6

కం॥ చతురుఁడు నవికారుఁడు ని

శ్చితమతికార్యుండు యత్నశీలుఁడు నగు భూ
పతి వేళ యెఱుఁగ నేర్చిన
సతతము దమ నెలవునం బొసంగఁగ నిల్పున్ ॥

7

కం॥ అప్పుడు మీఁదట శుభమై

చొప్పుడు పని బడలియైనఁ జొప్పుడు సేయన్
దప్పక లోకవిరుద్ధము
లెప్పుడు సేయంగవలవ దెచ్చటఁ బలికిన్ ॥

8

కం॥ అడుసునఁ గలిసిన మువ్వల

వడిసిన నూనియయు వడుసు వాసనచేతన్
జెడునటుల నకలగుణములఁ
బుడమిం గూటువగుణంబె పొదువుచు నుండున్ ॥

9

కం॥ చదలేటి జలములై నను

నుదరిం దగఁ గలసెనేని యుప్పనివట్ల
నది యెఱిఁగి కుపతిఁ గొలుచుట
విదితముగా విడువవలె వివేకుల కెల్లన్ ॥

10

కం॥ మతియుతుఁడు బడలియైనను

క్షీతి దైన్యములేని బ్రతుకుఁ జెందఁగవలయున్
ధృతిమీఱ నట్లు నడచిన
యతని మహావిభుఁడు మెచ్చు నందఱికంబెన్ ॥

11

చం॥ తనుఁగొనఁ బొల్చి నిల్కడలఁ గైకొని సజ్జనసేవ్యుడై కడుఁ
ఘనత వహించి పుణ్యములు గాంచి నుతించగ మించునేతికఁ
వినయము నీతిచూర్ణము వివేకము కల్మిని గల్గఁగోరుచుఁ
జనములుగొల్వఁగాఁజనుఁద్రినంధ్యమవంధ్యమువింధ్యముంబలెఁ

కం॥ చెందంగరాని పస్తువు
లందును యత్నమ్ము సేయ నవి సిద్ధముగా,
జెందుం గావునఁ దాఁ జే
యందగు యత్నము వివేకి యగువాఁడెందుఁ ॥ 13

కం॥ అనిశము వినయము విద్యయు
ఘనమగు శీలాదికంబుఁ గైకొనవలయుఁ
దనమతి జనపతి యనుగతి
దనరఁగ నేవించువాఁ డుదారప్రౌఢిఁ ॥ 14

అనుజీవి పర్తనము

సీ॥ కులము విద్యలు శిల్పములు నుదారత్వంబు
నలరు సత్త్వము నిల్కడం ది తగుట
యందమౌ దేహంబు నారోగ్యమును బుద్ధి
వడిగలతనముఁ బావనత గలిగి
దుర్జనత్వంబును ద్రోహంబు భేదంబు
నత్యాశయును గల్గల్గఁడుటయును
ఆపరిత మ్రాన్నాటు శతతయుఁ బోఁ ద్రోచు
నతఁడు నేవ యొనర్ప నర్హుఁ డెందు

గీ॥ నోపిక దిటంబు గల్గుట యొప్పిదంబు
సంతసంబును శీల ముత్సాహ మాప
దలకుఁ గ్లేశములకు నోర్వఁగలుగుటయును
వన్నెఁ దెచ్చును నీచసేవకుల కెల్ల ॥

సీ॥ ఒకచోటఁ గూర్చుండి యుండుట పవరుట
 మాయలు గ్రౌర్యంబు మచ్చరంబుఁ
 బెద్దల నదలించి ప్రేలుటయును డంబు
 జడత వంచనయును విడువవలయు
 జనపతి పీఠంబె కనుఁగొనవలయు ది
 క్కులు సారైకును జూడవలదు మఱియు
 నన్యోన్యమును మాటలాడక యతనిము
 భావలోకనము సేయంగవలయు

గీ॥ నచట నెవ్వార లున్నవా రనిన నేన
 టంచుఁ జని పని యానతిమ్మంచుఁ బలికె
 యతఁడు చెప్పిన పని యోపినటుల వేగఁ
 జేయవలె వేడ్కతో ననుజీవిజనము ॥

16

సీ॥ పనయందుఁ బ్రేమ యెంతయుఁ గల్గి యుండెడు
 నధిపతిచిత్తంబునందుఁ దగిలి
 యతఁడాడినట్టి వాక్యము నిర్వహింపుచుఁ
 బలుకగావలె మంచిపలుకు లెప్పుడు
 బతి నియోగించినపట్టుల నొరులలోఁ
 గలది గల్గినయట్లు పలుకవలయు
 సుఖగోష్ఠివాదముల్ చూపుచో రాజుతో
 నది యెఱింగియు నడ్డమాడ వలప

సీ॥ దెంత నేరుపు గలిగిన యేనిఁదా వి
 వేకి యగువాఁ డహంకృతి విడువవలయు
 వెల్లివిరియైన మాటయు విభునితోడ
 వలయు మెల్లనె తెలుప సేవకుల కెల్ల ॥

17

సీ॥ వినయంబుఁ జేకొని వినుతింపఁ దగుప్రయో
జనము నందలి పతిచతురిమంబు
నాపదిల్ చెందినయప్పుడు నేరని
సడకలు విడువక నడచునపుడు
కార్యభారంబులు గడపునప్పుడు తన్ను
నడిగిన శుభవాక్య మాడవలయు
నెప్పుడు పథ్యంబును హితవుగా నిజమాడ
యు క్తంబు దర్మోపయు క్తరీతి

తే॥గీ॥ నెట్టివేళల నమ్మనియట్టిమాట.
మఱియు సభ మెచ్చనటువంటి మాట, కర్ణ
కటువగుచునుండు మాట, యే కడలనైన
నాడఁగా రాదు సేవకుండైన యతఁడు ॥

18

సీ॥ అదిపతి యేకాంత మతని రహస్యంపుఁ
బనుల నెప్పురితోను బలుకరాదు
ద్వేషంబు నాశంబు తెగులు నెవ్వేళలఁ
దనమది నైనను దలఁపరాదు
సుదతులతో వారిఁ జూచువారలతోడఁ
బాపకర్ములతోడఁ బరులదూత
జనులతో రాజుచేతను నిరాకృతిఁ గన్న
వారితో నేకాంతవర్తనములు

అ॥వె॥ వారి తోడిపొందు వర్జింపఁగాఁ దగు
నధిపు వేషభాషలందు గలయఁ
బూని మెలఁగరాదు బుద్ధిచేఁ దనరెడు
సేవకులకు నెల్ల క్షితిఁ దలంప ॥

19

సీ॥ తగునమయంబును దగినవేషంబును
 దగుచోటు గైకొని ధరణిపతికి
 దినదినమును పొడఁగనుచుండఁగాఁ దగు
 నతని సోదరులకు నాత్మజులకు
 జనవరులకు మ్రొక్కి సర్వసమ్మతుఁడునై
 దేశకాలంబులు దెలిసి యొరుల
 పనిని వహించి నేర్పరుల దక్షిణఁ గూడి
 తనపనులను జేసికొనఁగ వలయు

గీ॥ స్థిలుటయు నావులించుట (నేర్పు పొగడు) *
 కొనుట విందించుటయుఁ దగ్గికొనుట యుటుయు
 టయును గడు బెట్టుగా నవ్వుటయును విడిచి
 భూవిభుని గొల్వఁగాఁ దగు సేవకుండు ॥

20

కం॥ మనమగు సంపదచేతఁ
 గనుపట్టిన వారలైనఁ గడునేరుపు గ
 లిన బంటులు విరసింపం
 జనదు ధరాధీకుసుగుణసంఘముతోడఁ ॥

21

చం॥ ఈరీతి సద్గుణంబుల
 చే రంజిలి యర్థసిద్ధిచేఁ దగి మహిమో
 దారుఁడగు విభుని సిరి చే
 కూరుటకై విశ్వసింపఁ గొలువఁగవలయున్ ॥

22

కం॥ పనులయెడ మిగుల నేర్పరు
 లన వినుతికి నెక్కి నృపతి యనురాగమునఁ
 దనరుట యటు గాకుండుట
 ననువుగఁ గనవలయు వింగితాకారములన్ ॥

23

అనురక్త రాజలక్షణము

సీ॥ కనినఁ బ్రసన్నుడై కనుపట్టుటయును మా
టాడిన నాదరమంది వినుట
దగ్గఁ గూర్చుండుటకుఁ జోటు విడుచుట
కడువేడ్కఁ బరిణామ మడిగి వినుట
యేకాంతములయందు నేకాంత మగుకొల్ప
లందు సందేహంబుఁ జెందకుండు
టతఁడు చెప్పిన పల్కు లతనికై చెప్పిన
పలుకు లెప్పుడు నింపు గలిగి వినుట

గీ॥ యెవఁగలవారిలో నెల్ల నెంచుటయును
మించి వినుతించుతఱి సంతసించుటయును
బదరి యహితంపుఁ బలుకులు వలికినపుడు
నలుగమియు గుఱుతులు రక్తి గలుగుటకును ॥

24

కం॥ తలఁచుట గుణములఁ బొగడుట
బలికినఁ బని నేయుటయును బడలుట వినినఁ
బలుమఱు వగచుట ప్రబలిన
సలరుటయుం గరుణ గలుగునధిపుగుణంబుల్ ॥

25

విరక్త రాజలక్షణము

సీ॥ మిగులంగ నద్భుతం బగునుపకారంబు
లొనరించి నప్పుడు నూరకుండు
టతఁడు చేసినపను లన్యులు గావించి
రనుట వైరుల రేచు టతని చేటుఁ
గడు నుపేక్షించుట కార్యంబుపట్ల నా
సలఁ బెట్టి ఫలము ల్భోసంగకుండు
యించుక మంచి పల్కెనఁగింప నర్థంబు
చేత నిష్ఠురముగఁ జేయుటయును

అ॥ వె॥ కుపితు నట్టులుంట కోవహేతువు లేటి.
తఱిఁ బ్రసన్నుడయ్యు మెఱయు ఫలము
లిడక యున్కి, రక్తిహీను, దౌవిధునకు
గుఱుతు లండ్లు నీతి నెఱుగువారు ॥

26

సీ॥ చేరంగఁ జనుదెంచి జీతంబు లడిగినఁ
జూచి దేగిరమున లేచి చనుట
మర్మముల్ నాటంగ మాటాడుటయు రహ
స్యమునందు నందేహ మండుటయును
లేని నేరములు గల్పించి దూషించుట
జీతంబు దిగద్రొబ్బి చేరుటెందు
ననుకూలగలి నిజమైన మాటాడిన
నాయెడ దబ్బుల నేయుటయును

గీ॥ గడఁగి మాటాడ నడుమనే కాదసుటయు
శయనమందును యత్నంబు నమకొనంగఁ
బోయి సేవించినను నిద్రఁ బోవురీతి
నుండుటయు గుర్తు రక్తి లేకుండుపత్తి ॥

27

కం॥ పంతతమును గలగుణములు
చింతింపక దూషణంబె చేయుట కోపా
క్రొంతుఁ డయి వేఁడిచూపుల
నెంతయుఁ జూచుటయు, గుఱుతు లితవెడయుటకు ॥

28

గీ॥ ఇట్టి లక్షణములచేత నెప్పుడుఁ గరుణ
గలుగుటయు లేకయుండుట దెలిసి బుట్లు
కరుణ గల్గిన పతిఁ గొల్వఁ గడఁగవలయుఁ
గరుణ లేకున్నఁ గొలువఁగాఁ గాదు వతిని ॥

29

౨౦॥ అపదవేళలఁ జెడుగై
 డీపించిన రాజునైన దిగవిడువఁగ రా
 దాపదవేళనె యేలికఁ.
 గాపాడినవాఁడు మిగుల ఘనుఁడని పలంకున్ ॥ ౩0

౩౦॥ అలమటలు లేనివేళల
 మెలఁకువ శౌర్యంబుఁ జూపి మించరు నుజనులే
 బలువగు నలమట వేళనె
 మెలకువ శౌర్యంబుఁ జూపి మించురు నుజనుల్ ॥ ౩1

౩౦॥ వినుతింపఁ దగి ప్రమోదఁ
 బనువుగ ఘటియింప నధికు లగువారికిఁ జే
 నిన యుపకారము లల్పము
 లన వెలసియు నధికశుభము లడరంజేయున్ ॥ ౩2

౪౦॥ జనపతి యనుచితగతి నడ
 చిన మాన్పుట మంచిపనులఁ జేసినయెడఁ దా
 రును గూతుట నద్వర్తన
 మనఁ దగు మిత్రులకు బంటులగు వారలకున్ ॥ ౩3

౫౦॥ మానినులఁ దగుల, మద్యం
 బానుట విడకున్న, జూద మాడెడు నెడలన్.
 మానుపవలె భూమిపతిన్
 మానితగతిఁ దగునుపాయమార్గంబులనేన్ ॥ ౩4

౬౦॥ చేయంగ రానికార్యము
 జేయంగాఁ జూచు విభునిఁ జేయితియుండన్
 జేయందగుఁ దా రటువలెఁ
 జేయని నరు లతఁడుఁ దారుఁ జెడకుండుదులే ॥ ౩5

కం॥ నయమును వినయము భక్తియు

భయము వెలయ నయ్య యనుచు భటులు "జయాహ్లా

సయ దేవ నాథ జీవే

తి" యథార్థోక్తులను జనపతినిఁ గొల్వఁ జనున్ ॥

36

కం॥ తన విభుని మనసు రాఁ గొ

ల్పిన యట్టిద మంచినదక నేవకులకుఁ జె

ప్పినయటులఁ జేయునాతఁడు

తన వశముగఁ జేసికొనఁడె దానవునైనన్ ॥

37

కం॥ బల ముత్సాహము బుద్ధియుఁ

గలఘనుల కసాధ్య మెద్ది గల దీధరణి

తల పెఱిఁగి తిరిగి తీయని

పలుకులు గలవారి కెందుఁ బగఱయుఁ గలఁడే ॥

38

కం॥ ఎలమి గలతల్లి యైనను

నలుగదె తాఁ గూడువెట్టునపు, డటుమొగమై

యల బుద్ధి విద్య చెందని

యలసులపై నల్పతోషులగు వారలపైన్ ॥

39

కం॥ ఎవ్వరు శూరులు పండితు

లెవ్వరు సేవాప్రకార మెఱిఁగి కొలుచు వా

రెవ్వరు వారిదె సుమ్మి

యివ్వనుదావరుల కలిమి యెంతయుఁ దలఁపన్ ॥

40

కం॥ అరయఁగ నప్రియుఁ డైనను

నిరతము బ్రియుఁడగుచుఁ దనరు నృపతుల కెందున్

ధర బుధులు చెప్పినటువలెఁ

జరియింపఁగ నెంచినట్టి నజ్జనుఁ డెలమిన్ ॥

41

ఉ॥ మించుగ జీవనం బొసంగి మేముని లీలఁగ నెల్లవారిఁ బో
షించఁ దగుఁకా మహోన్నతులఁ జేకొని మానవనాథుఁ డిట్లు పో
షించఁగ లేనిరాజులను జేరరు భూప్రజ లెందు లోకమం
దంచలు నీళ్ళులేక తగునట్టి కొలంకులఁ బాయుకై వడికా ॥ 42

కం॥ కులమును శౌర్యంబును వి
ద్యలు శీలము నిట్టివెల్లఁ దలఁపరె యియ్యం
గలవానినె గుణహీనునిఁ
గులహీనునినైనఁ జేరి కొలుతురు భృత్యుల్ ॥ 43

రిం॥ ఇయ్యనివారలఁ గొలువరు
నెయ్యముతో నిచ్చువారినే కొల్తురు పా
లియ్యని యావులఁ జేరునె
పెయ్యలు దమ తల్లలైనఁ బ్రేమముతోడకా ॥ 44

కం॥ వేళఁ దలంపక ధరణీ
పాలుఁడు దనుఁ జేరి కొలుచుబంట్లకు వారం
జాలిన పనికొలఁదిని దా
వాలాయము జీత మీయవలయుకా వేడ్కకా ॥ 45

కం॥ కాలము దేశముఁ బాత్రముఁ
జాలంగా నెఱిఁగి యియ్యఁ జను జనపతి దా
నాలాగున నీ నేరని
పాలనుఁ డగురాజు నిందపాలై పోవుకా ॥ 46

కం॥ అనిశంబును సుజనులు కా
దనెడి యపాత్రప్రయంబు లవి గానివి రా
జున కందు నేమి ఫలమగుఁ
దనభండారంబె చెడుట దక్కఁగ నెందుకా ॥ 47

30|| కులమును బ్రాతఃకము పి
 ద్యలును స్వభావంబు శూరతయును పయోష
 స్థలు దెలిసి యాదరింపక
 వలయుఁ బతి మహాహులై న వారల నెల్లఁ ॥ 48

31|| మనసరులగు నత్కులజాల
 జనపతులు దిరస్కరింపఁ జన దెవ్వేశక
 ఘనముగఁ దిరస్కరించినఁ
 దను నొవ్వఁగఁ జూతు లొందె తను విడుతు రిలఁ ॥ 49

32|| ఇలఁ బేదలై న వారిం
 గొలఁదిగఁ గలవారి సాధుగుణయుతు లై నఁ
 బలియింపవలయు వారం
 పలిసినఁ బతి సిరుల ముగించఁ బ్రబలంతు రిలఁ ॥ 50

33|| కులము గుణంబును గలవా
 రల నీచుల నమత నడపరా దధిపతి కి
 య్యలఁ దారతమ్య మెఱిగిన
 నలరుచుఁ బేదైనఁ గొలుతు రతనికా భృత్యుల్ ॥ 51

34|| గాజును మణినమముగఁ గను
 రాజును బ్రజపట్టు లేనిరాజును గొలువుం
 దేజంబు లేనిరాజును
 రాజునుచుం గొలువ రండ్రు రసికులు దాత్రికా ॥ 52

35|| అనుపమలీలఁ గల్పతరువందును పోలే మహాత్ము లెల్ల నే
 జనపతిఁ జేరి సౌఖ్యమునఁ జాలఁగ మింతు రతండు సంపదకా
 ఘనత వహించి నన్నుతులు గైకొనుచుకా బ్రతుకొందు నెట్టిచో
 నెనయుచు నజ్ఞుండు భుజియించుటెకా సిరికికా ఫలం బిలకా ॥

కం॥ చెలులును బ్రాజ్ఞులుఁ జూట్టం
బులు నాపులు గలసి మెలసి భోగింపక ని
ప్పులమై దలమై చెలఁగెడు
కలిమియుఁ దానేల యట్టి ఘనతయు నేలా ॥ 54

కం॥ కలకౌలఁదిఁ బంచిపెట్టుచుఁ
జెలికాఁడునుబోలె సంతసిలఁ బలుకుచు భృ
త్యులు గలుగ నడచు దొర కీ
యిల యెంత జగత్త్రయంబు నేలఁగ వచ్చుకా ॥ 55

చం॥ మునుపె పరీక్షనేసి నయముం బ్రియముం దగ నాపులైన స
జ్జనముల నాయపెట్టుకెడ సంతతముం దగ నిల్పి వారిచే
ననువుగ రాజవద్యుఁడు ధనాదులఁ గూర్చుట యొప్పు నీరముల్
దనకిరణాళిఁ బీల్చుచు ముదంబునఁ జెందెను భానుఁడుం బరెకా ॥

కం॥ తొలుత నధికారితనమున
నలవడి యావంక లెఱిగి యత్నము ధనముం
గలిగి శుచులైనవారల
నిలఱిఁ దాయాయి పనులయెడ నిల్పుఁదగుకా ॥ 57

ఉ॥ మంచితనంబువారి జనమండలి మెచ్చినవారి లంచ మా
సిందనివారి యత్నములు నేయుచు నుండెడివారిఁ దాఁ బరీ
క్షించినవారి నేరుపులఁ జెందినవారి నిజంబుచేఁ గడుకా
మించినవారి భూవిభుఁడు నిల్పుఁదగుం బనులందుఁ బొందుగకా

కం॥ ఏవను లెఱిగినవారల
కాపనులనె చెప్పి నేయుమనఁ దగుఁ బతి తా
రూపాది విషయములకై
యేనట్లున నింద్రియముల నెసఁగించుగతికా ॥ 59

చం॥ కొలుచుకొటారులందు నృపకుంజరుఁ డెంతయు నాప్తు నిల్చి తా
గలయఁ గనుంగొనఁజాలయు గల్గినయాయము పొద్ది పెచ్చుముం
దెలిసి యొనర్చఁగాఁదగు మదింపక యెందును భూమిభర్తృఁు
గొలుచుకొటారులే కదయకుంతితజీవనహేతువుల మహి ॥

చం॥ చెఱువులు గట్టుటల్ గృఘులు నేయుట వాదల లెక్కచేయుటల్
కరులను బట్టుటల్ గనులు గైకొనుటల్ వనదుర్గనేతువుల
పొరయుట బేరమాడుటయు భూస్థలి నిట్టివి యష్టపర్గమౌ
నరపతి వీనిఁ గూర్చుటకు నమ్మినవారలఁ బంపగాఁ దగు ॥ 61

కం॥ ఇలజేఁ దీవ్యవహారము
వలనం గడుఁబేదలైనవారలు ప్రబలం
గల రా యా వ్యవహారం
బుల వారల కడ్డపాటు వోఁ జేయఁదగు ॥ 62

గి॥ క్రంపగొట్టించి సేద్యముల్ గలుగఁజేసి
పైరు దలకొనఁ గాపాడఁ బంచి ఫలము
గలుగుచో దండయుక్తిని గాఁచియుండఁ
జేయఁగాఁదగు నటులైన సియలఁ జెందు ॥ 63

ఉ॥ వైరులచేత దొంగలగువారలచే నధికార్లచేత భూ
మీరమణుండు లోభమున మించుటచేఁ జనవర్లచేత ని
ద్దారుణీకిఁ భయంబులగు దా నిటులై దువిధంబు లొభయ
బారసి వేళయందె ఫలమందుట మేలు త్రివర్గవృద్ధితై ॥ 64

కం॥ బలసి యెదురొడ్డి గరువం
బులు గల యధికారిజనులఁ బుండ్లునుబలెఁ దా
నిలజేఁడు చీల్చివేయఁగ
వలయం గడుఁభూతులైనవారలు పెరివ ॥ 65

క౦౫ జనపతియం దల్పంబై

తనరిన యపకారమైనఁ దాఁ జేయఁగడం

గిన జడుఁడుఁ జెడును జితిం

గనుఁగొని పడి మిడుత మడియుకరణిఁ ధరణిఁ ॥ 66

ఉ॥ భూవలయంబునఁ విభుఁడు పోషణ మెందు నొనర్చు లెస్సగా

నావులు పాలు పిండుగతి నన్నిటఁ బ్రోది చెలంగఁ జేసినఁ

దీవలు పూవు లిచ్చుగతి దీరతఁ జేకొని ప్రోచెనేని తాఁ

గావలె నన్నయర్థములు గన్నడ నిత్తురు వేడ్కతోఁ బ్రజల్ ॥ 67

కా॥ భండారం బొనఁగూర్చఁగా వలయు భూపాలుండు యత్నంబుచే

నిండార న్మదియందు నాపుఁ జతురుఁ నిల్పందగుఁ గీర్తిఁ బ్ర

హ్మాండంబంతయు మీఱినీవలెఁ ద్రివర్గాపేక్షతో వేశలఁ

ద్యుదారం జితలోకుఁడై మిగుల నుద్దండప్రతాపోన్నతిన్ ॥ 68

బు॥ తనకుం గల్గినకల్మియంతయును దా ధర్మార్థమై వెచ్చ పె

ట్టిన భూపాలునిలేమియుఁ మిగులఁగా తీవుల్ ఘటించుం ధరి

త్రిని జేజేలకునై కళల్వరునతో దీపించఁగా నిచ్చు చం

ద్రునినిర్వేదతనంబువోలె జగదారూఢప్రభావోన్నతిన్ ॥ 69

క౦॥ ఇతరులఁ గడు నమ్మక యే

గతిఁ గార్యం బొనరు నటులఁగా నమ్మఁదగుఁ

క్షితిపతికిం దలఁప బృహ

స్పతే రవిశ్వాస' యనెడి శాస్త్రముకల్మిన్ ॥ 70

ఉ॥ నమ్మఁగ రాక యుండెడుజనమ్ముల నమ్మఁగఁ బోల ధెట్టిచో

నమ్మఁగ నర్హులై తగుజనమ్ములనై నను దాను మిక్కిలిఁ

నమ్మఁగరాదు నమ్మిన ఘనమ్ముగు సంపద వారిపొమ్మె యౌ

విమ్మిహిఁ గాన రాజులకు నెవ్వరి నమ్మఁగరాదు నెమ్మదిన్ ॥ 71

ఉ॥ ఎట్టి యుపాయమార్గముల నిమ్మహిలోన జనంబు చిత్తముల్
గట్టిగఁ గానుపించు వెలిఁ గన్నడువస్త్రసమూహ మస్లుతా
నట్టి యుపాయమార్గముల నందఱిచిత్తము లెంచి చూచుచుగా
నెట్టన యోగిరీతి ధరణీధవుఁడుం జెబువొందఁగాఁ దగున్ ॥ 72

మ॥ తనచారిత్రముచేత నెట్టియెడ మోదం బందుచు స్మించుభూ
జనులుం బంట్లును గల్గి దుర్జయగతిం జాలింపుచుం దేనియల్
సిలుకం బల్కుచునుండు భూమిపతి దా శీలంబు నేర్పొందు నా
వునిపై నెంతయు రాజ్యభార మిడినఁ బోల్పొందుఁ దేజస్వియై॥

కంటకశిక్షణప్రకరణము

ఉ॥ సంతత మాదరంబునఁ బొసంగుచు లోకమునందు వేదమం
దెంతయు నేర్పుతో మెలఁగి యెయ్యెడ నేర్పరు లైనసజ్జనుల్
సంతసమంది కొల్పఁ దనసద్గుణముల్ గనుపట్టుచుండ్ బా
హ్యంతరరాజ్యచింత పసుధాధిపవర్యుఁడు నేయఁగాఁ దగున్ ॥

గీ॥ దేహ మాంతరరాజ్యంబుఁ దెలిసి చూడ
బాహ్యరాజ్యంబు రాష్ట్రమై పరగు నొకటి
కొకటి కాధారమై రెండు నుండుఁ గాన
యిట్టి రెండును నయవిదు లేక మండ్రు ॥

75

కం॥ బలు పగురాజ్యాంగంబులు
గలుగుట రాష్ట్రంబువలనఁ గనుక ధరిత్రీ
తలనాథుఁడు యత్నముతో
నలుపుగ రాష్ట్రంబుపాలనము నేయఁదగున్ ॥

76

కం॥ జనముల రక్షించుటయే
జనపతికిఁ ధర్మ మట్టిసద్ధర్మము ని
ల్పును జనపతితను పటుగనఁ
దనతను పనిశంబు త్రోవఁదగు నాయమునన్ ॥

77

కం॥ ధర్మార్థం బగుహింసలు
భార్మికులై మునులఁ బోలి తగురాజులు ము
న్నిర్మలులై యొనరిచి రిది
ధర్మము గావున వధింపఁదగు పాపాత్మున్ ॥ 78

కం॥ జనపతి ధర్మముఁ దప్పక
ధన మార్జింపంగవలయు ధర్మముకొఱకై
జనులను బీడింపుదు రే
జను లనిశము వారిచేత శాసింపఁదగున్ ॥ 79

కం॥ ఎట్టిది మెత్తురు నజ్ఞును
లట్టిదెఱిపో ధర్మ మనఁగ నలయం ధరలో
నెట్టిది మెచ్చరు నజ్ఞును
లట్టిదియ యధర్మ మనఁగ నలయచునుండున్ ॥ 80

కం॥ జనపతి నుజనుల మర్యా
దనె మెలఁగుచు వినయమునను ధర్మ మధర్మం
బును దెలియుచుఁ దా భూప్రజ
లను త్రోవఁగఁ దగును దూష్యులం దునుమఁదగున్ ॥ 81

వ॥ అవ్వధం బెట్టిదంచేసి. 82

గీ॥ అదివు చనవరులగుచు రాజ్యంబుఁ జెఱుచు
పాపకర్ముల మూఁకలై పరగువారి
నొక్కఁడొక్కఁడుగా నేని నుండువారి
దూష్యులని పల్కుదురు నయధుర్యు లెందు ॥ 83

వ॥ అట్టి దూష్యజనంబులం జనంబు లెవ్వరు నెఱుంగకుండ ధనంబు
చేతనైనను గైదువులచేతనైన నుపాంశుదండ ప్రకారంబున
దండింపవలయు నొందె, లోకకళత్రువులని సకలజనంబులచేత
నిందనొందించి ప్రకాశధండంబుచేతనైన నను జంపవలయు నందు
నుపాంశుదండప్రకారంబు. 84

సీ॥ దూఘ్యని గుట్టున దోడ్తైరగాఁ బంచి
 పొడగని పొమ్మని పొంకపఱచి
 కాసరాకుండెడుకై దుప్పల్ గలవారి
 నతని పిఱుండ రా నసుపుపఱచి
 తనకు నమ్మిక గలద్వారపాలకులచే
 దూఘ్యనిబంటులఁ దొలఁగఁ దోలి
 తోవలివావడితోనితి రప్పించి
 యతనిఁ జంపగ నంపు నాయుధముల

॥ వారిచే తెన్న నేరముల్ వాని తెఱుక
 పడఁగ నొనరించి తోకంబు బ్రతుకవలసి
 నిరుల మిక్కిలి సఖివృద్ధిఁ జెందవలసి
 వానిఁ జంపించవలయు భూపల్లభుండు ॥ 85

ఆ॥వె॥ అధికదండనమున నలికిపోదురు ప్రజ
 యల్పదండనమున నలురకుండు
 రిటులఁ గాకయుండ నిల నేలువతి యుక్త
 దండనంబె కలిగి యుండవలయు ॥ 86

కీ॥ తలకొలిపి మొలకపైరుల
 బలియంగాఁ జేయ నవియు ఫలమిచ్చగతి
 చెలిమిఁ దగఁ బ్రోవ వేళనె
 ఫలమొనఁగఁగ నేర్తు రెందు బ్రజలుల బతికిన్ ॥ 87

రాజపుత్రరక్షణము

కం॥ కడు నర్థతోభములచేఁ
 గొడుకు రెదిరి విభునిఁ జెఱువఁగోరుదు రగుట
 కొడుకుల మనుపఁగవలయుం
 బుడమి బసంబులును దాను బొదలుట కెంధు ॥ 88

౪౦॥ ముదిఁచుతులు నిరంకుశులై
రాద వెడలినరాజతనయకుంజరముల నెం
దదయు లయి పరిభవించినఁ
జదువరె తోఁబుట్టునైన జనకుని నైనన్ ॥ 89

౪౧॥ ఏకడల మత్తులై తగు
రాకొమరులు నెఱువుచుండురాజ్యముఁ బ్రోవక
జేకుఱుట దుర్లభం బగుఁ
గైకొని పులివాతఁ బడినరంక యనంగన్ ॥ 90

౪౨॥ తముఁ బ్రోచువారి నైనను
దమకముతోఁ గొదువ గలుగురజీఁ జెఱుతురు రా
రామరులు భువిలోపల సిం
హముకొదమలలీలఁ జాల నాలరు లగుచున్ ॥ 91

౪౩॥ వినయము గలుగుచు మెలఁగఁగఁ
దనయుల శిషింపవలయు ధరణీపతికిఁ
వినయులు గాకుండినతన
తనయులచేఁ గులము బలము దలముం జెడచే ॥ 92

౪౪॥ వినయము గలుగుకులస్త్రి
తనయుని యువరాజు నేయఁ దగు నెయ్యెడలన్
వినయము లేనికుమారునిఁ
బగువడ మదగజములీల బంధింపఁదగున్ ॥ 93

ఆ॥వె॥ ఓజగేడనైన రాజపుత్రుని వెళ్ళఁ
దోలఁ దగదు వెళ్ళఁ దోలనేని
యతఁడు గడుఁ బ్రయాస మంది శత్రువు లైన
జనులఁ గూడి యతనిఁ జదువుఁ గాన ॥ 94

కం॥ పెనఁ దండ్రి చెప్పినట్టునె
 కసరక వర్తించునటులఁగా నెల్లపుడున్
 వ్యసనాశ్రయజనములచే
 వ్యసనము గలసుతుల వెతల నందించఁ దగున్ ॥ 95

ఆత్మరక్షితకప్రకరణము

కం॥ ఇలతోడు మోసపోవక
 తెలివిన్ విష మిడకయుండఁ దెలియం దగుఁ నీ
 టల వలువలఁ దొడవుల శ
 య్యల భోజనపానవాహనదులయందున్ ॥ 96

కం॥ విషహర మగుమణు లిడికొని
 విషహర మగుజలకమాడి విధుఁ ధొందఁదగున్
 విషరహిత భోజనంబుల
 విషహరు లగువెజ్జలుండ వేడుకతోడన్ ॥ 97

విషపరీక్షేవిధానము

కం॥ ఇలలోఁ గోతులు గొరవం
 కలు రాచిరుకలును వినము గనుకొనినం బా
 ముల గనుగొనినను గడుఁ గూ
 తలు బెట్టు నటండ్రు నీతితత్త్వవిధిజ్ఞుల్ ॥ 98

సీ॥ విషముఁ జూచినవేళ విషయుక్త మైనప
 దార్థంబుఁ జూచిన యట్టివేళఁ
 దలక బాటుచును గోతులును రాచిరుకలు
 గోరువంకలు సారెఁ గూత లిడును
 కన్ను లెఱ్ఱగఁ బాటుఁ గలహంసలకు నెల్ల
 మఱి మదంబును జెంది మలయుఁగొంచ
 మదకోకిలంబులు మరణంబుఁ జెందును
 వెన్నెల పులుగులు వేగ బడలు

గీ॥ నిందు నొక్కటిచేనై న నెందు తెన్నఁ
దాఁ బరీక్షించి ధారుణీధవున కెపుడు
భోజనముఁ జేయఁదగు నిట్లు భోజనంబుఁ
జేయుచుండినఁ బతి హానిఁ జెందకుండు ॥ 99

౪౦॥ నెమిలియు దుప్పియుఁ బాముఁ
నమలుం గావున విభుండు నగరులలోఁ దా
నెమిలిని దుప్పిని సతతముఁ
దమితోడుతఁ బెంచి విడువఁదగు లీల నిలన్ ॥ 100

కం॥ జగతీపతి భుజియింపఁగఁ
దగు నన్నము మున్ను వహ్నిఁ దా నిడి విషముల్
దగ నెఱిగినపక్షుల కిడి
తగులీలఁ బరీక్షఁ జేసి తగు భుజియింపన్ ॥ 101

గీ॥ ఎందు విషముండు నన్నంబు ఎడినయపుడు
నల్లనగుమంటచే నగ్ని నల్ల నగును
బొదలి చిటచిట మనెడి చప్పుడును బొడముఁ
బులుఁగులకు నెల్ల మరణంబు గలుగుచుండు ॥ 102

కం॥ చలువల నందుట పెఱచా
యలఁ జెందుట యెండియుండు టార్ద్రం బగుటన్
నలుపైన యావి గలుగుట
తలఁప విషాన్నంబునకును దగుచిహ్నంబుల్ ॥ 103

కం॥ ఉడుకుతఱి నల్ల సురుగులు
బొడముట తావియు రసంబుఁ బోవుట స్పర్శం
బుడుగుట యెండుటయును విష
మిడఁబడుకూరలకు గుఱుతు లివి యెఱుఁగఁ దగున్ ॥ 104

కం॥ ఘన మగు చాయలు గలుగుట
 యును జాయలు లేకయునికి యూర్ధ్వముగాఁ బై
 కొనురేకలు నురుగొందుట
 లనిశము విషయుక్త మగుపదార్థముగుఱుటల్ ॥ 105

కం॥ జలములయెడ మధువునఁ గో
 యిలచాయలఁ జెంది పాల నెఱుపై దధిలో
 పల రసముల నలుపై విష
 ములు గలసిఫ పైకి రేక మొనయుచు నుండున్ ॥ 106

కం॥ ఉడుకక యుండుట మాడుట
 గడుఁ జిముడుట నల్లచాయఁ గలుగుట మఱి య
 ప్పడ వాడొందుట విషముల
 నిడునార్ద్రపదార్థములకు నివి చిహ్నంబుల్ ॥ 107

మ॥ భువిలో నెండినయట్టివానికి విషంబుం జెందినకా మూక్షింబు
 తువు లెల్లం బడి చచ్చుఁ జేరువకు రాఁ దోటొనగుం జాయ మూ
 ర్దవయుక్తంబులు గట్టివౌ మఱి మృదుత్వం బందుఁ దా గట్టి
 స్తువు వేగంబ నలంగి తుందుమురులో చోషాశ్రయత్వంబునకా॥

సీ॥ కప్పడంబుల రత్నకంబళంబులయందుఁ
 బొగవన్నె మచ్చలు బొడమియున్న
 దారంబు తెగుటయుఁ దగిన నూఁగునకును
 రోమంబునకును జొఱుటలు గల్గు
 మఱి లోహమునకును మణులకు నల్లని
 యడునుఁ బూసినయట్లు దొడరుటయును
 కాంతిసంతతియును గౌరవం బుడుగుట
 సామర్థ్యమును సుఖస్పర్శ మడఁగు

గీ॥ డాదిగాఁ గల్గియుండెడునట్టివెల్ల
గుఱుతు లగుచుండు విషములఁ గూడెనేని
యిన్నివిధముల విషమిడు తెఱుగవలయు
సీతిమార్గం బెఱింగినన్యవవరుండు ॥ 109

చ॥ పలుకులు కొంకి మ్రాన్పడుట, పల్మరు దొట్రిలి నాల్గుదిక్కులఁ
గలయగఁ జూచుటల్, జెమట గ్రమ్ముట కంపము బుట్టు టావులిం
తలు మొగమెండి నల్లఁబడి తావుటలుం గడుఁ జంచలించుటల్
పెలుచఁదనంబున॥ విషముఁబెట్టిన వానికిఁ జిహ్ను ముల్మహి॥

ర॥ నీరును మధు వౌషధములు
నారసి యొనరించువాని కవి మున్నిడి తా
నేరువుతోఁ గొనవలయును
భూరమణుఁడు ప్రతిదినంబు భోజ్యదులతో॥ ॥ 111

ర॥ తొలుతఁ బరీక్షింపుచు ము
ద్రలు బెట్టినభూషణములు దావుల పూవుల్
గలపంబులు మొదలై నవి
యెలమిఁ గలుగు బంట్లు బతికి నీయఁగ వలయు॥ ॥ 112

క॥ తనకుం బరరాజులు పని
చినవస్తువు లెల్ల వేగఁ జేకొన కెందు॥
మునుపె పరీక్షింపుచుఁ గై
కొనఁగాఁ దగు నాత్మహితముఁ గోరెడిపతికి॥ ॥ 113

క॥ మిగులఁగ నితవరులగుచు॥
దగునాప్తులు ప్రోవవలయు ధరణీవిభుని॥
బగవారివలన దన వా
రగువారలవలన హాని యడరక యుండక॥ ॥ 114

గీ॥ పల్లకుల నందలంబుల భద్రకరుల
గుఱ్ఱముల వీని రెన్నఁగా గుఱుతు తెఱిగి
యెఱిగినటువంటివారు దే నెక్కవలయు
నాత్మరక్షణ మొందుట కవనివిభుఁడు ॥ 115

కం॥ దొర మిక్కిలి యిరుకట మగు
తెరువున నెవ రెఱుంగకుండుతెరువున నెచ్చో
నరుగుట కొఱగా దందురు
ధరలోపల నీతిశాస్త్రతత్పరు లెల్ల ॥ 116

పం॥ కనుగొనినపనుల నితవరి
తనమున బ్రాతఱికమునను దగువారల నెం
దును మంచివారిఁ దెలియుచు
జనపతి యేర్పఱచి యుసుపఁజనుఁ దనచెంతి ॥ 117

గీ॥ ధార్మికులు గానివారలఁ దా నెఱుంగు
దోసకారుల నపమానితులను బరుల
వలన వచ్చినవారిఁ గ్రూరుల నెఱింగి
దూరమునఁ బాయవలయును దొరల కెల్ల ॥ 118

గీ॥ అరులయోడలఁ జెదరఁగ నడ్డపెట్టిఁ
బడెడునోడ బరీక్షింపఁబడనిపీలి
కాండ్రు గలయోడ పెనుగాలిఁ గదలునోడ
బ్రాతయోడయు నెక్కఁగాఁ బఱికిఁ దగదు ॥ 119

పం॥ నరపతి వెట్టబెట్టగు దినంబులఁ గ్రీడలు సల్పుఁ బొల్పుగు
సరసులఁ బెద్దమీలను మొసళ్ళను వీడఁగఁ జేసి యాస్తతం
బరగిన నైన్యముల్ దనుఁగనఁ దగనుండ నొనర్చి కాచునా
దరములతో హితుల్ సతులు దాను వినోదము మోద మందఁగ ॥

ఉ॥ కానకుఁ బోక చేరువునఁ గన్నడి కంటకశుద్ధి నొందును
ద్యానమునందు జవ్వనము నందుటకుం దగులీల భోగముల్
మానవనాథుఁ డొందఁదగు మారునిచేత మదించి యెంతయున్
దానటు మోసపోక లలనావలనాకలనాభిరాముడై ॥ 121

గీ॥ ఉచితమై పోవ రావచ్చియుండి యాత్త
రక్షితంబగు నడవికి రాజు లక్ష్మ
మెఱుఁగుటకు నల్పభోజనం బెనగువేఱు
కరుగఁదగు నుత్తమంబగు హయము నెక్కి ॥ 122

ఉ॥ దిద్దుట గల్గి శుద్ధిగని దే యనినంత సమీరు మీరుచున్
ముద్దులు గుల్కులేజి నృపముఖ్యుఁడు వేడుకతోడ నెక్కి ము
న్నొద్దిజనంబు గావలిగ నుండెడుకానకు వేఱు పోఁదగున్
దద్దయు నాత్తసీమకును దాఁ జలలక్ష్మనిరీక్షణార్థమై ॥ 123

చం॥ అరసి సమీపకాననము నైనను గంటకశుద్ధి చేసి భూ
వరుఁడు నిజాత్తు లైనపరివారము లాయితపాటుతోడ రా
నరుగుట యొప్పు నందు బలువై తగుకానల నిక్కపైనచో
నిరతము నుండరాదు నృపనీతిరహస్యవిచారశాలికిన్ ॥ 124

కం॥ తనతల్లి యింటకై నన్
జనపతి యెచ్చరికతోడఁ జనగాఁదగుఁ గా
వున నడవికి జనియెడిచోఁ
దనరఁగ నెచ్చరికె లేక తగునా యరుగన్ ॥ 125

గీ॥ ధూళి జల్లుచు వినరెడి దొడ్డగాలి
కాలమందును జడివానకాలమందు
మండువేసవియందును మబ్బులోన
నరుగరా దెందు నుస్థిరుఁ డైనపతికి ॥ 126

చం॥ కలకల ముల్లసిల్ల నల కట్టికవా రిరువంచ నందడిఁ
దలగ నొనర్చి దూరముగఁ దారు భజింప బలంబుపెంపుసౌల
పులు దగ రాజవీథులనె పోవుచు వచ్చుచు నుండఁగాఁ దగుఁ
జెలఁగి నిజోన్నతుల్ జనులు చెంతలఁ జూడ నృపాలమౌళికీ॥

కం॥ ఇలఠేఁ డుత్సవముల యా
శ్రల మూఁకలయందు నేఁగుతిఁ నందడు ల
గల మగుచోట్లకుఁ బోరా
దలపున వేగిరము చను టయముగా దెందు॥ 128

కం॥ తలపాఁగలు నరచట్టలు
గలిగిన మరుగుజ్జు లన్నగాండ్రును వేదిం
గొలిచి తిరుగఁగా మెలఁగఁ
వలయును జనపతియుఁ దనదు సగరులలోన॥ 129

౨౦॥ తల పెఱుఁగుచు శుచిభావము
గలిగిన లోవలియమాత్యగణములు శస్త్రా
గ్నులు మఱి వినములు వెలిగాఁ
గలక్రీడలఁ బ్రొద్దు గడపగాఁ దగుఁ బతికి॥ 130

౩౦॥ తమసన్నాహముచేఁ దనర్చి పనులం దక్షత్వముం జేర్చి యు
త్తము లోవారలు సమ్మతింప మెలఁగఁ దా నెంతయు న్నేర్చి ని
త్యము సంతఃపురమందుఁ గాచుజనముల్ దాత్రీపతిం గావ యు
క్తమగు॥ లోనినగళ్ళనుండుతఱి నిక్కం బై ననెయ్యంబున॥

౪౦॥ ఎనుబదియేండ్లసత్పురుషు లేఁబదియేడులు గల్గునింతు లిం
దును జతనంబు మీఱు మదితోడుత నంతిపురంబులోని కా
మిసుల శుచిత్వముం గనుచు మెల్కువ వచ్చుచుఁబోవుచుండు నా
జనముల దా రెఱుంగఁ దగు సంతతము॥ సరవాధుపంపున॥

మ॥ జలకంబాడి మిటారి కుచ్చెలలు మించక వల్వముల్ గట్టి యిం
పులతోడఁబుద్ధులకున్ మెఱయుసొమ్ముల్ బూనితావుల్ గుబుల్
కొలుపక గంధముఁబూసికొవ్విరులు బెక్కుల్ నిక్కగాఁదాల్చిచెం
తలఁ గొల్వందగు వారకాంతలు మహీనాథుం బ్రమోదంబునక ॥

చ॥ రాజేంపం జలకంబు దీరిచి యొయారంబై మిటారిండు పై
తాణీసేలలు గట్టి క్రొవ్విరుల దండల్ చుట్టి భూషాః వి
న్నాణం బొప్పగఁ బెట్టి కప్పురపు గంధస్ఫూర్తి గన్నట్టి మేల్
జాణల్ గాణలు నై నవారవనితల్ రాజేంద్రుఁ గొల్వందగుక ॥

కం॥ వెలి దిరిగెడితొత్తుల వ
క్రుల జోగులఁ గపటజనులఁ గూడి చరించక
వలదు నృపునంతిపురమున
మెలఁగెడు వారెల్ల మిగుల మెలఁకువతోడక ॥ 185

కం॥ కొనిచను వదార్థములు వ
చ్చిన పనులుం దెలివిఁబడగఁ జెప్పుచు యత్ను
బనువొందఁగ రాఁ బోవం
జను నంతిపురంబులోని జనముల కెల్లక ॥ 186

చం॥ కనుఁగొనినంత నంటికొనుఁగాన తెవుల్ గలవారిఁ జూడ కెం
దును నొకపాటి నొప్పులను దూరెడు బంటులఁ జూచి యాదరం
దెనయఁగఁ బ్రోవఁగాఁ దగు మహీతలభ ర్తకు నెంచ నార్తులొ
జనములఁ బ్రోచురంటెను బ్రక స్తతరం బగుదర్శమున్నదే॥ 187

మ॥ తొలుతం దా జలకంబుఁ దీర్చిచలువల్ దోడ్తో విరుల్ సొమ్ములుం
గలవం బందుచు దేవియుం జలకముక గావించి రాఁ జల్వలుం
గలవంబుల్ మణిభూషణుక విరులు జోకం దానె యిప్పించి నే
ప్పులఁగూడందగురాజుపెంపెనఁగఁ బ్రాపున్ సొంపుఁగల్పించుచున్ ॥

కం॥ తనయింటనుండి జనపతి

తనదేవినివాసమునకు దా నరుగంగా

జనదు మఱి యెంతప్రియుడై

తనరిన పనితలను నమ్మఁ దగ దధిపతికిన్ ॥

139

సీ॥ భార్యయింటికిఁ జని భద్రనేనుఁడు తొల్లి

యాపెతోఁబుట్టుచే హతుఁడగుటయు

నాలిగృహంబున కరిగి కారూకుండు

తన తనూభవునిచేతనె పొలియుట

ప్రియురాలు వినముతోఁ జేలా లొసంగిన

వేగంబె కాశికావిభుఁడు వడుట

జడలోన దాచుకుండెడుకత్తిఁ దెలియక

రమణిచేతనె విదూరభుఁడు చెడుట

గీ॥ యటుల గరళాంజనముఁ బూసి యద్ద మందె

మేఖలయు నీయఁ జూడూప్య మేదినికు

లవనిపై రూప్యనంబీరు లగు పెఱింగి

యధిపుఁ డతివధియిండ్లకు నరుగరాదు ॥

140

కం॥ పనితలచే వినములచే

జనపతి యటు మోసపోక శాత్రవతతులన్

పనితలచే వినములచే

ననిశము దా మోసపుచ్చు టర్హం బెందున్ ॥

141

కం॥ పరమాస్తజనులచేతనె

నరవరుభార్యలు సురక్షణముఁ జెందుదు రా

దొరకుం గై వసములు గా

దొరకున్ భోగై కయుక్తితో నిహసరమున్ ॥

142

కం॥ అసమచి ధర్మము గోరుచుఁ

దసవార్థలనెల్లఁ గూడఁ దగు రాజు క్రమం

బున మఱురాహారుడై

యనుపొందగ నుచితరాశ్రులం దింపొందక ॥

143

చం॥ మనుజవిభుండు కార్యగతీ మాపు విచారముచేసి 'కౌంత్వః'

చ్చిస ప్రజ నంచి లోనిగృహసీమల ఛామలు నేవఁజేయఁగా

ననుపమలీల నాయుధమునందని చేతఁ జెలంగి నిద్రపో

చును దస కాశ్వురై న పరిచారులు సూరెల గాచియుండగక ॥

ఉ॥ మేదిదనీతిమార్గమున మేల్కొనియుండెడు రాజు గల్గినన్

మేదినిలో ఆనంబు రేలమిన్ సుఖవృత్తిసి నిద్రఁగాంతు రే

ణాదలు రేక మత్తుఁడయి పార్థివుఁడూరకై నిద్రచొయినన్

మోదముఁజెంది భూమిజనముల్ సుఖవృత్తిసి నిద్రఁగాంతురే ॥

చం॥ ఎటులను రాజరాజ్యముల కెల్లను రక్షణమండ్రు మాను రెం

దటుగన నెట్టివేశల ధరాధిప పర్యుఁడు నీతియుక్తుడై

యటులనె ప్రోచుచుండి నెఱయం బరిపాలన మాచరించినన్

ఆటుల నిజవ్రతాపమున శత్రులఁ గెల్పునుఁ చొల్పు సంపదన్ ॥

చం॥ విలసితరాజధర్మయుత విశ్రుతభృత్యవితాసపాలనా

శులిత మనీషదూష్యజనధూర్తవిఖండనదక్ష నద్గుణా

వ్రతితనూజసంపదధికస్థిర యాత్మసురక్షణక్రమో

జ్ఞ్యులరిపుమాశీరత్నరుచిజాలమనోజ్ఞసదాంబుజద్వయా ॥

చం॥ భూసుత లక్ష్మణ చర్యా

శ్రీనియత నిజానుజన్మచినతిమ్మమహీ

శానపరత సంసేవిత

దీపయ నుగుణాభిరామ లేణోధామా ॥

148

పంపరామరసిము :- సరోహహోద్ధరితసంగ సంగరాసగిహోద్ధరిత

భరామరోల్ల సద్రమానిదాని చానవై భద్ర

సురీర్తిరాగజాగ్రదుగ్రభూరి ధారసార

త్కరాశిచంద భద్రదండదండితారి మండలా ||

1.49

గిహోద్ధరిత :- ఇది శ్రీమన్మదన గోపాలపరప్రసాది అట్టసార సారస్వతి
ధారద్యాజసగోత్ర ఆంధ్రరాజ యెట్టనామోద్ధరిత మురదీపిని
విధేయ శ్రీరామ పృష్ఠభక్తిపై భవభాగదేయ వేంకటనామధేయ
ప్రణీతంబైన రామరసి సీతికామ్రంబును స్వామ్యుని తీరిపృత్తి
లక్షణంబును, గంటక లక్షణంబును రాజపుర్రక్షణంబును చాత్త
రక్ష విచక్షణత్వంబును మున్నది ప్రతీయాశ్వాసము.

ఆంధ్ర తామర కము

చతుర్థాశ్వాసము

౨౦॥ శ్రీరార రమురామ గుణా
సీకస్తుతిచతుర నీతి నిర్ణయ నిపుణా
దోరహిత సంకతిలకచ
చారిత్రాండాజు వెండటాద్రి సరేంద్రా ॥ 1

౨॥ అపభరింపుము. 2

మండలయోగి ప్రవరణము

గీ॥ బలము భండారమును గల్గి పార్థివుం డ
మాత్యులను మంత్రులను గూడి మతుల లెస్సె
గా విచారింపవలయు దుర్గమున నుండి
మహిమ పెంపొందుచుండెను మండలముల ॥ 3

౨౦॥ పరిపూర్ణమండలందై
ధర రండిలఁ జేయుతుహినధామునిమాడ్కిన్
పరిపూర్ణమండలందై
నిరతము విడిగీపువై న సృపతి చనయ్యన్ ॥ 4

౨౦॥ జనపతి విశుద్ధమండల
మున మెలఁగిన రథికుచందమున నెల్లపుడు
చనయ నవిశుద్ధమండల
మున మెలఁగ రథంబు చక్రముంబలె నలగెన్ ॥ 5

స॥ ఇట్టి విజిగీషు వై సట్టి రాజునకు సమాత్యంబును రాష్ట్రంబును
 దుర్గంబును భండారంబును బలంబును నియ్యెడిను బంచప్రకృతు
 లని సీతిజ్ఞులైన వారలు వలుకుచుండుదురు. మిటియును
 బృహస్పతిమతంబువార లీ పంచప్రకృతులను రాజును మిత్రుల
 మనుంగూడ సప్తప్రకృతులం గలిగినది రాజ్యంబని పలుకు
 చుండుదు రిట్టి ప్రకృతులతోడం గూడికొని మహోత్సాహంబు
 యిన్నిటియందును నభ్యాసంబు గలిగినవాడై శత్రువులం గెలుప
 నిశ్చయించినరాజు విజిగీషు పవంబరగునట్టి విజిగీషుడైన
 రా జెట్టివాడనిన.

6

కౌలీన్యాది విజిగీషు గుణములు

సీ॥ కులమును బుద్ధియుఁగలిగి యుత్సాహియై

చిత్తజ్ఞుడై వృద్ధనేవి యగుచు

కడు నియ్యనేర్చి ప్రగల్భుడై సత్యంబు

సడలక పనులందు ఆడరలేక

కలఁగక వినయంబు గలిగి స్వతంత్రుడై

చేకాలజ్ఞుడై దిబము గల్గి

యన్నియు నెఱిగి మాటాడగా నేరిచి

దక్షుడై గుప్తమంత్రంబు గలిగి

గీ॥ మిగులఁ బోరియై బత్తి మే లెఱింగి

పాపకర్ములు గాకుండు బంట్లు గల్గి

శాస్త్రదృష్ట నిజాచార చతురుడైన

యతని విజిగీషు పండ్లు మహాత్ములెల్ల ॥

7

సీ॥ బహుశరాజ్యాంగుడై బడలికలను గెల్చి

జాడ్యంబుఁ జపలత జాఱివిడిచి

చతురుడై రిత్తయై పనని కోపముగల్గి

శరణాగతులను పత్నలతఁ ద్రోచి

చంచనాపూర్వకవాక్యముల్ వదరుచు
సలమటలకు నోర్చి బలిమిగలిగి
చూరకార్యజ్ఞుడౌ దొరఁ గెల్పు దొరయగు
గుణము లన్నియునుఁ జేకూడెనేని

గీ॥ కడుఁ బ్రతాపగుణంబై నఁ గలుగవలయుఁ
దెలిసి చూడఁ బ్రతాపంబు గలుగువాని
రఫిలశత్రులు వెఱతు రియ్యవనిలోన
మృగవతికి నోడి యొడిగెడి మృగములనఁగ ॥ 8

రం॥ అతుల ప్రతాప నిధియగు
పతి సేతానుచుండు నెవుడు బలువగు సిరి నీ
క్షితిఁ గాపున నుత్సాహము
గతిచేతఁ బ్రతాపగుణమె కైకొనవలయున్ ॥ 9

కం॥ ఇల నేకార్థప్రీతిం
గలహించిన శత్రు వగుచుఁ గనఁ బడు నందున్
బలపట్టిగీషుగుణముల
నలరిన బెడిదంపుఁ బగతుఁడంద్రు నయజ్ఞుల్ ॥ 10

గీ॥ పిఱికి సోమరి క్రూరుండు పిసిఁడి చంచ
లుండు మూఱుండు సత్యహీనుండు మోస
బోవునాతండు యోధులఁగావరించి
పలుకునతఁడును సాధ్యుండు పరుల కెందు ॥ 11

మండలస్వరూపము తద్వేదములు

ప॥ మఱియు మండలస్వరూపం బెట్లన్నను బరాశరుండు విఱిగీషువు
సరియు నన్యోన్యజయేచ్చ గలవారగుటంజేసి వీర లిరువురకు
నేరప్రకృతియ కాపున నీరప్రకృతియ మండలంబని పలుకు

మీందు, వెండియు నతందే విడిగివ్వరులట భేదం బగుటం జేసి పీరలెరుపుట దొరల గలయది మండలంబని పలుకుచుంటు. మఱియొన్ని మతంబులవారు విడిగివ్వరి మధ్యము లనియెడి ముప్పుట దొరలం గల యది మండలంబని పలుకుచుంటుంటు. మఱియు మతమతంబువారు విడిగివ్వరి మధ్య మోదానీను లనియెడి సలుపుట దొరలం గల యది మండలంబని పలుకు చుంటుంటు. మఱియు గొన్నిమతంబులవారు విడిగిమనకు వెనుకటి పార్శ్వగ్రాహాత్రండు లెరుపును ముందరి యరి మిత్ర లెరుపుటనుం గూడి విడిగిమనతోడ నెరుపు దొరలం గలయది మండలంబని పలుకుచుంటుంటు. మఱియు ఒకలోమండలంబు విడిగి వ్వరి మిత్రపార్శ్వగ్రాహ మధ్య మోదానీను లనియెడి యాట్టుట దొరలం గలయది మండలంబని పలుకుచుంటుంటు. మఱియు గొన్నిమతంబులవారు విడిగివ్వరి మధ్యమోదానీను లనియెడి సలుగురు దొరలకును సలుగురు మిత్రులం గూడి యెసమండ్రు దొరలం గలయది మండలంబని పలుకుచుంటు యుట. మఱియు గొన్ని మతంబులవారు విడిగిమనకు ముందరి యరిమిత్రులు లేపురును వెనుకటి పార్శ్వగ్రాహాదుల సలుపురును విడిగిమనను గూడి పడుపురు దొరలం గలయది విడిగిమ మండలం బనుపేరఁ బ్రసిద్ధంబుగాఁ బలుకుచుంటుంటు. మఱియు శుక్రమతంబు వారిట్టి విడిగిమండలంబు రాజులు పడుగురును మధ్యమోదానీను లెరుపురునుం గూడి పన్నిద్దిరు దొరలఁ గలయది యగుటం జేసి ద్వాదశ రాజమండలంబునరే తొలుతఁ జెప్పఁబడిన యమాత్యాది పంచప్రకృతి భేదంబుల వలనను ప్వామ్యాది సప్తప్రకృతి భేదంబుల వలనను విడిగివ్వ రులకుఁ గార్యంబువలన సయ్యోమ సుభయార్థభయ మిత్ర

భేదింబులవలనను సన్నియుఁ బ్రత్యేకంబుగాఁ గూడుకొని
మున్నూట యిరువది నాలుగు మండలంబుల పెద్దతంబు
గిలిగిన మండల భేదింబులు బహుప్రకారంబులుగా బహుమతం
బులవారలు పలుకుచుండు రయినను సకలమతసమ్మతంబున
సకల లోకప్రసిద్ధంబును సకలలోక విజ్ఞాతంబునైన యది
యూ ద్వాదశ రాజమండలంబేయగు నదియెట్లనిన.

12

ద్వాదశరాజ మండలము

సీ॥ అరియును మిత్రుండు సరిమిత్రుఁ డప్పల
సహిత మిత్రామిత్రుఁ డహితమిత్ర
మిత్రుండు నసంగ భూమిపతులై దుగి
రల విజిగీషువు నగ్రమునను
వెనుకఁ బార్థిగ్రాహుఁ డనియెడు నాతండు
నాక్రండుఁ డనురాజు సచల వంశ
యందుఁ బార్థిగ్రాహకాసారుఁ డాక్రండు
కాసారుఁడన నల్వ రవనినాథు

గీ॥ అరిజిగీషులభూములయండ్లనుండు
మధ్యముండు వారిచెంతను మనుషఁ గట్ట
చడసుదాసీనుఁ డన్నిట భునుండు దీనిఁ
దెలియద్వాదశ రాజమండల మటండ్రు ॥

13

గీ॥ మఱియు మిత్రుఁ డుదాసీన మనుజపతియు
సరియునన నింతమాత్రనే యగుచు నుండు
మండలము పతి కీరితి మండలంబు
సొరిది గెలుచుటె మండలశుద్ధియండ్రు ॥

14

శ్లో॥ అష్టశాఖం చతుర్మూలం షష్టిపత్రం ధ్వయేస్థితం ।
షట్సుష్పం త్రిఫలంపృక్షం యోజానాతి స సీతిత్ ॥

గీ॥ ఆకు లర్వదియును విరు లాటు కొమ్మ
రెనిమిదియు మూడుదలములు సునితి రెంబి
యందు వేరులు నాలుగు సమరు మ్రాసు
నెఱుంగు వాడిట్టి నయగతి నెఱుంగువాడు ॥

15

ప॥ ఇందలి యభిప్రాయము

16

సీ॥ అరివిజిగీషుచ్చ లిరుచ్చర కగు మిత్రు
తెనమండ్రు నను శాఖ రెనిమిదియును
మధ్యమోదాసీన మానవేంద్రులు సరి
విజిగీషుచ్చును నను ప్రేక్షు నాల్గు
మహిని ద్వాదశరాజ మండలమున రెన్న
నై దేశి ప్రకృతుల సమరు గూడ
రమణ నర్వది మండలము లగు నదియును
షష్టిపత్రంబులు షడ్గుణములు

గీ॥ సనెడి విరులు నయాసయ యత్నయుగళి
నెవుడు సునితి క్షయస్థానవృద్ధులనగ
నలరు త్రిఫలంబులును గలయట్టి మ్రాసు
నెఱుంగు వాడిట్టి నయగతి నెఱుంగువాడు ॥

17

ప॥ ఇందుకు మఱియొక పద్యము.

సీ॥ గనులును గృమలాదిగాఁ గలయష్ట
ర్గంబునునట్టి శాఖలును గల్గి
పామంటు మొదలై న చతురుపాయము లనఁ
బొలుపొందునట్టి వేరులును గల్గి

యల విజిగీషుమండలమున కై దేసి
ప్రకృతులతో నెనుబదియు నవియు
రఘుణ సర్వది మండలము లగు నవియును
షష్ఠి పత్రములు షడ్గుణములు

గీ॥ ననెడి విరులు నయాసయ యత్నయుగళి
నెవుడు సునిరీ త్తయస్థానవృద్ధు లనఁగ
సలరు త్రిఫలంబులును గల యట్టి మ్రాసు
నెఱుఁగువాఁ డిట్టి సయగతి నెఱుఁగువాఁడు ॥ 18

చ॥ కాపున నందు నీ చెప్పిన ద్వాదశరాజమండలంబుల యుద్ధ
ప్రమంబుఁ గ్రమంబున వివరించెద. 19

మండలచరిత ప్రకరణము

గీ॥ అలవిజిగీషువై నట్టి రాజునకును
వెనుకఁ బార్షిగ్రాహుఁ డనెడి రాజు
సవలఁ బార్షిగ్రాహకాసారుఁడను రాజు
శత్రువు లగుదు రీజగతిలోన
నాప్రందుఁడను రాజు నాక్రందకాసారుఁ
డను రాజు మిత్రులై యొనరుచుండు
కాపున సచ్చోటఁ గలిగిన మిత్రభూ
పరులచే శత్రుభూపరుల కెపుడు

గీ॥ గదలఁగా రాక యుండఁ జో రొదవఁ జేసి
తనకు ముందరఁ గల్గు శాత్రవుల మీఁద
దండు గదలంగవలయు నుద్దండలీల
విసుతి కెక్కుచు జయముఁ జేకొనెడికొఱకు ॥ 20

సీ॥ అటులనే విడిగీషుపై నట్టి భూపతి
 రసికుడై నీతిమార్గంబు మోటుని
 తన శత్రుమీఁదటఁ దన మిత్రభూపతి
 పన శత్రుమిత్రుపైఁ దనదుమిత్ర
 బుత్రుడై నట్టి భూమీవతిఁ గవియింప
 నగు వారి కందఱ కవలనుండఁ
 దనయరిమిత్రమిత్రుని గదలకయుండ
 నటుఁగృతరృత్యుడై యధికుడైన

గీ॥ యుభయమిత్రుల రేచి పోరాదవఁ జేసి
 తనకుఁ బిమ్మటఁగల్గు శాత్రవులమీఁద
 పండు గదలంగ వలయు సుద్దండలీల
 వినుతి తెర్కుచు జయముఁ జేకొనెడి కొఱకు ॥

21

ప॥ మఱియు నిట్టి విడిగీషువగు రాజు దనమిత్రులల దాను నిద్ద
 రిద్దరుఁ గూడి యెడనెడనయుండెడి తన శత్రువుల నిలుదిక్కు
 లను జిక్కింపక యుక్కడంచి జయించి మించు తెఱంగు
 వివరించెడి.

22

సీ॥ తానును నాక్రందధారుణీపతియుఁ బా
 ర్శ్వగ్రాహ నౌప్యఁగాఁ జేయవలయు
 నాక్రందు నాక్రందనాసారు ననికంపి
 పార్శ్వగ్రహాసారు బలుపవలయు
 దనను మిత్రుండును దానుఁ గూడుక తన
 యరిరాజుఁ బెకలించి చెఱుపవలయుఁ
 దనమిత్రుచేతను దనమిత్రమిత్రుచే
 దనయరిమిత్రుని దఱుమవలయు

అ॥పె॥ సుఖయమిత్రచేత నొగి మిత్రమిత్రచే
శత్రుమిత్రమిత్రుఁ డడుపవలయు
నిటుల సహితవరుల నిరుగడ గడుముఁ
గెలువవలయు నల జిగీషువునకు ॥ 23

పం॥ చరీతి రెండుగడలఁ
నేరువుతో గెలువఁగోరు నృపతి గదిటునఁ
పైరులు మెత్తురు, లేదా
వారు దసుంగొలిచి నిలిచి పుర్తింతు రెలఁ ॥ 24

చం॥ తనకును వైరికి సమతఁదాల్చిన చుట్టపువంకవారి నే
యనువుననై నఁ గూర్చుకొని యందఱినిం దనవారిజేసికోఁ
జను నటులైన చుట్టములె చాల నలంచినయట్టిశత్రునిఁ
జనపతి దా జయించుటకుఁ జాలఁగ శక్తుఁడగుఁ ముఖస్థితిఁ ॥

అ॥వె॥ పారణములచేతఁ గాదె లోకులు శత్రు
లగుచు సున్ని మిత్రు లగుచు సున్ని
నటులు గాన శత్రు లయ్యెడిపారణం
బులను విడువవలయుఁ బుడమితేఁడు ॥ 25

తం॥ దొర తాఁ బ్రధాన మగుచుఁ
ధరఁగలిగిన ప్రజలనెల్లఁ దనవారలుగా
ఐరగింపందగు నటుపలె
ఐరగిన సర్వాంగరాజ్యపదపెం జెందుఁ ॥ 26

ఉ॥ దూరమునందె యుండి పరదుర్గనివాసుల మంతలేకులఁ
గూరిమిఁ జూపి మిత్రులుగఁ గూర్చుకొనందగు నట్లునర్చినఁ
వారలు ప్రాణబంధువులు పశ్యులునై వినయంబుపెంపునఁ
దారె యొసర్చుచుండుదురు తక్కిన మండలముల్ పశంబుగఁ ॥

చం॥ పటుబలుడైన మధ్యముడు పైదగ దండొస గూడి పచ్చిసక
గుటిలత మాని తాను నరికూటువఁ గూడుచునుండు బొప్పుఁ దా
సటువలె శక్తుడై నిలుచునంతటి పూనిక నూనకుండుచోఁ
దటుకున సందినేయఁదగు దానవిధాన విదానలీలలఁ ॥ 29

గీ॥ అధికుడైన యుదాసీనుఁ డడరినపుడు
సకలమండలనాథులు నొకటి యగుచు
సంఘధర్మంబుమై నుండఁ జనునపుడును
బలిమిలేకున్న శరణొంది బ్రతుకవలయు ॥ 30

సంఘధర్మ స్వరూపము

చం॥ ఘనముగ నావద లొదవిన
జనపతు లందఱును గూడి స్వార్థముకొంతై
యొనఁగూడి యవి యడంచుట
యనుపమగతి సంఘధర్మ మనఁగాఁ బరగుఁ ॥ 31

శత్రుమండలమును గుఱించిన వైశేషికవర్తనప్రకారము

చం॥ సహజుడు కార్యజుడనగా
మహి నిరువురె శత్రులరయ మానవపతికె
సహజుడు దాయాదుండొ
సహితుడు కార్యజుడు వాని యస్యుండెంచుఁ ॥ 32

గీ॥ అరియెడఁ జరింపవలసిన యట్టి నడన
లయ్యె నాలుగు నుచ్చేద మవచయంబు
గాలమునఁ జేయు పీడన కర్మనంబు
లనుచు నయవిద్య లెఱుఁగువారండ్రు ధరను ॥ 33

ప॥ అదియె ట్లనిన. 34

సీ॥ ప్రకృతుల నన్నింటిఁ బరిమార్చుట చలంప
 నదియుఁ దా నుచ్చేద మనఁగఁ బరగు
 బలిమి భండారంబు గలిమి రిత్తఁగఁ జేయు
 నదియుఁ దా నపచయం బనఁగఁ బరగు
 సరసి మహామాత్యసంహార మొనరింప
 నది కర్మనంబని యనఁగఁ బరగు
 ఘర్గరాష్ట్రాదులఁ దొడరి ఖండించుట
 యది పీడనం బని యనఁగఁ బరగు

గీ॥ నిట్టి నాలుగు తెఱఁగులు నెఱిఁగి యరుల
 యందుఁగావింప నేర్చిన యట్టి ఘనుఁడు
 సకల ధాతృతలంబును బ్రకట లీల
 నేలువై రుల నెల్ల జయించి మించు ॥

సీ

గీ॥ ఆశ్రయవిహీనుఁడై యుండి యడరెనేని
 హీనబలుఁ డగుపతి నాశ్రయించెనేని
 యెందుఁ బలుపురితో వైర మందెనేని
 యవుడు భూపతి గడి శత్రు నడవవలయు ॥

సీ

ఉ॥ ఎందు సమాశ్రయం బనుచు నెంతురు దుర్గము మిత్ర పీనతోఁ
 డెంది మహాభిమానమును జెందిన శత్రుని వేళయందె చే
 టందగఁ జేయఁగావలయు నాశనిఁగొల్పు సమాత్యుఁడంపియుల
 గ్రందగు రాష్ట్ర దుర్గముల రాయిడిచేఁ గడుఁ బీడచేసియు ॥

కం॥ తనమర్మము తన చిద్రము
 దన విక్రమ మెఱిఁగి చెఱుచుఁ దనవారఁడగుచు
 దనరిన శత్రువు లోపల
 మనికొందినయగ్ని యడ్డు మాక్రంభోలె ॥

సీ

ఉ॥ మాటికి సర్వతంత్రముల మర్మముఁ దెల్పెడువాఁడు గల్గు నె
 చ్చోటనుశాస్త్రపుండునుమఁజొప్పడుఁ దొల్లిరఘునాద్వైతములను దా
 మేటి విభీషణుండు నలమిత్రసుతుండును గల్గుఁ బట్టి యె
 ప్పాటును లేద రావణునిఁ బట్టి వధింపుఁడె వారిఁ బ్రేరంపఁడే॥ 31॥

సీ॥ బలపంతుతోడుతఁ గలహింపుచును దను
 యరి ప్రయాసంబున నంది నప్పు
 డిలనిభండారంబు నతనిబలంబులఁ
 జెఱుపఁగాఁ దగుఁ దనుఁ జెఱుపఁబడి
 నొకశాస్త్రపునిఁ బట్టి పెకలించిపైప పై
 నొక బలవద్వైరి యొదివెనేని
 మునుపటి పగఱనే తనవారిఁగాఁ జేసి
 కొని నేర్పుతోఁ గూడికొనఁగవలయు

గీ॥ కులమువారల తోడుతఁ గూడి బలియు
 చండఁ గొనె యుండుపైరి నాతని కలంబు
 వాని రాకశత్రుఁ గల్పించి వాని మిగులఁ
 జెంపు నేయుచు విభుఁ డరి నొంపవలయు ॥

40

సీ॥ విసముచేతనె యెందు విసము నాశము నొందు
 వజ్రంబుచేఁ దెగు వజ్ర మెప్పుడు
 మీలు మీలనుబట్టి మ్రింగుచు నుండును
 గరియును గరిచేతఁ గట్టువడును
 దాయాదియును దన దాయాదిచేఁ జెడు
 నటుగాన రావణు నడచు నప్పు
 కల విభీషణుఁ బూజి నందించి వట్టె శ్రీ
 రామచంద్రుండు గౌరవము జయము

గీ॥ నిట్టి సయరీతి నెంతయు నెఱిగి నృపతి
వైరిఁ జెఱిపెడికొలుపునై వైరిపలఱఁ
డైనవానినె పట్టి తా నాత్తుఁ జేసి
కొనుచు మెలవున జయముఁ గైకొనఁగవలయు ॥ 41

కం॥ ఏకార్యముఁ జేయంగాఁ
జేకొనఁ దన మండలంబె చెడుబాటగుఁ దా
నాకార్య ముడుగవలయుఁ
గైకొన్నధరాతలంబుఁ గడు రంజిల్లఁ ॥ 42

కం॥ దానమున సామమున స
న్మానమున న్మెలగఁ జేయఁదగుఁ దనవారిం
బూనుకొని భేదదండవి
దానమ్మలచేతఁ బరులఁ దండింపఁ దగు ॥ 43

ప॥ ఇది శత్రుమండలపర్తనప్రకారం వింక మిత్రమండలపర్తన
ప్రకారంబు వివరించెద. 44

మిత్రమండల పర్తన ప్రకారము

పం॥ క్రమమున హితాహితల లో
కము నిండుచునుండు నములు గలరే యిది ని
క్కమహో ' పర్వస్వార్థం
సఖిహితే ' యనఁగఁ బరగు శాస్త్రముకల్మి ॥ 45

గీ॥ భోగమంది వికారంబుఁ బొందెనేని
యెంచి చుట్టంబునై న నొప్పించవలయు
మిగులఁగ వికార మొందినఁ దెగి వధింప
వలయు నిలఁ దాపకర్మంబు వైరి గాన ॥ 46

- కం॥ మిగుల నుపకారియైనను
బగవానికా మిత్రుఁగాఁగఁ జాటింపఁ దగుఁ
మిగుల నుపకారియైనను
దగుఁ జుట్టమునైన విడువఁ దగు జనపతికికా ॥ 47
- కం॥ తనయెడఁ దనశత్రునియెడ
సనిశంబును బక్షపాతియై మెలఁగెడు మి
త్రునిఁ గూల్పవలయు నింద్రుఁడు
కినుకకా మును విశ్వరూపుఁ గెడపిన మాడ్కిరా ॥ 48
- గీ॥ అహితునకు హిత మొనరించునట్టి మిత్రు
నైన విడువంగఁ దగుఁ దన యహితుమాడ్కి-
హితుల పట్టున నెవ్వఁడు హితము సేయు
వాఁడెపో మంచిమిత్రుఁ డివ్వసుధలోన ॥ 49
- కం॥ అనురక్తుండు విరక్తుఁడు
ననవల దుపకారకారి యగుమిత్రునిఁ దా
సనువుగఁ దెలియుచు దోషం
బునఁ జెందినమిత్రు విడువ భూపతి కాసరకా ॥ 50
- కం॥ కడుదొనఁ గొందని మిత్రుని
విడిచినచో నర్థధర్మవితతియు నడఁగుకా
బుడమిం గావునఁ బతి యె
ప్పుడు సద్గుణములను దోషములఁ దెలియఁ దగుకా ॥ 51
- కం॥ తానె నిజంబుగ నేరమిఁ
గానక మఱియాజ్ఞనేయఁగాఁ దగ దేరిం
దానే నేరమిఁ దెలిసిన
చో నుచితపు బాజ్ఞచేతఁ జొప్పుడుఁ బతికికా ॥ 52

కం॥ నేరము లేవియుఁ బొరయని
వారిని దండించునట్టివసుధావిభునిం
గ్రూర మగుపాముఁ జూచిన
తిరునఁ బ్రజలెల్లఁ జూచి తిట్టుదు రెపుడుకా ॥ 53

కం॥ తగ నధికమధ్యమాధము
అగుమిత్రులతారతమ్య మరయఁగ పలయుకా
చగ నధికమధ్యమాధము
అగువారలపనియుఁ దెలియనగు నధిపతికికా ॥ 54

గీ॥ తెలియ కెవ్వరినైన నిందింపరాదు
లేనినిందలు గట్టెడువానిపలుకు
చగిలి వినరాదు మిత్రభేదములు పూని
నేయువారలఁ బతి చేరనియరాదు ॥ 55

కం॥ పాటించి తెలుప నోపని
మాటయు మచ్చరపుమాట మధ్యస్థంబొ
మాటయును బక్షపాతపు
మాటయుఁ బతి లెన్నఁ దెలిసి మఱి నేయఁదగుకా ॥ 56

కం॥ తనచుట్టములకుఁ బోరొం
దిననొక్కనిఁ బట్టి వాడు నెఱవక వేగఁ
బున వారలలో వారికిఁ
గినుకలు మాన్పంగవలయు శీతిపతి యెందుకా ॥ 57

ఉ॥ కాలముపేర్మిఁ దా ఘవము గౌరవ మొందుచు నుండుఁ గానఁ ద
క్కాల మెఱుంగురాజు గుణకల్పన కొంత ఘటించి నీచునికా
జాలఁగ సంస్తుతింపఁ దగు సారెకు నాతని దుర్గుణంబు లె
వ్వేళను గప్పి పెట్టుచు వివేకవిలోకనచాతురీగతికా ॥ 58

కం॥ తనవారినిఁ బెఱవారినిఁ

దనవారిని చేసికొనఁగఁ దగు జనపతి యె

దును దా బహుమిత్రుం డై

నను వైరులు నెప్పినట్లు సడతురు పుడముగా ॥

51

కం॥ తన కాపద యగువేశము

దనమిత్రుండైన కరణిఁ దన బంధువులు

దనతండ్రియుఁ దన యన్నలు

దనతమ్ములు హితముఁ జేయఁ దా రోపుదురే ॥

52

కం॥ ఊతిలోపల నతులదృఢ

వ్రతులై తగుతనదుమిత్రపర్గముచేతఁ

బ్రతిపీరు లై నవారలఁ

జతురతమై నిగ్రహించ జనపతి కానరుకా ॥

53

మ॥ ఇల నీరీతుల నీతిమార్గమునఁ దా నేప్రొద్దువర్తించి ని

శ్చలితోద్యోగమునకా జయేచ్చ గలరాజన్యుండు నెంబొలది ము

డలశుద్ధిం దగి శుద్ధమండలమునకా వర్తించు నాకారదో

జ్వలచంద్రుం దన భూప్రజావితతికికా సంతోషముం జేయుచుగా ॥

ప॥ ఇది మండలశోధన ప్రకారంబు. ఇంక సంద్యాది షడ్గణంబుల

స్వరూపంబుఁ గ్రమంబున వివరించెద.

54

సంధివికల్పప్రకరణము

కం॥ బలియుఁ దగువైరి గదిమిని

బలువగునాపదలఁ జెంది ప్రతి నేయఁగ నే

ర్పులు లేనిరాజు కాలం

బలవడఁ గడపుచును సంధి యమరించఁ దగుకా ॥

55

౧॥ అదియు గొన్నిమతంబులవారు కపాలనంది, యువహారనంది, సంతాననంది, సంగతనంది, యువన్యాసనంది, ప్రతీకారనంది, సంయోగనంది, పురుషాంతరనంది, యదృష్టనరనంది, యాదిష్టనంది, యాత్మామిషనంది, యువగ్రహనంది, పరిక్రియనంది, యుచ్చిన్ననంది, పరదూషణనంది, స్కందోపనేయనంది, యనంబునాఱు విధంబులుగాఁ బలుకుదురు. ఇవి కొన్నిమతంబులవారు పరస్పరోపకారనందియు, మైత్రనందియు, సంబంధనందియు నువహార నందియు నన నాల్గు తెఱంగులే యని పల్కాచుండు రైనను నిందితో నువహారనంది యొక్కటియూ యీ కామందక మతంబునకు నమ్మతంబు. అది యెట్లనిన నెందును దనమీఁద దండెత్తివచ్చిన బలవంతుం డగుశాత్రవుఁడెందైన నొకటిఁ గానుకఁ గొనక చుగుడి చనండు కావున మైత్రిచేనైన నంది యొక్కటి చక్క చక్కిన సంధు లన్నియు నియ్యుపహారనందిలోని భేదంబులే యగు నైన నీపదియాఱు సంధుల స్వరూపంబుఁ గ్రమంబున వివరించెద.

65

॥ సమనందియ కపాలనందియై పొలుపొందు
 నువహార మీఁగించే నొనరుచుండు
 సంతాననంది నాఁ జనుఁ గూఁతు నిచ్చినఁ
 గడుమైత్రి నెనయ సంగతపునంది
 కలకాల మది యొక్కగతిఁ బ్రవర్తింపుచు
 సమకార్యములు గల్గి చాల మించి
 యాపదలందును, నదికనంపదలందు
 భేదంబు చెందక పెంపుఁ జెంది

గీ॥ యలమనుష్యముఖాంతర మందునై సఁ
గట్టి కొట్టుచుఁ గాఁకలం బెట్టునెడల
నది సువర్ణంబులీలచేఁ జెదర కుండుఁ
గనుక కాంచనసంది నా చినుతిఁ గాంచు ॥

65

సీ॥ మంచికార్యము నిద్దఱించి నేయుటకునై
యడరుట యది యుపన్యాసనంది
యితనికి సుపకార మే నొనర్చితి మున్ను
నతఁడు నా కుపకార మటులఁ జేయు
సుపకార మిప్పుడు నే నొనరించుచున్నాఁడి
నిఁకమీఁద నా కుపకృతి యొనర్చు
గలఁ డీతఁడని రాముఁ దెలిమి సుగ్రీవుని
కొనరించినట్లుగా నొప్పు నిదియు

గీ॥ ననెడు నదియును బ్రతికార మనెడినంది
యిరువు రొకయాత్రఁ గూర్చి తా రింపుమీఱు
సంది నేయుట సంయోగసంది యనఁగఁ
బరగు నీరీతు లెఱుఁగ భూవతికిఁ దగును ॥

66

సీ॥ మనయిరువుర యోధలును గూడి మాకార్య
మిది యొనగూర్చిన నింత ధనము
మీ కిత్తుమని తాను మేకొన్ననంది తా
నది పురుషాంతర మనెడుసంది
మాకార్య మిది మీర చేకూర్చినను మీకు
నిట్టివస్తువులు మే మిత్తు మనిన
నది యదృష్టపురుషమనఁ దనరెడు సంది
దేశాంశ మియ్య నాదిష్టనంది

గీ॥ తనదు నై న్యంబుచేతనే తగ నొనర్చు
సంధి యాత్మామిషం బనుసంధి యండ్రు
ప్రాణరక్షణమునకు సర్వంబు నొసంగి
కలసియుండుట యది యుపగ్రహ మటండ్రు ॥

48

పీ॥ భండారమం దొకపా లిచ్చి యైన నం
దిచ్చదాఁకినసొమ్ము లిచ్చియైనఁ
దనదుభండార మంతయు నిచ్చియైనను
సందించి ప్రకృతిరక్షణ మొనర్చు
నది పరిక్రియనంది యనఁ జెలువొందును
దనభూమిమే లెంచి తనవగటకు
నొనగూడి యిచ్చిన నుచ్చిన్నసంధి యొఁ
దద్యామి ఫల మింత ధన మటంచు

గీ॥ నమర నిచ్చిన ఫలదూషణాఖ్యసంధి
ఫలమే విభజించి కందాయముల నొసంగ
నిర్ణయించుట స్కంధోపనేయసంధి
యిట్టి మార్గంబు నరవరుఁ డెఱుంగవలయు ॥

49

పీ॥ బాలుండు వృద్ధుండు బహుదీర్ఘరోగుండు
నిజబంధుదాయాదనిందితుండు
పిఠికి యైనయతండు పిఠికిబంటై యుండు
పిఠికిబంటై యతండు పిసిదీవాఁడు
విరసరాజ్యాంగుఁడు విషయసక్తుండను
బహుచిత్తమంత్రుండు బహువిరోధి
కరువులు వ్యసనముల్ గలిగినయతఁడును
వ్యసనముల్ గలుగునై న్యములవాఁడు

ఆ॥ దై వహతుడు నత్య ధర్మహీనుడు లావు
విడిచినతడు సురల ద్విజుల నెపుడు
గడవ నాడువాఁ డకాలయోధియు దైవ
చింతకుండు పంధి నేయఁ చగరు ॥

70

ప॥ అది యెట్లనిన నిట్టియరువది తెఱంగులవారును సంధానార్థము
గాకుండుటకుం గారణములు గలవు వివరించెడి.

71

సీ॥ నాలుండెదురుగాఁగఁ జాలనికతమున
నని నేయఁగాఁ బూన రతనిబంట్లు
తానును నని నేయ లేనివానికి సుప
కారార్థ మెప్పుండు పోరానర్పు
ముసలివాడును రోగములు గల్గువాడు
త్సహశ ర్తులులేమి తమజనంబు
చేతనే తంగంబుఁ జెందుదు రెందును
విరనుడై జ్ఞాతుల విడచినయతఁ

సీ॥ డరికిఁ గైవసమై యుండు నట్టిజ్ఞాతి
జనులచేతనే మున్నుగాఁ జంపఁబడును
గాన పీరెల్ల సుఖసాధ్యు లైనవార
లిట్టివారలతో పంధి నెనయరాదు ॥

సీ॥ కోఁచవాఁ డని నేయఁ గొఱఁగానికతమునఁ
దనుఁదానె వెఱచి నాశనముఁ జెందు
కడుఁగోఁచబంబులఁ గలదీరుడైన సో
బంట్లచే నాజి విప్పాటుఁ బొరయు

నరిచేత లంచంబు లంది పిచ్చతనంపు
 బంటులు పతిఁ గీడుపఱతు రెప్పుడు
 లోభి జీతము లీయ లొంగెడుకతమున
 బంటులు మొగియరు బవరమునకు

గీ॥ విరసరాజ్యాంగుఁ డరులతోఁ దురమొనర్చు
 విసివి రాజ్యాంగములు వాని విడిచి పెట్టు
 విషయనక్తుని గడు సుఖవృత్తి గెలువ
 వచ్చుఁ గావున వీరితో వలదు నంది ॥

73

సీ॥ బహువిచారంబులు బహుచిత్తములు గల్గు
 పతిమంత్రులకు నెల్లఁ బగతుఁ డగుచు
 చలచిత్త మందుటవలనఁ గార్యంబుల
 యెడ వారిచేతనే విడువఁ బడును
 పెక్కుడేగలయందుఁ జిక్కుపావుర మన
 బహువైది యగువాఁడు పదరి బెదరి
 యెట్టిత్రోవలఁ జోపు నట్టిత్రోవలయందె
 స్రుక్కి శాత్రవులచేఁ జిక్కువడును

గీ॥ కరువు వ్యసనంబులును జెంది కలఁగువాఁడు
 కోలుకోలేక తనుఁ దానె కూలుచుండుఁ
 గాన వీరెల్ల సుఖసాధ్యు లై నవార
 లిట్టివారలతో నంది నెనయరాదు ॥

74

సీ॥ వ్యసనముల్ గలిగినయట్టిబలంబులు
 గలవాఁడు పోటు కెక్కంగ లేడు
 దై వోపహతకుఁడు తనుఁ దానె చెడుచుండు
 సత్యంబు ధర్మంబు నడలినయతఁ

జనువుగా నుండి గైకొనినమేదట నై నఁ
 బదరునుఁ దా మల్లబడి తలంగు
 తలము చప్పినయట్టి దంతావళము నీటఁ
 గొంచెపుమొసలిచే గుదిసినట్లు

గీ॥ నెలపు చిప్పినయాతండు పరిఁగి త్తొడి
 శాత్రవునిచేతనై నను సమయుచుండుఁ
 గాన వీరెల్ల సుఖసాధ్యు లై నవార
 బిట్టివారలతో నంది నెనయరాదు ॥

75

సీ॥ చేవుళ్ళఁ బావలఁ దిట్టునాతఁడు ధర్మ
 హీనుండు గావున సిల్గుచుండుఁ
 గనుఁగొనలేక చీకటిలోనఁ గాకంబు
 మూకంబుచేతను గూలినట్లు
 కాల మెఱుంగక కలహించునాతండు
 గాలజ్జయోధచేఁ గూలుచుండు
 నాపదలకు మఱి యధికసంపదలకు
 పైపంజె కద నిమిత్తం బబలచు

గీ॥ దైవచింతకుం డన్ని యత్నములు మాసి
 యూరకుండియ చెడుచుండు సుర్విలోనఁ
 గాన వీరలతో నంది గాదు తలఁప
 నిట్టి మార్గంబు నరవరుఁ డెఱుంగవలయు ॥

76

సంది కర్డు లగువారు

గీ॥ ఆర్యుఁడును దార్మికుండు ననార్యుఁ డధిక
 బలుఁడు దాయాదవర్గంబు గలుగునతఁడు
 సత్యవంతుండు బహుజయశాలి సంది
 కర్డులని పలుకుదురద్రు నయజ్ఞులెరదు ॥

77

ప॥ అని యెట్లనిన, నిట్లు సందానార్హత్వైశ యేదుగురి తేజుగును
గ్రమంబున వివరించెను. 78

సీ॥ ఆర్యుడై తగువాడు ప్రాణపాథలయందుఁ
దనమంచితనమె వదలకయుండు
ధార్మికుండెందులు చనధర్మమహిమచేఁ
గడుఁ బ్రజారాగంబు గమగపకతన
నతఁడెదిరించిన నతనికై యంచలు
నని యొనర్తురు కాన నతఁడసామ్యుఁ
డగు ననార్యుండైన యతఁడు గూడకయున్న
నతఁడు శత్రులఁగూడి యడఁగఁజేయు

గీ॥ మొదలు ముష్టింగఁ బరశురామునివిభమున
నిట్టివార లసామ్యులౌపెఱిఁగి యందు
సంధి గావించవలయు నీతిగతిలోన
నీతిమార్గం బెఱింగిన నృపవరుండు ॥

79

సీ॥ అధికుఁడెంతయు నల్పు నాక్రమించినచోట
నెన్నియన్నంబుల నెనసియైన
నతఁడు దా బుసింహమాక్రమించినలేడి
లీల నెందును దిక్కులేకయుండు
నధికుతో నేమాత్రమైనను గినిసిన
నల్పుండు మొదలంట నవుడె చెడును
బలవంతుతోడుతఁ గలహించునుని నీతి
శాస్త్రంబు బలుకు పెచ్చబనులేదు

గీ॥ మొనసి పెనుగాలి కెదురని మొగిలు కరణి
నధికుతోనల్పుఁడెదురలే డటులఁగాన

బ్రతుకవలసిన భూపతి బలియైతోడి
సంధిసేయంగవలయు నిశ్చయముగాఁగ ॥

80

ఆ॥వె॥ అధికుఁడెఱిగ సముద్రై వేశయైనచో
ఏక్రమించునట్టివిభునిసిరులు
చెందివెలయు గట్టుచెంతనఁబ్రుతఁజెంది
యలలఁ బ్రబునదులయంద మొంది ॥

81

సీ॥ దాయాదవర్గంబు చనకుగల్గినవాఁడు
కడుమూఁకఁజెందిన రారణమున
భేదింపరాకుండుఁ బెనుముండ్లు బలసిన
వెదురులపొదలోని వెదురుమాడ్కి
సత్యవంతుఁడు చన సత్యంబు సడుపుచు
సంధికృత్యంబుల జారకుండు
గెలుపులెయ్యెడఁ బెక్కుగలవాఁడు దొరఁడెనా
పరకురామునిఁ బ్రతాపమునఁ బోలి

గీ॥ యశనిశౌర్యంబుచేతనే యఖిలదిశల
మించుభూపతులెల్లఁగంపించియుండు
రిట్టివార లసాధ్యులౌ పెఱిఁగి విభుఁడు
సంధిసేయంగవలయు నీజగతిలోన ॥

82

కం పెక్కు జయంబులు గల దొర
నొక్కటిగా సంధిగూడు నుర్వీ విభునిం
దిక్కని గొల్తురు వైరులు
చక్కనగాఁ దత్ప్రతాప సంతాపితులై ॥

83

ఆ॥వె॥ సంధియయ్యెననుచు సత్యవంతులనైన
నమ్మియుండఁ జనదునరవరునకుఁ

జేయరానిబాస సేసియు నింద్రుండు

వృత్రుఁజంపినట్టి విధమెఱింగి ॥

84

అ॥వె॥ తనయుఁడైన ననుఁగు దండ్రయైనను రాజ్య

మంది యొకపిఠార మొందుఁ గాన

లోకజనముచర్యలొనిది గాకుండు

ధరణీపతులనడకఁ దలఁప వలయు ॥

85

కం॥ బలవంతుఁ డెత్తివచ్చిన

నలుకక దుర్గమున నిల్చి యంతటికంటె

బలవంతుఁడెచ్చి తఱుమఁగ

వలయుఁ బటాసంచముగ నవారితశక్తికా ॥

86

వ॥ మఱియు భరద్వాజమతంబున.

87

కం॥ తనయుత్సాహము బలిమియుఁ

గనుఁగొని యరిమీఁద నుతితి కలహింపఁ పగుణ

మనసింహ మెదిరి నుదకరు

లను వెంటాడంగఁ జూసులాగున నెందుకా ॥

88

కం॥ ఉదుటుగల సింహ మొక్కటి

నుదగఁగ సంఘములఁ గెల్పుమాడ్కిఁబగఱపైఁ

బొదలిన తనయుత్సాహము

నుదుటుం గని గమకమునన నుఱుకఁగవలయుకా ॥

89

కం॥ రఘునల్పనై న్యునై నను

బడలికఁబడి యొక్కశత్రు భంజించినచోఁ

బొడవై నతత్రుతాపము

కడిమినె యిల నితరశత్రుగణముం బొగడుకా ॥

90

కం॥ సముతోడ నై నసంధియు
 నమరుం గెలుపోటమియును ననిలో సందే
 హముగన నిట్లనె పలుకఁడె
 యమరగురుఁడు నిశ్చితార్థ మది కాదంచుకా ॥ 91

చం॥ బలియఁగఁ గోరురాజు నిసబల్మికి మున్ను సమాననై రితోఁ
 జలమునఁబోరఁగాఁ జనకసంధియె చేయుట మేలు కానిచో
 నలవడఁ బచ్చికుండ మెరయంబడి రెండుగవ్విలుకై వడికా
 బొలియుటె కాక గెల్పులను బొందుట రెండును జెందనేర్పునే॥

అ॥పె॥ సముల మనుచు బదరి సందినేయక మీటి
 పోరి యిరువురొకట బొలియరైరె
 పందలై నయట్టి సుందోపసుందులు
 గన సములు సంధిఁ బూన మేలు ॥ 92

అ॥పె॥ తనకు వ్యసనమైనతటి హీనుఁడై త్తిన
 సంధిజేయఁదేని చాలఁగీడు
 రక్షిసిన్మోవానియొడలిపై నొకమంచు
 బొట్టుబడిన వడఁకు వుట్టరున్నె ॥ 93

కం॥ సీనుఁడగు వైరి యెకలం
 దా నెందును వ్యసన మెడలుతటి గంయము
 న్మానుచు నిర్దయుఁడై పతి
 వానియవిశ్వాస మెఱిఁగి వధియింపఁదగున్ ॥ 94

సీ॥ అరి కడుబలవంతుఁడైన సంధియుఁ జేసి
 చేరి విశ్వాసంబుఁ జెంద నడచి
 తాను నమ్మినయట్టివానికై వడి నుండి
 తనయంగితాకృతుల్ గనఁగనీక

తగుప్రియంబులె పల్కితననుశౌర్యము తన

కనువై నవేశ నేయంగ వలయు

నదియటులన్న నట్లనుసరింపుచుఁ దొల్లి

విశ్వాస చుందించి వేశయెఱిగి

గీ॥ ఘనుఁడు దేవేంద్రుఁడుం దితి కడుపుఁజొచ్చి

కడుపులోనున్న పగఱ ప్రక్కలుగఁ జీఱి

యల మరుద్గణకర్తయై యతిశయిల్లె

నిట్టిమార్గంబు నరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

96

సీ॥ బలవంతుఁడగురాజు చలమునఁ బై నెత్త

నాననియువరాజు నతనిమంత్రి

తోనైనఁ దాను సందానంబు గావించి

వారిలో వారికిఁ బోరుఁబెట్టి

యదియును గాకున్న నతనిప్రధానున

కెంతయుఁ దా ధనమిచ్చియైన

వలయు నర్థముల లేఖల నిచ్చి యైనను

బరునియత్నంబులు నెఱుపవలయు

గీ॥ నిన్నిరీతులఁగార్థంబు లెనఁగకుండుఁ

జేయఁ గడుసుగ్రుఁడై పై రిచెంతనుండు

వారిపై నెల్లను గడువిశ్వాస మొంది

యతఁడు పేసిన యత్నంబు లతఁడెమాను ॥

97

కం॥ అరియత్నము లుడుపఁగఁ దగు

సరిమిత్రుల సంధిచేసియైనను లేదా

యరివైద్యుల భేదింపుచు

సరిఁ జెఱుపఁగవలయు రసవిషాదులనై నన్ ॥

98

వ॥ ఇట్టి యత్నంబులు చేసినను బెట్టిదుండగునట్టిపగలు మట్టుఁ బడక
ఖట్టు గదిమినయేని వెండియు, 99

సీ॥ బహువేషభాషలఁ బరగినవారలై
యాభిచారికనిమిత్తాడు యెఱిగి
యాశత్రుదేశంబు నందె కాపుర ముండి
నంచరించెడుఁ దనచరులచేత
నొకకొన్నిప్రశ్నలు నొకకొన్నిశకునముల్
కడు నిదర్శనములుగాఁగఁ దెలుపఁ
జేసి శత్రుల విశ్వసింపఁ గానింపుచు
వారిచేతనె బహువృత్తసములును

గీ॥ భీకరోత్పాతములును గల్పింపఁజేసి
యిట్లు శత్రునియుత్సాహమెల్లఁజెఱచి
వానిఁ దోఁదోలినలయు నవార్థముహిమ
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపనరులను ॥ 100

గీ॥ పుత్రమిత్రకళత్రా పథాదుని త్త
వాహనాదులు గదిసంబుపలన నొక్క
నిమిషమున వ్యర్థమగుట లో నృపతి యెఱిగి
మిగులఁ గలహంబులకుఁ బూని మెలఁగరాదు ॥ 101

కం॥ బలమును ధనమును జుట్టం
బులు నిజదేహంబు రాజ్యమునఁగీర్తితరుల్
దలఁకుచు సంశయదోలా
కలితముగాఁగనె వివేకి కదనమొనర్చుకా ॥ 102

సీ॥ తనసరిదొరయైనఁదనమీఁద నిండెత్తి
తనతోడ సంధిగైకొనకయున్నఁ
దా నటమీఁద నాతనితోడ పంధి గా
వలసినవాడెయై వైర ముడిగి

కాలోచితంబైన క్రమమున సామదా
నంబులచేత భేదంబుచేత
నటు మట్టునడనుండి యామీఁదా మించి
యరి కసాధ్యంబైనయచట నిలిచి

గీ॥ చతురగతిఁ బొల్చి పన్నాహసహితనైస్య
పటలిచేతను జీకాకుపఱుపవలయు
నతఁడెటులఁ దప్పుడై కూడు నటుల విభుఁడు
'తప్తయోస్సంధి' యనెడి శాస్త్రులదెఱింగి ॥

103

కం॥ ఈరీతి సంధికార్యము
దారు వచ్చిపుదురు మునులు తత్సంధి బలా
త్కారముననైనఁ గార్యము
గౌరవలాఘవము లెఱింగి కావింపఁదగు ॥

104

వ॥ ఇది సంధిస్వరూపంబు. ఇదిక విగ్రహస్వరూపంబు వివరించెద.

విగ్రహ వికల్ప ప్రకరణము

కం॥ తమలోఁ దా రెప్పుడు కో
పముల నసూయలను బెరసి పలుమట నపకా
రములె యొనరించుటలచే
నమరంగాఁ బొడము విగ్రహము మహిలోనకా ॥

106

అ॥వె॥ ఫలముగోరువాఁడు పగవారిచేతను

వెతలఁ జెందువాఁడు చతురుఁడగుచు
నహితుతోడ విగ్రహము నేయవలయును.
బలము దేశకాలబల మెఱింగి ॥

107

వ॥ ఇట్టి విగ్రహంబు స్థానాపహారంబువలనను రాజ్యాపహారంబు
వలనను, వనితాపహారంబువలనను, గ్రామాపహారంబువలనను,

నర్థపీఠాతంబువలనను, ధర్మవిఘాతంబువలనను, జ్ఞానాపహారంబువలనను, జ్ఞానశక్తివిఘాతంబువలనను, మిత్రార్థంబువలనను, నవమానంబువలనను, సఖిమానంబువలనను, బంధనాశనంబువలనను, నేతార్థప్రీతివలనను, ధనాపహారణంబువలనను, గృతానుగ్రహభేదంబువలనను, దైవంబువలనను, బ్రకృతిక్షోభంబువలనను, దేశపీడనంబువలనను, బహుజనద్వేషంబువలనను, గలుగుచుండు నిండురు శమసప్రకారంబెట్లన్ననుగ్రమంబున చివరించెడ.

108

సీ॥ స్థానరాజ్యములకు సతులకు పుటియు దే
శములకుఁ గాచుచు జగడమెల్ల
పుచ్చుకొన్నవి మిశ్న నుచ్చుటచే నొరుల్
గైకొన్నదమయుర్తఁ గనుటచేత
నర్థంబు ధర్మంబు నడపఁబో రొదపఁబో
త్తటియట్ల యిచ్చి యేర్చుటలచేత
జ్ఞానాపహారంబు జ్ఞానశక్తివిఘాత
ముల నైన జగడంబు చలము కొనర

గీ॥ పట్టనర్థంబు వదలి చొప్పుడుటచేత,
దనకొనర్చ నుపేక్షచేఁ దాల్చిచేర
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మదిఁజెలంగ
సీతిమార్గం బెఱింగినన్యపపరుండు ॥

109

సీ॥ ద్రోహం బధర్మంబుతోఁ గూడుమిత్రుని
కలహంబుఁ దనయుపేక్షణముచేత
నెనఁగినమంచిమిత్రునికై నజగడంబుఁ
దనఁగిగా వహించుకొనుటచేత

ఆపమానమునఁగల్గు నావిగ్రహం బను
నయముతోఁగూడుమానంబుచేత
అభిమానమునఁ బుట్టినట్టి పై రంబు సా
చూరముచేతను బ్రజామంబుచేత

108 బంధునాశంబువలనఁ జొప్పడినపోరు
దగిన యట్టి రహస్యవర్తనముచేత
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మదిఁ జెలంగి
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

110

సీ॥ ఏకార్థమునకుఁగా నిరువుర కగుపోరు
తనకోర్కివదలి వీడ్కొనుటచేత
ధనముఁగై కొనుటచే నొవరినజగడంబు
క్రోధంబుఁ జాలించుకొనుటచేత
పడరి చేయుననుగ్రహము మాన నగుపోరు
మగుడి యనుగ్రహమహిమచేత
దైవికగతిచేతఁ దనకై నజగడంబు
దైవంబు గూర్చుయత్నంబుచేత

గీ॥ మందలక్షోభమునైన మచ్చరంబు
నందుకొనఁగూడి తగునుపాయములచేత
మందటిలఁజేయవలయు నెమ్మదిఁజెలంగి
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

111

సీ॥ మించి దేశంబు బాధించఁగా నైనపో
రతనిదేశముఁ గూల్చునందుచేత
బహుజనంబులతోడఁ బరగినజగడంబుఁ
దగుసామదానభేదములచేత

మానువఁగావలె మఱి యిట్లు పొడమెడి
కలహముల్ దా మాన్పుఁగదఁగఁడేని
సర్వంబు నొకవేళఁ జాల నాశనమొందుఁ
గావునఁ గడు విచక్షణత మించి

సీ॥ యేయుపాయంబుచేఁ బీడ యెనఁగకుండు
నాయుపాయంబుచే విగ్రహంబు లెల్ల
మందటిలఁ జేయవలయు నెమ్మదిఁ జెలంగి
సీతిమార్గం తెలింగిననృపవరుండు ॥

112

॥ మఱియుఁ గొన్నిమతంబులవారు శక్రుపర్తనమువలనను,
గ్రహంబులవలనను, వనితలవలనను, వాగ్దోషంబువలనను,
నవరాధంబువలనను, బుట్టెడి వైరంబు లైదువిధంబులే యని
వల్కుచుండుదురు. బాహుదంతితనూజుండు భూమియొక
లడ్డగించుటవలనను, భూమిబాధ గలుగుటవలనను, శక్తి
చెఱుచుటవలనను, గదిరాజువలననుం పొడమెడి వైరంబులు
నాలుగువిధంబులే యని వలుకుచుండు. మనుమతంబువారు
కులమువలనను నవరాధంబువలననుం పొడమెడి వైరంబులు
రెండువిధంబులేయనియును బలుకుచుండుదు రైన నందుఁజూస
రాని విగ్రహంబులు బదియాఱువిధంబులు గల వని యెట్లనిన.

సీ॥ అల్పఫలంబైనయది నిష్ఫలంబును
ఫలము నిశ్చయలేలఁ బరగునదియు
నవుడు దోషముగల్గి యామీద ఫలమిచ్చు
నదియును దోషంబు లవుడులేక
యటమీద ఫలముక్తి నలరకుండెడునది
యవుడు మీదట దోష మందునదియుఁ
దా నెఱుంగనికూరతను మించువానిది
పరులు ప్రేరేపఁ జొప్పుడునదియును

గీ॥ నొరుల కొఱకై నయదియును దెఱవకొఱకుఁ
గాఁగవచ్చినయది దీర్ఘకాలముదియు
నైనవిగ్రహముల నెల్ల మానవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

114

పీ॥ బ్రాహ్మణోత్తములతోఁ బరగిన నదియును
వేళ గాకుండెడివేళ నెందు
దైవబలంబుచేఁ దగువానితోడిది
కలహంబునకె విచ్చఁ గాలు ద్రవ్వు
చెలికొండ్రు గల్గినక్షీతివతితోడిది
తత్కాలఫలయుక్తిఁ దగుచునుండి
యామీఁద నిష్ఫలమైపచ్చునదియును
తత్కాలఫలయుక్తిఁ దగులనీక

గీ॥ యంతమీఁదట ఫలయుక్తి నమరునదియు
ననఁగఁ దగినట్టి పైపదియాఱుతెఱఁగు
నైనవిగ్రహముల నెల్ల మానవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

115

గీ॥ చేయునప్పుడు మీఁదటఁజేటలేని
విగ్రహమ్ములె యెపుడుఁగావింపవలయు
నవియ కా వన్నివసులందు నటులఁగాఁగఁ
దలఁచి మెలఁగంగవలయు విచ్చలు విభుండు ॥

116

పీ॥ అప్పుడు మీఁదటఁ ఫలము నందఁగఁ జేయువిశుద్ధకర్మముం
దప్పక యాచరించుజననాథుఁడు నిందలఁజెందకుండుఁ దా
నెప్పుడు నట్లుకావున మహీస్థలితో విహముం బరంబుఁ దా
జొప్పుడఁ గూర్చునట్టిపని సొంపునఁజేయఁగ నొప్పుఁబ్రాజ్ఞుడై ॥

చం॥ ఒకయినుమంతయర్థముననుండెడు లోభముచేఁ బరంబుఁజెల
దక దిగ నాడఁగావలదు తత్పరలోకవిరుద్ధకర్మలం
బ్రకటముగాఁగ దవ్వలనె పాయుట మేలగు నిట్లు లాగమ్మ
ప్రకరము వబ్బుఁగావున నృపాలుఁడు సత్క్రియఁజేయుచేతగున్

సీ॥ బలము పోషణ మంది చెలఁగియుండెడివేళ

నసురక్తిమై ప్రజల్ దనరువేళఁ

దాను జూచినచూపు దైవ మీదేర్చుచోఁ

దనమిత్రు లతిభక్తిఁ దనరువేళ

సకలసామంతులు సందిఁగోరెడివేళ

నాప్తమంత్రులు గలయట్టివేళ

ధనభాగ్యములు చాలఁ దన కొనఁగూడుచో

సుఖాహ మాత్మలో సుబ్బువేళఁ

సీ॥ బరుల కిటువంటి వెల్లఁజొప్పదనియట్టి

వేళ నొనరింపఁగాఁదగు విగ్రహంబు

ధనము మిత్రుండు భూమి నాఁ దగినమూఁడు

గతులవలముల నొకటైనఁ గలుగఁదెలిసి ॥

118

ఉ॥ మేలు ధనంబు ఛాత్రిసయి మించునువస్తులకన్న సంతకృణ

మేలు దలంప మిత్రుఁ డలమిత్రునికంటెను భూమి మేలగున్

మేలగుభూమిచేతఁ గడుమేలగు సంపద గల్గు సంపదన్

జాలఁగ బంధుమిత్రులును సద్గుణజాలము గల్గు నెవ్వరున్ ॥

కం॥ తనజో సమనంపదచే

సనువొందెడిశత్రుజనుల నప్రతిహతమై

తనరునుపాయముచేతనె

జనపతి శిక్షింపవలయుఁ జతురుం డగుదున్ ॥

121

౩౦॥ కలహంబై న సుపాయ
ములచేతనె తాళి శాంతిఁబొందింపఁదగున్
గెలుపులు దలఁప ననిశ్చయ
ములు గావునఁ ద్వరితగతుల మొనయక నృపతుల్ ॥ 122

౩౧॥ బలవంతుండగు శాత్రవుండు గినుకఁ బైవచ్చి బోధించినఁ
గలఁగఁజాఱక నిత్యనంపదల నాకాంక్షించుచుకాబు ద్ధిసి
శృలతఁ వైతనవృత్తిచే వినతుడై శత్రుం బ్రసన్నాత్ముఁగా
నలరింపందగు సర్పవృత్తు లటు పాయంబెట్టి నేర్పొందుగన్ ॥

౩౨॥ పామురీతిఁ గ్రూరభంగిఁ జరించిన
విభుఁడు నాశ మందు వేగ జగతి
సిరులఁ జెందుచుండుఁ దిరముగాఁ బ్రబుళ్ళ
లీల వినయవృత్తి వాలునతఁడు ॥ 124

౩౩॥ మత్తురీతి వెట్టిమాడ్కిఁ దా నూరక
యుండివేళఁబై కి నుఱికి సింహ
మటులఁగ్రమముచేత నందినయది జాఱ
కుండఁబట్టి విజయ మొందవలయు ॥ 125

౩౪॥ తాఁబేటిలీల యెంతయును ముడుంచుక
తనమీఁదవచ్చు బాధలకుఁదాళి
గట్టుకై వడి నిల్చి కదలక యోర్పుచు
ననువుగాకుండెడియట్టివేళ
యరిసి మాపునఁబెట్టియైన మోవఁగనేర్చి
ప్రియభాషణంబులఁ బేలుపఱచి
కడుబ్రసన్నాత్ముడై పుడమివార్త లెఱింగి
యరియంతరంగంబునందు నిల్చి

ఆ॥వె॥ సమయమెఱిగి కృష్ణనర్పంబుగతిఁ జిట్టు
మనుచు నొడిసి యగ్నియటుల భగ్గు
రనఁగ నెగసి సీతీయనుచేత ముందలఁ
బట్టి తివియవలయుఁ బరులసిరుల ॥

126

చ॥ నిలుకడఁగాంచి మేలెఱుంగునేర్పు వహించి పరాక్రమంబునఁ
గులమున మించి సత్యమొనఁగూడఁగ దైర్యదయాతిదాసన
త్కళల పరించి యూర్జితుఁడు గౌరవశాలియునై సరాజు ని
చ్చలు నిలకత్రురాజుల కసాధ్యుఁడగుకా మదినెంచిచూడఁగద ॥

చ॥ పరునముఁబల్కిమేల్కొని పానలుదప్పి భయంబుఁజెందుచుకా
గరువము దుఃఖమోపమియుఁ గల్గి ప్రమాదము జొగుచందముగా
చిరనముఁజెంది జూదముల వేఁటల నింతులఁ పానలీలగా
నిరతము నాచరించు నవిసీతుఁడు సంపదఁజెందనేర్చునే ॥ 128

చ॥ గెలువగఁ గోరునట్టి దొర కీడుగుణంబులు గల్గుకత్రుపై
నలపుమెయిం ద్రిశక్తియురుండై చనఁగాఁదగు నట్లుగాక ని
శ్చలగుణశాలియై తనదుశత్రుని మీఁదట నెత్తువాఁడు నే
ర్పులఁదనుదానె చంపుకొనఁ బూనుచునుండును నిందరహ్మండై ॥

చ॥ ఘనమగు రాజ్యసంపదలు గైకొను నిచ్చఁజెలంగి బుద్ధిచే
ననువగుమండలక్రియలనన్ని యెఱింగి దృఢప్రయత్నుండై
పనివడి విగ్రహస్థితులఁ పాగులఁజెందుచుఁ గార్యసిద్ధికై
యనిశముఁ బూనఁగావలయు నద్భుతశౌర్యసమగ్రచర్యలకా ॥

వ॥ ఇదియు విగ్రహస్వరూపంబు. ఇంక యానప్రకారంబెల్లవిన.

యానప్రకరణము

గీ॥ అధికబలవిక్రమంబుల నలరి ప్రకృతు
లాత్మగుణముల ననురక్తి నంది కొలుచు
విజయమందుట కలమహీవిభుఁడు రిపుల
నడఁచుటకు దండువెడలుట యానమండ్రు ॥

132

చ॥ అదియును విగృహ్యాయానంబును, సంధాయయానంబును,
బ్రసంగయానంబును సంభూయయానంబును, నుపేక్ష
యానంబు ననియైదు తెఱంగులయ్యె వానిస్వరూపంబులు గ్రమం
బున వివరించెద.

133

సీ॥ బలవంతుడరిప్రధానుల నిగ్రహించి దం
దెత్తుటయును దనహితులచేత
సరిమిత్రులను నొంచి యరిమీఁద దందెత్తు
నదియును విగ్రహయానమండ్రు
వెనుక శత్రులసంధి నొసరి యన్యుల మీఁది
నరుగుటయును దను నడ్డకట్టు
విమతులు సంధించి వేతొక్క యరిమీఁద
నరుగుట సంధాయయాన మందు

గీ॥ రొక్కచోటికిఁ గదలి వేతొక్కయెడకు
శబ్ద్యరీతిఁ బ్రసంగవశంబు కతనఁ
జనినయది ధాత్రియందుఁ బ్రసంగయాన
మండ్రు నయశాస్త్రవిదులై నయార్యు లెందు ॥

134

సీ॥ కౌర్యశత్రులమించి చాల మూఁకలగూల్చుఁ
గలిగిన సామంతగణము తోడఁ
గలసి శాత్రవులను గదుమ మద్యోగించి
కదలిపోవుట చూడ నదియుఁగాక
ఫలమిత్తునని ప్రతిపలు వల్కి కొంచెవు
దొరలతోఁ గూడుక యరుగునదియుఁ
దమప్రకృతుల నొంపఁ దా రిరువురు గూడి
యిరువురు శత్రుల నే పడంప

గీ॥ మునుపు సూర్యాంజనేయులు ననినరీతి
నరుగుటఁ దలంప సంభూయయాన ముంది
రిట్టి యానప్రకారంబు లెఱుఁగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్మపవరుండు ॥

135

సీ॥ శత్రుపైదండెత్తి చనుచోట నహితున
కవుడు సహాయుడై యతనికంటె
బలవంతుడగురాజు పై నెత్తివచ్చిన
మునుపటిశత్రుపైఁ జనక తాను
వాని నుపేక్షించి వానిసహాయుపైఁ
జన నుపేక్షయాన మనఁగఁ బరగు
వాసవసూతి నివాతకవచులపైఁ
జని యుపేక్షయానముననె తొల్లి

గీ॥ ప్రబలులై మించినట్టి హిరణ్యపురని
వాసులను గెల్వఁగదలిన వైపు దనర
నిట్టియానప్రకారంబు లెఱుఁగవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్మపవరుండు ॥

136

గీ॥ అరికి వ్యసనంబు గల్గినయట్టివేళ
నరికి దైవంబు దోడుగానట్టివేళ
నదనుఁ జేకొని దండెత్త నర్హమండ్రు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్మపవరునకు ॥

137

ఆసన ప్రకరణము

ప॥ ఆసన ప్రకారంబు.

138

పం॥ అరియును విజిగీషుధరా

పరు లిరువురు బలిమికలిమి వడినొందొరులగా
దెరలింపలేక యుండుట

భర వాసన మనఁగఁ బరగుఁ దక్షిణ్ణులచేతన్ ॥

139

30|| అదియును విగృహ్యసనంబును సంధాయాసనంబును బ్రహ్మంగా
సనంబును, సంభూయోసనంబును, సుపేక్షసనంబును ననన్దము
తెలుంగులయ్యె వానిస్వరూపంబులు గ్రహంబున వివరించెను. 140

31|| ఒక్కచొక్కరిసీమ చొందొలుల్ గైచొని
మెండాడ్డి యెత్తిపోకుండుటయును
గడుపైరితోడ విగ్రహమంది వాడుచు
గట్టుదై సాధ్యుండు కానివేళ
ధన్యాదికము మిత్రులను గట్టియల్
గనుపును చొరకుండఁగాఁచియుండి
ముట్టడిగాఁ జాట్టుముట్టుకొనుచునుంచు
నట్టిదియును విగృహ్యసనంబు

32|| పైరిపైనిట్లు ముట్టడి పైచి యెంచి
ప్రకృతు లన్నియుఁ బెడఁచాపి పగలుఁ దనరుఁ
గైవసము చేసికొనఁచును కాలమెఱిగి
సీతిమార్గం బెఱింగినస్థవపరుండు ||

141

33|| రావణాసురుఁడు పూర్వమున నివాతక
చతులతోఁ జోరాడి వారుఁ దాను
సలసి చతుర్ముఖు సంపి సంధి యొనర్చి
నట్టులు విజిగీషు నరియుఁ జోరి
యలసి సంధియొనర్చి కలసియుండుటయు సం
ధాయాసనంబునఁ దనరుచుండు
నది గాక యరిమీఁద సలపునఁ గడచి చే
తొకప్రసంగము చెంది యొరునిమీఁద

గీ॥ కడగి చందెత్తిపోయి తా విడిసియుండు
 నది బ్రహ్మగాననం బస నమరుచుండు
 నిట్టి చందంబు రెల్లఁ దా నెఱుంగవలయు
 నీతిహర్షం బెఱింగినన్యపపరుండు ॥

142

సీ॥ అరిడిగీఱువులఁ దా నాక్రమించుటకు మ
 ధ్యముండు పై దండెత్తఁ దలచినప్పు
 డరియును విడిగీఱు వన్యోన్యమైత్రిచే
 నొసగూడి బల్మిచే నుండు బొప్పు
 నదిగాక మునుఁదైన యల యుదాసీనుండు
 గినిసిన నరివిడిగీఱువులను
 వక్కినవారెల్ల నొక్కపైయున్న నుం
 ధూయాననం బనఁ బొలుపుపీఠ

గీ॥ నిట్టిచేదంబురెల్లను నెపుడు చిత్త
 మందెఱుంగనుండ నేర్చిన యట్టిరాజు
 మదరివుల గెల్చి నకలనంపదలఁ బొల్చి
 ఆసులు వినుతించ మించి యిజ్జగతి నేలు ॥

143

సీ॥ బలియుఁడై కృష్ణుండు పారిజాతముఁదెచ్చు
 చోట నుపేక్షించి సురవిభుండు
 పదరకయున్నట్లు పగతుండు బలియుఁడై
 యున్నచోఁ దా సూరకుండునదియు
 నొకహేతువునఁ జేసి యొకశాత్రవుండు పేర్చి
 తను మపేక్షించిన దానిఁగొనుచు
 మును రుక్మియుండిన యనువున నుండుట
 యది యుపేక్షనన మనఁగఁ దనరు

సీ॥ నిట్టిభేదంబు తెల్లఁ వా నెప్పుడు చిత్త
మం దెఱిఁగియుండ నేర్చినయట్టి రాజు
మనవిపుల గెల్చి సకలసంపదలఁ బొల్చి
జనులు వినుతించ మించి యీజగతి నేలు ॥

114

దై వ్యధీధావ ప్రకరణము

మ॥ మఱియు దై వ్యధీధావంబు స్వతంత్రపరచంద్రభేదంబున రెండు
తెలుంగు లయ్యెనందు స్వతంత్ర దై వ్యధీధావం దెల్లవిన. 115

సీ॥ ఇరుదిక్కులకుఁ దన కిద్దఱుశత్రులు
బలవంతులై యున్నఁ గలఁదిపడక
వారివారికిఁ జూడ వారివాఁడును దోతఁ
దన్నుఁ దక్కోలుగా నెన్నివల్కి
రాకాక్షివలె నిరుగడల పర్తింపుచు
సందుఁ జేరువదాన సధిచియత్తు
మున గడుపుచు నిద్ద రెనయక యొత్తిన
సందులో బలవంతు నాశ్రయించి

సీ॥ వార విద్దఱు పదలిన వారియరులఁ
దాన బలవంతు నొక్కనిఁ బూని కొలిచి
సడవఁగా నేర్చి కాలంబు గడపెనేని
యది ద్విధాధావగుణ మని యంద్రు ఋషులు ॥

116

కం॥ సాధారణుఁడై యిరుగడ
భూధపులకు నెనసి ఘనముఁ బొరయుట యది దా
సేధారుణిఁ బరతంత్ర
దై వ్యధీధావం బసంగఁ దగుఁ దడవ్జ్ఞలచేత ॥

117

సమాశ్రయ ప్రసరణము

స॥ ముదియు సమాశ్రయగుణంబు బలవంతుండగు నితిటనై నను
గాక తనశత్రువునై న నాశ్రయించుటంజేసి రెండు బలింబులై
యుండు చిత్కృమం చెల్లునిన.

118

సీ॥ బలవంతుడే నొంపబడి నిటపాయుడై
ప్రతిసేయఁగా లేక బడలిసపుడు
కులమును సత్త్వంబు బలమును గల్గిన
యాహ్యని నొక్కని నాశ్రయించి
నినయంబుతో నిత్యమును పొడగని చేరి
యకనిధావం బెల్ల నాత్మ నెఱిగి
చెప్పినకై పడిఁ జేసి విసేతుల
గతి గెరుపులఁ గొల్చువరచేఁ గొల్చి

గీ॥ యతనిదియచేతఁ బరిహాట్టడై స్వతంత్ర
వృత్తిఁ జెందుచుఁ గ్రమమున వెలయు పొప్పు
నిట్టి యన్యసమాశ్రయం బెఱుఁగవలయు
సతిమార్గం బెఱింగినన్యపవచుండు ॥

119

సీ॥ అహితులచే నొచ్చి యార్తుడై యాశ్రయ
హీనుడై తగు సందిరేనివాఁడు
భండాంఘ్రైసను బలమునై నను భూమి
యైనను భూభలంబైన మణియు
సకలంబునైన నిశ్చలతఁ జెందుచు నిచ్చి
యతివిసయంబున సతనిఁజేరి
తా బద్ధిచెందినతఱి నై న శత్రువుఁ
డావదఁ జెరిగిన యప్పుడై న

చతుర్థాశ్వాసము

సీ॥ మే యెఱిగి విజృంభించి విమతుఁ డ్రుంచి
యైఁగ గొలిపించికొనియైన నలరు బొప్ప
నిట్టి సత్రునమాశ్రయం బెఱుఁగవలయు
సేతిమార్గం నెవరిగినన్యవపరుండు ॥

150

పం॥ పురుటు చేశగానిపటిఁ దాఁ బగవారలకెందు సర్వముం
గనియక యిచ్చి నిచ్చలును గ్లేశము పచ్చిన నై న నోర్చి యే
యనుపుననై నఁ దానియి యనునినై నను జేరి క్రమమి
మనుచు భరిత్రఁ గై కొనుట మందిది యెంచగ భర్మజుంబరె॥

॥పె॥ వారణంబు రేక కదిసి కూడఁగరాదు
భునునినై న నీచజనునినై న
వారణంబు రేక కలిసి క్షయమును
వ్యయము దోషములును పచ్చుఁగాన ॥

152

పం॥ ఇలదేఁ దొక్కారవారణంబునె తా నెవ్వారికోనై న నే
ప్పులఁ గూడంచుఁగూడియుండిన యెచుదొర్పొందిచి త్తంబులో
పల సమ్రుంగొఱగాదు తండ్రినయినం దాటించి మహాత్మకుర్
దలఁప న్నుమ్మినయట్టి సామజనులం దారెందు హింసించుట॥

పం॥ ఇది షష్ఠాశ్వాసరూపంబు. వీనిం గొందిలు మరయులు పై వీధి
వాసునమాశ్రయంబులు సందిమూలంబులే కావున సందిగుణం
బొక్కటియును చండువెడలుదులును విడియుదులు విగ్రహ
మూలం బగుటచేసి యానాసనంబులు విగ్రహభేదంబులే కావున
విగ్రహగుణం బొక్కటియునుంగూడ నిట్టి సందివిగ్రహంబులు
రెండుగుణంబులే యని పలుకుచుండుదురు. మఱియు బృహస్పతి

మొదలయిన గొన్నిమతంబులవారు పట్టుపెంచిత బాధింపబడినవారై డిత్తుని నాశ్రయించుటంజేసి సమాశ్రయగించుట బ్రత్యేకంబు గావున నానంధివిగ్రహంబులు తెలపని నట్టి సమాశ్రయంబునంగూడి చూడఁ గుణంబులే యని పలుకుచుండుదురు. మఱియుఁ గొన్నిమతంబులవారు సంధ్యాదిగణపంచకంబును విగ్రహమూలంబె కావున విగ్రహగణంబొక్కటియు న్యాయంబని వల్కుచుండుదురై నను మీని కన్నెటికిఁ బ్రత్యేకంబైన యవస్థాభేదంబులు గలుగుటంజేసి యీ కామంజకమతంబునకు పోషణ్యంబె నమ్మతంబు ॥

154

పం॥ ఈరీతిషడ్గుణంబుల
నేర్చువుతోఁ దెలియునట్టి నృపవరుఁ దెలయి
పై రులను గెలిచి పారా
వారావృత్తమైనధరణిపలయం బేలు ॥

155

పం॥ సరసవిహార సారయుతనద్గుణ సింధుగభీర సీతిఁ సు
స్థిరరుచిక్రీ ర్తిహార సుదతీజనమన్మథ సూర్యవంశభా
స్వరతర నేలితార్యజననైస్యవిరాజిత సోమచారిభృ
చ్చరనిధిదాన సౌమ్యహిత సంతతభోభస సర్వసమ్మతా ॥

156

కం॥ మండలశోధన సాధన
పాండిత్యా షడ్గుణప్రభావజ్ఞాభరా
మండల పాలనఫేలన
దండితమ త్తారిభూప దానకలాపా ॥

157

భుజంగ ప్రయాతము.

భరాధార దోర్దండ వాసప్రచండా
సరాభేద్యమంత్రప్రభావ స్వతంత్రా

స్ఫురద్ధాంగ భంగాహిభాషాంగవాణీ
తురంగాట్ట శీతాద్రితుల్య స్వకీర్తీ ॥

158

గద్యము :— ఇది శ్రీమద్విద్యసంగోపాలవరప్రసాదలక్ష్మి సారసారస్వత
చారిద్వాజగోత్ర ఆక్కరాజయెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సురవిజనవిధేయ
శ్రీరామకృష్ణభక్తి పైథపదాగధేయ వేంకటనామధేయ ప్రణేతఁ
జైన రామందిరి నితిశాస్త్రంబను చుహోప్రబంధంబునందు చుండల
గోపసప్రకారంబును పట్టుజప్రచారంబు నన్నది చతుర్థాశ్వాసము.

ఆంధ్ర కామలచరణము

పంచమాశ్వాసము

- కం॥ శ్రీవినుతాలోక జగ
త్పావన రఘురామ పాదపంచజయగళీ
సేవాధురీణ శాంత
ప్రాప్తత కాండ్రాజవెంకటాద్రి నరేంద్రా ॥ 1
- ప॥ అపధరింపుము. 2

మంత్రవికల్ప ప్రకరణము

- గీ॥ సృపతి వడ్డుణత త్వరితః, నిశ్చయించి
గూఢ మగుచర్యః దగ మంత్రమశయః, నిగుచ్చు
మంత్రచర్యలతో, గూఢి మంత్రరీతు
లమర సూహింపఁదగి రహస్యబుగ్గఁగ ॥ 3
- కం॥ తన కావుండై తగుప్రా
జ్ఞానితో మంత్రం దొనర్పఁ జొప్పఁచి, బలిక
దన కావుండొ చూర్ఘని,
దన కావుఁడుగానిప్రాజ్ఞఁ దా విమపఁదిగుక ॥ 4
- కం॥ ధర యెల్ల ససుధవించును
నరనాథుఁడు మంత్ర మెఱిగినం గాకున్నక
బరిభవ మొందు స్వతంత్రతఁ
బరగియు మంత్రంబునెఱుంగఁప్రాజ్ఞలచేతక ॥ 5

౪౦॥ పగతులచే దుర్మంత్రం
దగుదొర చెడు దుష్టపంత్ర మగుయజ్ఞము దై
ప్యగణముచే బలె గావున
జగతిఁ సస్మంత్రమునఁ బొసంగఁగవలయు॥ 6

౪౧॥ అనిశము భర్తమార్గములయందె చరించినవారు సిద్ధమై
యొసరినయట్టి కార్యముల సూర్జితులై తగువారు పెద్దరై
సరిసినవారు నై నగుణధన్యులు చెందినశాస్త్రమార్గ మెం
దును పదలంగ రాదు నయభుక్తులకుఁ నిజకార్యసిద్ధితి॥ 7

౪౨॥ జనపతి శాస్త్రముతో నెడ
నిసచర్యల వేగిరమునఁ జెంది మెలఁగినఁ
దనశత్రునిచే ఖడ్గం
బునకుఁ గ్రానంబు గాకపోవం గలఁడే॥ 8

౪౩॥ బలిమిఁ ద్రిశట్తలలోపల
సల మంత్రము మంత్రశక్తి ననువొందక కే
పలము ప్రధావోత్సాహ
మ్ములఁ గల్గియు శుక్రఁ డోడె మును గురువునకు॥ 9

౪౪॥ నీతి యొకింతయుం దెలియనేరని సింగము బల్మిచేతఁ దా
నేతటియందు నేనుఁగుల నెల్ల వధింపుచు నుండు బుద్ధియు॥
నీతియుఁ గల్గినట్టిపతి నేర్పున సింగపుగుంపులం గరి
వ్రాతము సుక్కునం గెలిచి వర్ధిలకున్నె ధరాతలంబున॥ 10

౪౫॥ మునుపు సామాద్యుపాయముల్ మొనపవలయు
కాల మెఱుఁగుచు వైరిపైఁ గదియవలయుఁ
గాక మఱి కేవలంబు విక్రమముఁ బూని
మెలఁగువాఁ డెందు వగఁ జెంది కలఁగకున్నె॥ 11

చ॥ చల మెడలించి భూవిభుడు శక్య ముచ్చయ్యమునా పసుచో గతుం
జెలగెడిబుద్ధిచే నెటిగి చేసిన మే లగు పట్లు గానిచో
నలవును గొండ డీకొనినయప్పొడిచింతి పరిభంగము
పొలువున హాస్యరీతులను చొందర యెందు యభయం జెందునె ॥

౬౦॥ లొడరి యశక్యవు బసికై
బడలిసచో గీత కాక ఫలమొందునె యె
య్యెడ విన్ను పదిగొనంగా
గడగెడి పెనువెట్టికందు కడి గొనగలచే ॥ 13

౬౧॥ మిడుత యగ్నిలోన బడునటు నాశంబు
చచ్చువసుల బూస వలచ దెవుడు
తగినపనులె వూనడగు నగ్నిలోఁబడు
మిడుత కేమి కలది చెడుటకంటె ॥ 14

౬౨॥ ఇలలో దుర్లభమగుపని
బలియుడు మోహమును జెంది పదరిన నందు
గలిగినయాపద లతనిం
గలరాలము దాప మొందంగా జేయుచుది ॥ 15

౬౩॥ అనుపమమితిచే సిరులను
జనపతి దా నాక్రమింప జను నేర్పున మె
ట్టనుపుగ మెట్టెడునాతడు
ఘనమగుగిరి శిఖర మెక్కుకై పడి మెఱయు ॥ 16

౬౪॥ అందగ దుర్లభంబగుచు నందఱు మ్రొక్కులు మ్రొక్క నిక్కిపెం
పొందినయట్టిరాచటిక మొక్కడ నించుక దుష్టపర్తనం
జెందినయేని నాశనము జెందె యెం దవచార మింత దా
జెందినబ్రాహ్మణత్వము గృశింపుచు నిందల నొందుకై పడి ॥

౨౦॥ విమలమతు లేంచి శాస్త్ర
క్రమమున నొసరించునట్టికార్యములు వే
గమె మంచిఫలము లిడుఁ దా
సమరంగాఁ బ్రోదీఁగనినయల వన చునఁగన్ ॥ 18

౨౧॥ అనుపుగ నొసరించినవసు
లనిశము భరియింపుచుండు సది కాకున్నన్
మనమునటఁ దాప మొనఁగపు
మును దెలియక నేయుకార్యములుబలెఁ బలికెన్ ॥ 19

గీ॥ నేర్పు మీటంగ లెస్స యొనర్పఁబూని
కార్య మొకరీతి సఫలము గానివేళ
వాడు నిందకుం దిగినట్టివాఁడు గాదు
రానె డై వంబు కడుఁదోడుగానికతన ॥ 20

౨౨॥ ఫలములకై నిర్మలమతి
గలవాఁ డుద్యోగశాలి గావలె నెందున్
ఫలవిఘ్న మడరకుండన్
బలవద్దైవంబు నెఱిఁగి ప్రార్థింపఁదగున్ ॥ 21

౨౩॥ తనబలిమి నెదిరిబలిమిం
గనుగాని యరిమీఁద గదలఁగాఁదగు నెదురుం
దను నెఱుఁగుటెద్ది యదివో
జనపతులకు నెఱుక నీతిచాతుర్యముల్ ॥ 22

౨౪॥ ఆర్యులు విడుదురు నిష్ఫల
కార్యము నిశ్చితఫలంబు గలుగక యెడరా
కార్యము బహువై రముఁ గల
కార్యము కడుగ్గేళమడరుకార్యముఁ బుడమిన్ ॥ 23

కం॥ తగుకార్యములె విహితమునఁ

దగిలిసయవి యెప్పుడు మీఁదఁ దా మంచిదియై

తగు నవి తొలుతకా సజ్జను

లగువారిక్రమాగతంబు లై నవి వతితిఁ ॥

24

గీ॥ ఎట్టికార్యంబు దసరును హిత వొనర్పు

నెట్టికార్యంబుచే నింద లెసయకుండు

సట్టికార్యంబై పూని చేయంగవలయు

నప్పు డించుకరతిసమై యడరెనేని ॥

25

కం॥ సులభమునఁ గార్యసిద్ధులు

గలుగుటకై బుద్ధిచేతఁ గార్యము బూసఁ

వలయుఁ బతి మంచిమిత్రులఁ

గలిగినచో సింహపృత్తి కను మేలొకటఁ ॥

26

చం॥ తొడిఁబడ మించి పై కుటికి దుష్టవిరోధుల పంచి సంపదల

వడయుట లెంచ దుష్కర ముపాయబలమున్న నేదియైనచో

ప్పడి తగుమావటీఁడు బలభద్రగణంబుశిరంబుమీఁదటఁ

దొడరియు వాయుమార్గములతోడఁ బడం బిడు తెలయఁ జూడఁమే ॥

అ॥వె॥ చతురమతి కుపాయసరణిచే సాధ్యంబు

గానివస్తు వించుకయును గలదె

యినుపముద్ద యైన నిలలోన నీరుగా

కఱవఁ బడును చెఱిపి విఱువఁబడును ॥

28

కం॥ జల మింగలంబు నార్పుట

యిలమీఁదటఁ గడుఁబ్రసిద్ధి యాయంగలమే

బలువగు నుపాయశక్తిని

జలచలచలఁ దెరలఁజేసి జల మిగిరించుకా ॥

29

ప॥ మఱియు మంత్రంబునకు జ్ఞానంబును, రక్షణంబును, బ్రహ్మ
శంబును, బ్రహ్మస్తియు సంగంబులును వ్యాపారంబు సుర్పిత్తి
ప్రమంబును, బరిశుద్ధియు ఫలసిద్ధియు నావర్తనంబును, ధారణం
బును, మొదలయిన యపస్తాభేదంబులు గల పండు విభుండు
సాక్షాత్కారంబునం దెలియనియర్థంబు లెల్లంచెయుట యనెడి
యవిజ్ఞాతవిజ్ఞానంబును దెలిసినయర్థంబు కష్టపూర్వకంబుగా
నిర్ణయంబుఁ గావించుటయనెడి విజ్ఞాతనిశ్చయంబును నందు
రెండు వార్యంబులు బ్రహ్మత్వంబులైన నొకటి గావగుట యనెడి
సంచేహ భేదంబును, వెండియు నంధివిగ్రహంబులలోన వృద్ధ
నిమ్మతంబున నంధియ మంచుదగుటఁ దెలిసి యదియును భేద
పూర్వకంబైన రెన్నయని తెలిసికొనుట యనెడి శేషదర్శనంబును
నను నిట్టి చతుర్విధ భేదంబులుగల జ్ఞానంబు మంత్రులవలననే
సంభవించుంగావున.

30

సీ॥ మంత్రులుఁ దాసును మతులందు తెన్నగాఁ
బరిశుద్ధిసేయు ముత్పత్తియంద్రు
లనట ముత్పత్తిచేఁ దనమంత్ర మది తెన్న
తెలిసి రక్షించుట స్థితియటంద్రు
చాల దానినిఁ బ్రకాశంబుగాఁ జేయుటే
మఱి లయ మని యంద్రు మంత్రమునను
నిన్నియు నెఱుఁగుచు నిది దేశ మిది కాల
మిది యాయ మిది ప్రయం విది బలంబు

గీ॥ దీని విది యుక్త మంచును దెలివితోడ
మంత్రవిదులను గూడి నెమ్మదిఁ జెలంగి
శాస్త్రమార్గంబు వదలర చతురుఁ డగుచు
మంత్ర మూహించపలయును మనుజువిభుఁడు ॥

31

కం॥ ఆనవతి చనమంత్రులయా

జ్జినె మెలగుచు నుండి యెట్టిజనులను దా గా

చనక మిటి యన్నిబలుకులు

విసవలమును మంచిమాట వెదకెడికొల్పై ॥

32

కం॥ చనమది చుదించి పనియెడ

చనమంత్రుల మీఱునతి పృథామంత్రులను మీ

చని నింద నొందు సతనిని

గనుగొని రిపు లాక్రమించు గడగుడు రెపుడు ॥

33

కం॥ మంత్రము రక్షింపగవలె

మంత్రము మూలందు మిగుల మనుజేంద్రునిటె

మంత్రము నెడ దా డెమి చ

స్వంత్రము రక్షింప రక్షణము గను దాని ॥

34

కం॥ చతురుడయి కాల మెఱుగుచు

సతులితగతి సింహవృత్తి నడరెడుధరణి

పతి వార్యము నేయుతటి

హతులును నది యైన సహతు రెఱుగగగపలము ॥

35

కం॥ ఫల మెప్పేళ నొనంగ

గలుగుచు గడువేగ గోర్కి ఘటియింపంగా

గలుగుచు బశ్చత్తాపము

గలిగించనియట్టిమంత్రిగతి మంచిదగు ॥

36

మంత్రాంగములు

అ॥వె॥ చేశరాలగతులు చెలియుట, సాధనో

పాయచింతయును, సహాయవిరితి,

వాపదలకు బ్రతిత్రియము, గార్యసిద్ధియు

నైదు మంత్రమునకు నంగము లగు ॥

37

౨౦॥ పూనిసపనిఁ జేయవలె॥
బూనినపను పెల్లఁ బొడరి పూనఁగవలయు॥
బూని యొసరించునాపని
దా ననువుగ విరిచికొనఁగఁటగు నాయమున॥ ౩8

౨౧॥ ప్రారంభించక యుండుట
బ్రాహ్మణకుఁ బ్రతిపదున్ది పూనికతోడం
ప్రారంభించినపని యీ
దేరునుట ద్వితీయబుద్ధి యీధరలోన॥ ౩9

౨౨॥ సారెకు బహుమంత్రులతో
భూరపదులును కార్యమార్గములు చలఁపఁదగు॥
వారలకును సమ్మరమగు
సారపుఁగార్యముఁ బూనఁ జను నేర్పొనర॥ 40

గీ॥ ఎందు సజ్జనులగుచారు నింద నేయ
రెందుఁ దనమది సంధేహ మందటంచు
నెందు ఎంత్రులు సమ్మతిఁ జెంది యుండ్రు
తలఁస నటుపంటిపనిఁ బూనవలయు విభుఁడు ॥ 41

క౦॥ మంత్రులచే నిర్భృతమగు
మంత్రముఁ జింతింపవలయు మదిఁ బలుమారు॥
మంత్రక్షాఁడగుమఁ బతిఁ దన
మంత్రముచే దనదుపసులు మఱి చెడకుండ॥ 42

క౧॥ వారలు మొగియక యుండఁ
దా రొసరింపుదురు మంత్రితతి దడవడర॥
బోరులు మొగియక యుండన
సారపుఁగములు దమకు నమకొనునతన॥ 43

తార్యసిద్ధి సూచకములు

- గీ॥ పౌరుషంబు సహాయసంపద మసకప్ర
సన్నతము దేహదార్ఢ్యంబు సమకౌసులయు
బుద్ధి విశ్వాసమును జాలదొడముటయును
గార్యసిద్ధికి గుఱుతుపై కానుపించు ॥ 11
- ౨౦॥ సులభములగు యత్నంబులు
గలుగుట, తగుసాధనములు గలుగుట, విఘ్నం
బులు రేకుండుట, తార్యం
బులకుఁ ఫలసూచకములు భువి నివి తెలియఁ ॥ 15
- ౨౦॥ పలుమరు మదిలోఁ దలఁపఁగ
పలయుఁ మంత్రము ధరింపవలయును యత్నిం
బలరంగ నటుగాని యెడం
జలియింపుచు సన్నిహితఁ జాల దహించు ॥ 16
- ౩౦॥ వెలివడు మంత్రం బాప్తుల
పలనఁ రక్షింపకున్న పసుధాపతిరేక
దెలిసి యటుగాన నాప్తుల
వలనను మంత్రంబుఁ బ్రోవవలె యత్నమున ॥ 17
- ఆ॥వె॥ కలువరింతపలురువలనఁ గామముపల్ల
మదమువలన మఱి ప్రమాదములను
గదిసి గుట్టుఁదెలియుఁ గామినీవితతుల
వలన మంత్ర మదియు వసుధలోన ॥ 18
- గీ॥ కంబములు లేక సోరణగండ్లు లేక
నకుమ గోడలు లేక పెంపడరుచోట
మేడపైఁ గానలో నైన మెలఁకు వలర
మంత్ర మూహింపవలయును మనుజువిభుఁడు ॥ 19

ఘంత్రిపండల వృత్తము

సీ॥ తొలుదొల్ల ఘంత్రిపండలముతో మంత్ర ఘా

హింపఁగాఁ దగు నభివృద్ధికొఱు

నది యెట్లు లన్న దేవాచార్యమతము చా

రభిలసమ్మతిఁ బదియార్వ రండు

ఘనువు పన్నిద్ద రైనను జాలు నని పల్కు

మఱియు శుక్రాచార్య మతమువార

విరుపదియగుసంఖ్య నెంతు రీమంత్రుల

నితర మతంబువా రెటులనైనఁ

గీ॥ గలిగినందఱె చాలు ఘంత్రు లని యందు

రెటుల మంత్రులసంఖ్యఁ దా నెఱుంగ నేర్చి

చారిఁ దెలియంగఁదగు వేఱు వేఱ సారె

శాస్త్రమార్గంబు పదలక జనవిభుండు ॥

50

చం॥ హితుఁడయి మంచిపక్షమున నెన్నిక కెక్కుచు సీతీశాస్త్రసం

గతముగఁ గార్యచర్యలఁ దగం జరియించినవాఁడు నాత్మస

మ్మతుఁ డగువాఁడునైన తనమంత్రిశిఖామణి పల్కునట్టి యా

చుతమె యొనర్పఁగా నగును మానవనాథున కెట్టివేళలక ॥ 51

చం॥ ఘను మంత్రనిశ్చయంబున

నెనసి నృపుల్ కార్యకాల మెఱింగి మెలంగ

జనుఁ గాలము మీఱినచో

ననువుగఁ గల్పింపవలయు నది మగుడంగ ॥

52

కం॥ అదను మదిఁ గోరుచుం దగు

నద నొక్కొకవేళ దొరకునప్పుడు దనపనుల్

కొదవయిడికొనినఁ గ్రమ్మఱ

నద నబ్బుట దుర్లభం బటండ్లు సయజ్ఞుల్ ॥

53

కం॥ పుతిమంతుడు సన్మార్గము
గతిచే నద నెఱిగి నేయఁగాఁ దగుఁ గార్యం
బలినియతి నెటులనై నఁ
క్షితిలోపల మంచిఫలమె చేకొనుచుండున్ ॥ 51

మ॥ ఇది యీరీతిది దీని కిట్లనుచుఁ దా నెంతే విభవాత్ముడై
యదనఁ దేశమునందు భూపతి సహాయశ్రేణితోఁ గూడి స
మ్మద మొప్పఁ బరిశుద్ధపార్శ్వఁదగుచున్ మత్తారివీరావళిం
జదుపంగాఁ దగుఁ గాక చావలగుజేచ్చఁ వర్తిలంజెల్లునే ॥ 52

చం॥ అహితములై నఁ గార్యములయందు హితంబును బుద్ధి నేర్చి యీ
మహిషయి మూఢుఁడొనతఁడు పుంశ్రులమూటఁ దిరస్కరించి తా
సహితులమీఁదటం జవలుడై కడు పేగమె పోయి చారునున్
మహితకరాసురై త్తి పరిమాటినచోఁ చెయు న్మనంబునన్ ॥

చం॥ ఎదిటిబలాబలంబు లొకయింత యెఱుంగక మంచిసాహసం
బొదవ ముదించి మించి బలియుండను నేనె యటంచుఁ గొంచమౌ
మదిఁ దమకించుభూపతి సమంచితచంచలవృత్తి శత్రుపైఁ
గదలి చురంబులోనఁ బడుఁగాక సుఖస్థితి నుండ నేర్చునే ॥ 53

మ॥ అమితోద్యోగముఁ గల్గినట్టిరిపురాజానీకముం గ్రూర స
ర్పములం బోలె నయప్రవర్తనలచే కాసిల్లుభూపాలకుం
డమర న్మంత్రబలంబుచేఁ దనకు లోనై యుండఁగాఁ జేయు ట
ర్హమగున్ చారుణి నట్లొనర్చిన స్పృహలాగ్రేసరుండై తగున్ ॥

చ॥ ఇది మంత్రస్వరూపం బింక దూతచారులప్రకారం బెట్లన్నను. 54

చం॥ అనువుగ మంత్రముం దెలిసి యందలి యర్థము లాచరించురా
జనిశము దూతకృత్యములయం దభిమానముఁ గల్గి మంత్రులౌ
జనులకు నెల్ల మంత్రమున సమ్మతుడై తగుదూతఁ బంపఁగాఁ
జను సమయంబుఁ ద్రొబ్బుటకు శాత్రవమర్మవిధేదకాలియై ॥ 55

కం॥ తలఁచుకొనుకత్తి ప్రాధిమ
పలుకులనేర్పులును శాస్త్రపరిచితిఁ గార్య
ఘృలయభ్యాసము నాయుధ
ములతెలివియుఁ గలుగువాఁడు భువి దూత యగు॥ 61

దూతభేదములు

సీ॥ కార్య మెంతయు హత్తఁగాఁ జేయఁజాలిన
యతఁడు నిస్పృహార్థుఁ డనఁగఁ బరగఁ
జెప్పినట్లే పోయి నేయఁగా నేర్చిన
యతఁ డరయ మితార్థుఁ డనఁగఁ బరగఁ
నేమియు నెఱుంగక యేలినాతనికమ్మ
అందించ శాసనహరకుండు
జగతిలో నీరీతిఁ దగి మూఁడు దెఱుంగుట
చరియింతు రీదూతఁడులు పరుసఁ

ఆ॥వె॥ బరణసంఘ లిటులఁ బలికినఁ దా నిట్లు
పలురపలయు సనుచుఁ దలఁచికొనుచుఁ
బోవఁదగినయెడకుఁ బోవఁగా పలయును
క్షీతిపవరుననుజ్ఞచేల దూత ॥ 62

కం॥ అలజడివారల నాటవి
కులఁ దనకు॥ లోనుజేసికొనఁదగు మఱియు॥
జలములపెక్కులు త్రోవలు
దెలియఁగఁదగు దనదు నేనఁదెచ్చుట కొఱుకై ॥ 63

కం॥ అరిష్టరము నతనిసభయుం
జొరపలయుఁ బ్రకాశరీతిఁ జొప్పడ నరిచేఁ
బరికింప ననుమతుండై
యిరవుకొనం జనఁగ నొప్పు నిల దూతలకు॥ 64

ఆ॥వె॥ శత్రు సతనిరాష్ట్రసారంబు సతని మి

ర్గంబు యర్గరక్షణంబు మిత్ర
వితతి యతనికినియుచేసి భండాభంబు
రెన్ను చెలియవలయు లీల దూత ॥

65

చం॥ తనవిభుడెట్లుపల్కు మన దా నరితోడుత పట్ల పల్కుగా
జను చనమీదఁ గైదుపలు సాచిన నించుర భీతి రేక చూ
పున ముఖచేష్టపల్ల దలపోయుచు రాగవిరాగభావముల
గనుఁగొనఁగాఁదగుకామతీయుఁగార్యమెఱుంగఁగదూర చాతురి

చం॥ తనకు సనిష్టవాక్యములు దాకుకొనక జనుఁ గామముకా మించ
మును మతి క్రోధము నిర్విడచి పోఁ దఱుమల దగు నిద్రవోపగా
జన దొరుతోడఁ గూడుకొని చాలఁబరేంగితముల్ గనుఁగొనక
జనుఁ చనభావ మెయ్యడఁ బ్రచారము నేయఁగ రాని దూతకు ॥

గీ॥ పైరులందు సమాత్యాదివర్గ మనెడి
ప్రకృతులకుఁ గల్గురాగాపరాగములకుఁ
చెలియఁ దగు మతి భేదింపవలయు వారి
సరసి భేదింపఁ దగు రహస్యంబుగాఁగ ॥

66

కం॥ తనవతిగుణములఁ బ్రకృతులఁ
దను నడిగిసఁ బలుకవలదు ధరణీకులతో
డను సర్వము మీ రెఱుంగరె
యని పల్కుఁగ వలయు మంచివగుపల్కులచేక ॥

67

కం॥ కులమునుఁ గడుఁ జేరెన్నిక
గలుగుట మనమైనయట్టి కార్యపునేతల్
లిలిమి యన నాల్గుదెఱుగులఁ
గల వినుతులఁ బతిని రిపుని గణుతింపఁ దగున్ ॥

70

ఉ॥ చీతము రెండుదిక్కులను జెందెడివారలచేత శిల్పమున్
చాతురి గల్గివిద్యలు విచారము నేయునెనంటితోడఁ దా
నేతటి శత్రురాజు ఘటియించినవార్యము భేద్యుడోటి ధా
త్రీతలధర్త నేయఁ దగురీతులు మాతయెఱుంగఁగఁదగున్ ॥

గీ॥ తీర్థముల నాశ్రమంబుల దేవతాల
యములయందుఁ దపస్వివేషముల మెలఁగి
నట్టిచాతులతో మాటలాడవలయు
శాస్త్రరీతులు తెలియువ్యాసంబుదేవ ॥ 72

రం॥ తనవిభుభుసత ప్రతాపం
బును మంచితసమ్ము సత్యమును గలిగి కులం
బును దాసము సుత్సాహముఁ
దెను పొందఁగఁ బలుకవలయు భేద్యులతోడన్ ॥ 73

రం॥ ఇల నిదురపోతు మత్తుఁడు
గలభాషమె బలుకుచుండుఁ గను మాత యొరుం
గలయర విద్దురపోఁ దగు
వల దెప్పుడు బోనములను పనితలఁ దగులన్ ॥ 74

కం॥ తనకార్యసిద్ధికొఱఁజై
భునముగఁ దడవై నయపుడు గమి వెతఁబడఁగఁ
జన దెప్పుడు మాతవర్యుఁడు
తనకార్యము పొనఁగువిభమె తలఁవఁగ వలయున్ ॥ 75

చ॥ మఱియు రాయబారియగునంటి శత్రురాజు లనుసరింపును
నుండునెడఁ దమయేలికరారయును నొడంబడిత యాలస్యంబైన
యెడఁ గ్రమంబున మరిచిదనంబు మించ వంచనావాద్య
ప్రపంచంబులఁ గాలంబుఁ గడపుతెఱఁగెట్లన్నను, దనవిభుసకు

నొకయించుక వ్యసనంబుఁ గలిగియున్నకతనను, నొకంతో
 నొకయించుక వ్యాజ్యంబుగలుగు కతనను దమబంధువులలోనఁ
 గలహంబుఁ బుట్టిన నీతివరుండు గాచ్చన నీచియు వారింబు
 కతనను ఫలకాలంబు గాన ధన్యాదిసంగ్రహంబు నేయుంబు
 కతనను దుర్గంబునకు సవరణలు నేయుంబుకతనను, దన
 నైశ్యంబులకు క్షేమంబుఁ గోరువాఁడై పద్మాదిరాలదేశవిష
 యంబులవలనఁ దా రాకయున్నకతనను దాన భవాదిరంబు
 వట్టింబుకొని వచ్చువాఁ డైయున్నకతనను, వెలిగుడారంబులు
 వేసి పయనంబునకు సామగ్రి యొనఁగూర్చుకొనుచుంబుకతనను,
 నాలిస్యం బయ్యెనని యుచితరీతులఁ గాలంబు గడుపుచు నుండి.
 శత్రువునకుఁ గార్యకాలంబులోనఁ గూడకయుంబుట లెప్పఁదెలిసి
 మగుడివచ్చియైనను రాకయుండి యైనను శత్రుదార్తలన్నియు
 లెప్పగాఁ దనయేలికకు నెఱింగించవలయు మఱియును. 76

సీ॥ పగఱసామర్థ్యంబు బలమును దుర్గంబు
 భండారమును మిత్రబంధుతతుల
 సతఁడు పూనుచునుండు నట్టికార్యంబుల
 తెఱఁగులు లెప్పగాఁ దెలియుటయును
 గడలఁగావలివారి నడపులకడవారిఁ
 దనవారిగాఁ జేసికొనుట మఱియుఁ
 దమ కనిసేయఁగాఁ దగుచోట మగుడి పో
 ననువై నచోటుల సరయుటయును

గీ॥ దూత యొనరించుపను లండ్రు దూతజనుని
 వలన నెఱుంగంగ వలయును వైరిచర్యఁ
 నజనమ్ములయందును ధరణినాథుఁ
 రివరులదూతచేష్టల నరయ వలయు ॥

హతచరవికల్ప ప్రకరణము — దూతలక్షణము

చం॥ తలఁపున మించి క్లేశములు దా? ప్రయాసము నోర్చి దక్షఁడై
చెలఁగుచుఁ బోవ రాఁ గలిగి శీలముఁ జెంది పరేంగితంబు హ
హలు దనలో నెఱింగి కఠినాత్ముఁడు గా కటు యుక్తిపెంపునున్
గలిగినవాఁడు దూత యనఁగా సుతికెక్కుచునుండు నెచ్చటన్ ॥

చ॥ ఇది దూతలక్షణం బగు నింకఁ జారలక్షణంబు వివరించెన. 79

చారలక్షణము

కం॥ ముసులును జారులు శిల్పులు
ననఁ దగి దిశలందు భూర్తులై తిరుగంగఁ
జను వేగువారు వార్తల
నసువుగఁ దెలియుచును బలికి నవి తెల్పుటకై ॥ 80

చం॥ ఇలఁ గల దూరకార్యముల నెల్లఁ గనుంగొనఁ జాలునట్టి ర
న్నులు' పతి కెందు నెంచఁగ విసూతనచాతురిఁ బొల్పువేగురా
రలె కద కాన వారలు ధరాతలమందుఁ జరించుచు సర్వవా
ర్తలు దెలుపం జనుక బతిహితంబుగ వచ్చుచుఁ బోవుచుండఁగన్

చం॥ చెలఁగెడు సూక్ష్మసూత్రములచేత బలెం దనవేగువారిచే
నిలఁ గల సర్వవార్తలు మహిపతి దా నెఱుఁగంగ నొప్పు ని
ట్లలపునఁ జారచక్షుఁడయి యందము నొందినరాజు నిద్రచే
సరిసవేశ మేల్కొనినయట్టివిధంబున మించు నెంచఁగన్ ॥ 82

గీ॥ తదలుటలచేత వ్యాపించు గాలిలీలఁ
గిరణములచేత వ్యాపించు తరణితరణి
సదపతికి లోకసమ్మతులై న వేగు
చారిచేతనె వ్యాపించువలయు జగము ॥

చం॥ పనుఁగొన వేగువారి నెడి పిన్నులుగల్గినవాఁడు గాఁచిగిన్
 జనబతి చారిచేతనె దిశాతతియందుఁ జరింపుచుండఁగాఁ
 జను నటు గార మూఘుఁ డలు చారులచే నిల నిలపించుచుం
 డినఁ బడు నలఘుఁడో యన వడికా నముమై పగునట్టి నట్టునన్ ॥

చం॥ పై రులరుఁ గలుగునలపడి
 పై రులప ర్తనలతెఱఁగు పై రులయవి యౌ
 చారుణి జనములకొరితె
 సారెనుఁ బతి దెలియవలయుఁ జారులచేతన్ ॥

85

ప॥ ఇట్టి చారులు బ్రహ్మం బ్రహ్మంబు నున రెండు దెఱంగులై
 యుండును రండుఁ బ్రహ్మంబు దొలుతఁ జెప్పబడిన మాట
 యనం బరంగించుండు, నబ్రహ్మంబునై గూఢచారి యనం బరంగు
 నంద్రు, యజ్ఞింబునందు ఋత్విజుండు నూత్రంబుచేతనే మెలఁగు
 చందంబుననరపరుండును జారులచేతనే ధరాతలంబునందెల్ల
 సంచరింప వలయు, నందుఁ దొలుతఁ జెప్పబడినమాటచేతనే
 శత్రురాజుం బంధికార్యంబులు మొదిలై నరహస్యప్రచారంబు
 లెల్లను దెలియ వలయును. గూఢచారులచేతనే శత్రురాజుల
 చాహ్వాప్రచారంబు లెల్లనుదెలియ వలయు నిట్టి గూఢచారులు
 సంస్థులునంచారులు నన రెండుదెఱంగులై యుండుదురు. అది
 మొట్టనఁ గ్రహించున వివరించెద.

86

సంస్థగూఢచార లక్షణము

సీ॥ ఒకరివారై వేతె యొకరివారిగంహు
 చానళ్ల రూపునఁ జనరువారు
 పన్యాసులై కడు శాంతిఁ జెందినవారు
 వేదముల్ నెప్పొడి విప్రవరులు

అహువేషదాటలై పరగెడివారలు
మంత్రముల్ మంత్రించు మంత్రవిదులు
గుత్తకోర్లకు దున్నికొనియెడివారలు
కోమటులై యమ్మికొనెడివారు

గీ॥ సగుణు పై రులపురములయందు నిలిచి
దిభునిచేతను భస మొంది వేగువారు
చాలనుభవీలచేఁ దమచరుల కెల్ల
నొరిమ నాధారరీతుల నుండవలయు ॥

౪౯

గీ॥ ఇటుల శత్రుపురంబులం దెప్పుట నిలిచి
యుండు సంస్థులయొద్దకు నొక్కచరుఁడు
పటలదేశంబునందుఁ గొందఱును దఱును
జలయు విభునకు నవ్వార్తఁ దెలుపుటకును ॥

౫౪

ప॥ ఇట్లు దేశవార్త లరయం దిరిగెడివారు, సంచారులు, తీర్ణులు,
ప్రప్రజితులు శస్త్రులు, రసదులు, నసం బరగుచుండుదురు.
తత్ప్రకారం బెట్లన్నను

౫౯

సంచారగూఢచారలక్షణము

పీ॥ అక్షబెట్టుచు సూక్ష్మయందు గ్రాసముఁ జెంది
తీర్ణులు తోగులై తిరుగుచుండు
ప్రప్రజితులపేరఁ బరగెడివారు స
న్యాసివేషాదుల నంది యుండు
శత్రుపై ద్యముఁ జేసి చరియింపుదురు కొంచ
అఖిలభూముల శస్త్రు లనెడివారు
రసపై ద్యములు చేసి రసికులై తగు చుండు
రసదులపేరింటఁ బొసఁగు వారి

గీ॥ అనునతి యిట్లు తిరిగెడియట్టివాడు
నొక్కొక్కొక్కరిగఁజూతుడు నొక్కొక్కొక్క
చెలియకుండఁగఁ బంపఁగా వలయు నెప్పుడు
బడబడకొని యంద తొకరీతిఁ బయకపంప ॥

91

చం॥ పనుయెవ శత్రుసంఘ సహధానముతోమితిఁ బాస చేయఁగా
నునుజగు యత్నమున్ మనుసుసంఘ నెలుంగును యట్టిమిలరా
తనిశము విద్రుఁతోనియతిఁ దై నను నిట్టరఁ జెంపవాఁడె మై
చనఁ దగు మేల్కనఁ బొరయఁ గానను దా ముట్టి ముట్టబడఁచరఁ

సీ॥ తారలం చేమియుఁ గలుగక తోపించు
వారల పండింప పంపి నెప్పుడు
తారలంబులఁ గోపగతిఁ జెంపవారలఁ
పసవారిగాఁ జేసికొనఁగ వలయు
నరికిఁ బ్రవేశింప నది సంఘ గావునఁ
దసయందుఁ గలుగు చిత్రమును దెలిసి
దానమానములచేఁ దా మాన్పఁగాఁ దగు
సం రాజ్యంబులపై సవారి

గీ॥ మొగము తంతయుఁ దెదరఁగా మొట్ట వలయు
జనవిభుం డిట్లు మిగుల నెచ్చరిక గల్గి
యమరితై నట్టి సామదానముల సంఘ
వడి చెడినభూమి నిండింపఁ బాడి యండ్రు ॥

92

కం॥ ఇంచుక నం దొనఁగూడిన
మించినరిపురాజ్య మాక్రమింపఁగఁ దగు రా
జించుక నం దొనఁగూడిన
మించి జలము కలము నాక్రమించినరీతి ॥

93

స॥ మణియు నందులదోసిధేవండు తెనయం వగి శత్రురాజుల
యంతఃపురవార్తలెఱుంగఁజేయు వేగులవారివిధం బెట్లన్మను.

సీ॥ కాననివారలపై వడి పసకుండు
వానిరీతుల మూఁగవనికరణి
మెలఁగువారు సపుంసకులు ఇడవేపులు
గొనుదోయినవారు గుఱుచవార
లటుపంటిరీతుల యాకారములు గల్గు
కాయలు పండ్లమ్ముబోయవారు
చాకలవారు దిచ్చులవారలు సట్టు
పలు మణి శిల్పముల్ గలుగువార

గీ॥ చింటి బిడ్డలు బూపంజ లిచ్చువారు
విసురరాజులయంతఃపురములలోని
వార్త లెల్లను తెలియంగ పలయు నెవును
వేగువారలు గుఱిఁగానివిధముతోడ ॥

95

గీ॥ గొడుగులును గిండ్లు నురటులు గుఱ్ఱములును
బట్టువారలు పల్లకీ ల్వట్టువారు
సగుఱు వేగులవారలు పొగడవార్త
వెలినిఁ గలవార్తఁ దెలుపఁగా పలయుఁ బలికి ॥

96

సీ॥ పంటలవారలు వైద్యులు తపసులు
జ్యోతిషికుల్ వ్రతుల్ హాస్యవరులు
నాండ్రవారలు పిళ్ల సందించు వారలు
జెట్టులు భుజియింపఁ జెట్టువారు

నీడెముల్ సొమ్ములు విరు లొసంగెడివారు
 కలపముల్ గూరిచి యలఁదువారు
 సింగారములు నేయు సంగడికాండ్రును
 నామతీర్థమువారు సామువారు

గీ॥ నాదియగువారి శత్రులయంద నిలిపి
 యింగితాదుల నితరు లెఱుంగనీక
 దాయ కెందును రసమిడఁ జేయవలయు
 నీతిమార్గం దెఱింగినవృషవరుండు ॥

97

చం॥ పనువడ నింగితాకృతుల భావల నన్యు లెఱుంగకుండ నే
 యున మును బండుకట్టినలివుల్లల కమ్మలచేత శత్రుప
 ర్తనముల నొందొరుల్ గడుఁ దిరంబగురీతి నెఱింగి వేగువా
 రిసుపుగఁ దెల్పుఁగాఁ దగు ధరాధిపవర్యున బాప్తులై తగన్ ॥

చం॥ రవికిరణంబు లెల్లెడల రాజిలి నీరముఁ బీల్చుకై వడిన్
 భువిఁ గల వార్త లెల్లఁ దమబుద్ధిబలంబున సంగ్రహింపుచున్
 వివరముతో రహస్యగతి వేగులవారు చరింపఁగాఁ దగున్
 వివిధములైన వేషములు విద్యలు శిల్పములుం బొసంగఁగన్ ॥

కం॥ ఏరీతి సిరులకొఱకై
 పైరులఁ దా నాక్రమించు వారు నటులనే
 చేరి యొనర్చు నుపాయ ము
 దారగతిం దెలియ వలయు ధరణీపతికిన్ ॥

100

శా॥ లక్ష్మీసంయుతనీతివిక్రమకళాలంకార లంకారణా
 సూక్ష్మప్రాభవ రామభద్రసుగుణస్తోత్రోల్లసన్మంత్ర మం
 త్ర శ్మైరక్షణదక్ష దక్షవిమతప్రఖ్యాతకౌర్యక్రియా
 లక్ష్మప్రస్తుతవార వారవరజాలక్ష్మతవారోజ్వలా ॥

101

కం॥ శ్రీ కర్ణాటాధిపద
 రాకలితసవీనచామరాదికస్యవచి
 హ్నికల్పవరశుభాంతా :
 శ్రీకరమహానీయరూపజితమకరాంతా : ॥

102

తరలము॥ వినయహార : ననయచార విదిత ధీరమండలి
 విసుతిహార కీర్తిహార విజిత తారకా శర
 వ్యసదవార : మథిత ఘోరవైరి వీరశౌర్య భే
 లన గభీర గుణవిహార లలితహార నేవితా ॥

103

గద్యము॥ ఇది శ్రీమత్పదనగోపాల పరప్రసాదలబ్ధి సారసారస్వత ఛాన
 ద్వాజనగోత్ర జక్కరాజు ఎఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన విధేయ
 శ్రీరామకృష్ణ భక్తివైభవ ఛాగదేయ వెంకటనామదేయ ప్రణీతం
 బైన కామందక నీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు మంత్ర
 ప్రధాపంబును, దూతచారస్వభావంబు సున్నది పంచమాశ్వాసము.

ఆంధ్రకావ్యచరితము

షష్ఠాశ్వాసము

౨౦॥ శ్రీదశరథ సృపనంపన

పాదాబ్జస్మరణకరణపటుమాసన స

మౌదితసజ్జనవిదితస

యాదిక కొండ్రాజువెంకటాద్రినరేంద్రా ॥

1

౨౧॥ అవధరింపుము.

2

ఉత్సాహప్రసంసా ప్రవరణము

ఉ॥ శ్రీరమణీయుడై సృపతిశేఖరుఁ డన్నిట బుద్ధిమంతుడై

చారులచర్యచే నెపుడు శత్రులబల్మి యెఱింగి యెంతయుఁ

గౌరవ మెంచ చూతలముఖంబునఁ గార్యము గానిపిచ్చుటఁ

వైరుల భేదపెట్టుచు నవారితలీలల దండు పోఁ దగుట ॥ 3

౨౨॥ సమకొనువ్రయత్నమును స

త్వము చెందుచు సూక్ష్మధారఁ దగి నిల్కడయై

యమరినమతి ఫలసిద్ధిం

గ్రమమునఁ గను నరణి యగ్నిఁ గనుచందమునఁ ॥

4

ఉ॥ జేగురుతాలఁ గుందనముఁ జెందినమాడ్కి దధిన్మథించినఁ

వేగమె వేన్నవృట్టునరణిఁ నరబుద్ధినమేతయత్నసం

యోగముగల్గి నిల్కడల నొందుచు నుండెడు నట్టి మంచి యు

ద్యోగముచేత శిల్పపుడు నొందు ఫలంబులు నిశ్చయంబుగఁ ॥

కం॥ ఆల యుత్సాహము బుద్ధియుఁ
జెలఁగఁగ సువ్యోగియైనక్షితిపతి యిలఁగో
పల నిరులకు నిలువడ యగు
ఆలములకును పెంకియైన జలనిధివోలే॥ 6

రం॥ ఆలములచేఁ దాలితమగు
ఆలజినిగతి బుద్ధిచేత సంపదఁ బ్రోవఁ
నలయును యుత్సాహ
ములచే నది యెపుడు ప్రబలముగఁ జేయఁదగు॥ 7

మ॥ ఇల సుత్సాహగుణంబునం దొదలి తా నెవ్వేళలఁ బుద్ధిచే
మెలఁగం జాలినయట్టి రాజుపలన స్మేలా నిరుల్వాని పో
కలరు న్మేసులతోడ నీడ లెడబాయం జాలకున్నట్టి
లల విస్తారముఁ జెందుచుండు నవి చాలన్ని పేంపెక్కుచు॥

టం॥ అలయక వ్యసనములకుఁ గడుఁ
దలఁగుచు సుత్సాహమతులఁ దనరెచువిభునిఁ
బలుసిరులు తామె చెందుఁ
ఆలనిధిలో నదులు చెందుచందం బంద॥ 9

రం॥ జనపతి మతిఁగలిగియు దా
ననిశము వ్యసనములచేత నలసుండైనఁ
దనసిరులు దన్ను విడుచును
వనితలు లేపంబులేనివానిం దోరె॥ 10

మ॥ ఘనమా కట్టియచేత నగ్ని బలియంగాఁ జేయుచందంబునఁ
డశయుత్సాహముచేత సత్త్వమభివృద్ధంబై కనం జేయఁగాఁ
జను నిద్దారుణి నట్లకా విలసితోత్సాహంబు విత్తంబు జెం
దిన యాదుత్పలాదు॥ సిరిం గని సముద్దీపించుఁ జరిచద్గతి॥

మ॥ తలఁపఁ నంపద నెల్ల ధూర్తయగు కాంతఁడోలె భూజాని ని
 చ్చలుఁదాఁ బొరుషయు క్తుఁడై యనుభవించంగోరియత్నంబు భూ
 స్థలిఁ జెందం దగు నిట్లుగాక మఱి యుత్సాహంబుతోఁ బాయుచుఁ
 జలదెవ్వేళ నపుంసకుంచుటలె నుండంగా మహిభర్తృకుఁ ॥ 12

చ॥ అందంద ధూర్తయై తగు
 మందగమనఁ గూడునట్లు మఱి సిరి దగుఁ బో
 యెందు నల సింహవృత్తిఁ
 ముందల పట్టిడ్చి తెచ్చి ముదమును జెందుఁ ॥ 13

చ॥ ధశధశమంచు మించులను దాక్కొను సారకోరితరత్నంబు
 క్తులఁ దులలేనిచిత్రములతోఁ దగువై రిశిరంబులంచు ని
 చ్చలుఁ జలమెచ్చఁ బాద మవిషాదముగా నిడమండెనేని రే
 వలవలమానమాననుఁ డవశ్యము దా శుభ మంద నేర్చునే ॥ 14

క॥ పనగల యుద్యోగముచే
 నెనగొలిపెడు చిత్తమనెడియేనుఁగుచే ని
 వ్వసుమతిఁ బరులను దరువుల
 వెన గడపక నృపతి కెందు విభవము గలదే ॥ 15

చ॥ చెనకినవై రిపైఁ జికిలిచేసిన భాసిలుపెద్దకత్తి దూ
 సిన జనియించు చాయలు విచిత్రములై మదహస్తిహస్త భే
 లనకరదండయుగ్మమున లావునఁ బట్టినఁ జిక్కుఁగొక మిం
 చిన మనరాజ్యలక్ష్మి దనచేతికి నూఱక చిక్కిదక్కునే ॥ 16

ఉ॥ ఉన్నతమై చెలంగు పద మొందఁ దలంచినయట్టివాఁడు దా
 నున్నతమై చెలంగు పదమొందుచునుండును, గాక నీచమై
 యున్నపదంబుఁ గోరుకొనుచుండెడినీచుఁడు చెందు నీచమై
 యున్నపదంబుఁ దాఁ బడుట నొందెడు శంకదొలంక నెల్లచో ॥

మ॥ తనకంటె బొడవైనయేనుఁగులమీఁద విక్రమంబొప్పుఁ జెం
గన సింగంబు వదంబుఁ బెట్టుగతి రాజాగ్రేసరుండెల్లచోఁ
దన యుత్సాహముచేత విక్రమముచేత న్నించ నత్కున్నతిఁ
ఘనమైనట్టిపదంబుఁ గైకొను ధరాకాంతుల్ నుతుల్ నేయఁగఁ॥

కం॥ భయపెడచిన పా మొరులకు
భయముగఁ దనవడగఁ జూపు దాగునఁ బతియుఁ
భయమునఁ బొరయనివాఁడై
సయగతిఁ దేజంబుఁ జూప నాయం బెందుఁ॥ 19

ప॥ ఇది యుత్సాహ ప్రకరణం బింక స్వామ్యాది సప్తాంగంబులకుఁ
గల ప్రయోజనంబులును, వ్యసనంబులునుఁ గ్రహించున
వివరించెద నందు రాజప్రయోజన మెట్లనిన. 20

ప్రకృతిరర్థ ప్రకరణము — రాజచర్య

సీ॥ విద్యలన్నియు లెన్న విని యర్థము లెఱింగి
పర్ణాశ్రమంబుల పరునఁ బ్రోచి
శత్రుశాస్త్రంబులచందముల్ గనుఁగొని
యనిసేయునేర్పుల నభ్యసించి
యలపుమై నెపుడు వాహ్యా? వెళ్ళగ నోపి
కార్యవద్ధతుల సంగతులు దెలిసి
రథములఁ గరులఁ బోరగ నేర్చి యెంతయు
బాహుయద్ధమురీతి పదిలపఱచి

ఆ॥ వె॥ మాయలెఱింగి పరుల మనసులు గనుగొని
తైదువుల పరీక్షఁ గనఁగఁ జాలి
నకలకనులు మెచ్చ జయపెట్ట మెలఁగుట
రాజచర్యలిఖి దరాకలమున ॥

సీ॥ మంచివారికినెల్ల మంచివాడగుటయు
 ధూర్తుల యెడఁ గడు ధూర్తగుటయు
 హామదానంబులచందంబు భేదంబు
 వంశం బుపేక్షయుఁ దగ నెఱుగుట
 పుంత్రవిచారంబు మఱవక నేయుట
 పుంత్రమార్గమున నమ్మతి మెలఁగుట
 పుంత్రంబు రక్షించి పుంత్రస్థిరుం దౌట
 పుష్టజనంబుఁ దోఁ దోలుటయును

గీ॥ పుతీయు దళవాయు లధికార్లు పుంత్రిపరు ల
 మాత్యులుఁ బురోహితాదులు నిత్యలీల
 మెలఁగుగతు లన్నియును తెన్న దెలియుటయును
 రాజు చరియించువర్య ధరాతలమున ॥

22

సీ॥ అరసి యమాత్యాదు లై నట్టి నస్తాంగ
 మందలివ్యసనంబు లడఁచుటయును
 గోపమందినవారి కోపంబు మాన్పుట
 గురువు చెప్పినబుద్ధిఁ దిరుగుటయును
 బూజార్తులగువారిఁ బూజింప నేర్చుట
 ధర్మాననము వెట్టి తప్పకుంట
 రాజ్యబాధకులను బ్రహరించుటయు బంట్లు
 జీతముల్ చెందుట చెందకుంట

గీ॥ చేసినవి నేయనివి పరీక్షించి యుంట
 యెప్పుడు పేదరికంబున నైనయువారిఁ
 గలిమిగలయట్టివారిని దెలియుటయును
 రాజు చరియించువర్య ధరాతలమున ॥

23

సీ॥ మధ్యమోదాసీనమాసవేళుల మార్గ
 మరసి వారల సంధియందుటయును
 వచ్చువారిని బోవువారి నెఱుంగుట
 హితులఁ గూర్చుట వై రితతి సడఁచుట
 యాంక్ష బిడ్డల లెస్స యరసి రక్షించుట
 నలుదిక్కులకును దూతలఁ బనుచుట
 తనకు జీవసములై తగు గనుల్ పనులును
 గటయను గృహులాది గాఁగఁ గల్గు

గీ॥ సట్టి పన్నియుఁ జేకూర్చి యలరుటయును
 దుష్టులగుసట్టివారలఁ ద్రోయుటయును
 మంచివారలఁ జేపట్టి మించుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

24

సీ॥ సరలజంతువుల హింసలు చేయకుండుట
 యెందు నధర్మంబుఁ జెందమియును
 మంచికార్యము లొనరించగాఁ బూనుట
 దుష్టవాక్యములెల్లఁ ద్రోచియుంట
 యియ్యంగఁ దగుచోట నియ్యంగ నేర్చుట
 పుచ్చుకోఁ దగుచోట బుచ్చుకొనుట
 దండించఁ దగనిచో దండించకుండుట
 దండార్థులగువారిఁ జెందుటయును

గీ॥ దెలియఁ దగినవి తెలియుట, తెలియఁదగని
 యర్థములు విడుచుటయు, నిరర్థకములు
 మాను టర్థంబుగలయవి పూనుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

25

సీ॥ అరిగోర్ల నెవుడు న్యాయంబుగాఁ గొనుటయు
 నెఱిగి న్యాయంబుగా నిచ్చుటయును
 ఎనప్రధానజనంబు ఘనముగాఁ బ్రోచుట
 విడువగాఁ దగువారి విడుచుటయును
 వైరంబు లడగించి వర్తించుటయు బంట్ల
 తోడి విరుద్ధంబుఁ ద్రోయుటెందు
 నెఱుఁగకుండిన యర్థ మెఱుఁగఁగా నేర్చుట
 యెఱిగి యర్థము నిశ్చయించుటయును

గీ॥ సుకలకార్యంబులందును జతురుడగుచుఁ
 బూనిసేయుచు నుండుట, బూనివట్టి
 పసులఁ గడవెళ్ళగాఁ జేసి పరగుటయును
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

26

సీ॥ నీతి మించఁగఁ జెందినిది చెందఁగోరుట
 చెందిన దభివృద్ధిచేసికొనుట
 యభివృద్ధిచెందినయర్థంబు శాస్త్రోక్త
 మగురీతి నత్పాత్రమందు నిడుట
 మఱియు నధర్మముల్ మాన్పుట యనునీతి
 విడువ తెవ్వేళల నడచు టెందు
 సుపసారయోగ్యులై యుండెడువారికి.
 సుపకారములు నేయుచుండుటయును

గీ॥ ధర్మమెప్పుడు ధనముగా దాచికొనుట
 యెంచఁదగుఁ గీర్తి మించి వర్తించుటయును
 దైవమును బ్రావు దాపుగాఁ దలఁచికొనుట
 రాజు చరియించుచర్య ధరాతలమున ॥

27

ప॥ అమాత్యప్రయోజనము.

28

మంత్రి చర్య

సీ॥ ఆదాయములు గల్గు హరువుఁ గల్పించుట
యెఱిఁగి వెచ్చంబు నేయించుటయును
పైకొని పగవారి రాకుండఁ జేయుట
క్షితివతి నెప్పుడుఁ బోషించుటయును
చండనీతియును మంత్రంబు నెఱుంగుట
యెఱిఁగి మంత్రఫలంబు నెనయుటయును
వ్యసనముల్ రాకుండ పత్రింప నేర్చుట
తెన్నగాఢామిఁ గాలించుటయును

గీ॥ మీఁదిట ఫలంబు గలుగఁ దా మెఱిగి చెలఁగు
టాదినాఁ గల్గియుండెడునట్టి వెల్ల
మంత్రిజనములపనులంద్రు మహిఁ దలంప
నిట్టి మార్గంబు నరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

29

ప॥ రాష్ట్ర ప్రయోజనము.

30

రాష్ట్ర చర్య

కం॥ బలమును భండారము ధన
ములు వాహనములును ధాన్యములు దృఢకాష్టం
బులు మొదలగువస్తుతతుల్
గలిగించుట రాష్ట్రమునకుఁ గల పను లరయ ॥

31

ప॥ దుర్గప్రయోజనము.

32

దుర్గచర్య

సీ॥ అపద తఱిఁ బ్రజ కౌశ్రయంబగుటయు
భండారమున కున్మోప ట్టగుటయు

నఖిలదేశంబులయందు నుండెడివార
 లేయెడ నిలుకడ నెనయుటయును
 బరులకుఁ దోడ్పాటు బాగుగాకుండుట
 ఘనమైనవిజయంబు గనఁగలుగుట
 శత్రుల మిత్రుల సమకూర్చు గలుగుట
 బలముల రక్షించఁ గలుగుటయును

గీ॥ గడిదొరలచేత మఱి పాలెగాండ్రచేతఁ
 బీడఁ బొరయక యెందును బెంపుఁగనుట
 మొదలుగాఁగల్గు నివి దుర్గమునకు బనులు
 నృపతి యామార్గముల నెల్ల నెఱుఁగవలయు ॥

33

ప॥ బలప్రయోజనము.

34

బలవర్య

సీ॥ విమతులఁ జెండాడి విజయంబుఁ గనుటయు
 మిత్రులఁజేకూర్చి మెలఁగుటయును
 జగతి నెంతేనియు సాధింపఁగలుగుట
 ధనముల నార్జించి తనరుటయును
 దూరకార్యముల నెందును వేగచేయుట
 చెందినదాని రక్షించుకొనుట
 నిజబలతతుల నెన్నికమీఱఁ గూర్చుట
 పరచక్రములఁ గీడుపఱచకుండు

గీ॥ టాదిగాఁగల్గుచుండెడు నట్టి వెల్ల
 ప్రాజ్ఞులగువారు బలములపనులటందు
 రిట్టి మార్గంబు లెలఁ దా నెఱుఁగవలయు
 పీఠిమార్గం బెఱింగిననృపవయెండు ॥

35

చ॥ మిద్రప్రయోజనము.

36

సుహృచ్చర్య

సీ॥ పగవారలను మట్టుపడియుండఁ జేయుట
మంచిమిత్రులఁ బ్రబలించుటయును
భండారములచేత బలములచేతను
క్షీతిచేతఁ బ్రాణంబుచేతనైన
నిల సుపకారములే చాలఁ జేయుట
మిగులనెయ్యంబుతో మించుటయును
గణుతింపఁ బ్రత్యుపకారంబుఁ గోరక
మంచితార్థములు సాధించుకొనుట

గీ॥ యాపదలయందు మిగుల సహాయుడగుట
సంపదలు చెందియుండిన సంతసిలుట
యరయ మిత్రుని పనులంద్రు ధరణీనాథుఁ
డిట్టి రాజ్యాంగముల పనులెఱుఁగవలయు ॥

37

చ॥ వ్యసనములకు.

38

ప్రకృతి వ్యసనములు

ఆ॥వె॥ ఎందుచేత శుభము లెప్పుడు చెడిపోవు
సదియ తలఁప వ్యసన మనఁగఁ బరగు
వ్యసనియైనవాడు వెన నధోగతిఁ బడు
నటులఁగాన వ్యసన మడఁప వలయు ॥

39

కం॥ దైవంబును మానుషమును
దైవము మానుషము రెండు దగులుటజ్ఞేసం
భావితమగు వ్యసనము తా
భూవరుఁ డిదిమాన్వి ధందుపోవఁగ వలయుకా ॥

40

కం॥ ఆలమును దెవులును మారయు
 నల దుర్భిక్షంబు చిచ్చు ననునైదు తెఱం
 గుల వెలయు నెందుదై విక
 ములై నవ్యసనంబు లితరములు మానుషముల్ ॥ 41

కం॥ పౌరుషమున శాంతులచే
 సారె విభుడు దైవికవ్యసన ముడుపఁ దగుకా
 బౌరుషముచేత నీతివి
 చారముచే మానుషవ్యసన ముడుపఁదగుకా ॥ 42

ప॥ రాజవ్యసనము.

కం॥ అతినిష్ఠురమగుమాటయు
 నతిదండము వేఁడు పాన మతిపయు జూదం
 బతిఘనమగుదుర్వ్యయమును
 ఊతి నివి వ్యసనంబు లండ్రు ఊతివతి కెందుకా ॥ 43

గీ॥ నిరత ముద్యోగవంతుడై నీతి నలరు
 రాజు రాజ్యాంగముల నెల్లఁ బ్రబలజేయు
 నటులఁగాకెందు వ్యసనార్తుడయ్యె నేని
 తనదు రాజ్యాంగములనెల్ల తలఁకఁ జేయు ॥ 45

కం॥ అలధర్మార్థంబుల నా
 కులుఁడగుచో మనసు దొట్రుకొని చెదరినచో
 విలఁపేనికి పన్నంతులు
 దెలుపఁగోరుగు రాజచర్య దీరత చెందకా ॥ 46

ప॥ మంత్రవ్యసనము.

చం॥ అలసత జాడ్యము గర్వము
గలహము దెచ్చుట ప్రమాదగతి యుద్ధతియు॥
జలుపగు సప్తప్యసనం
బులు మంత్రుల కెందు ప్యసనములు ధరలోన॥ 48

చం॥ తనమంత్రజసము ప్యసనము
గనినయెడ న్విభుడు శక్తి గలిగినవాడ
య్యును తెక్కలు విడిగిన పులు
గనగా బొడవై నపదవి నందకయుండు॥ 49

చ॥ భండారప్యసనము. 50

ఉ॥ చూరమునందె యుండుటయు దొంగలచే బడిపోవు తెంతయుం
దీరగ వెచ్చమౌట చెడదంటయు తెక్కపచోట్లమస్కి నిం
డారగగూడబెట్టమి యనాదర భావముతోడ మస్కి భం
డారమునందునుండు ప్యసనమ్మలగు॥ ధరణీ తలంబున॥ 51

కం॥ పసుధ॥ భండారమునకు
ప్యసనంబులు చెందెనేని యందగు పసులు
బొసగవు గన భండారము
ప్యసనము మాన్పంగవలె నవశ్యము పతికి॥ 52

కం॥ ధరభండారమె మూలము
నరపతి కని నీతిపరులనంగా వినుట॥
దొర యెప్పుడు భండారము
గరిమ మెయిం బ్రబలుచుండగా జేయదగు॥ 53

చ॥ రాష్ట్రప్యసనము. 54

చం॥ ఎలుకలు చిల్కలు న్నిడుత లెచ్చగువానలు వానలేమి దొం
గలు ప్రతిమూకలుం జనవు గల్గినవారల బాధ శత్రుమూ॥

కలు బది చచ్చుటల్ దెవులు గ్రమ్ముట భూపతిచేతిభంగముల్
బలువగు మారినందుగకుఁ బట్టుటయుకా వ్యసనంబుభూపతికా ॥

గీ॥ పాశుపాల్యంబు గృషియును బల్య మనఁగ
బరగువార్తనె ప్రజలెల్లఁ బ్రతుకు చుండు
వారు వ్యసనంబు చెందిన వారు నేయు
పనులుచేకూడ పండు భూపతికి నెందు ॥ 56

ప॥ దుర్గవ్యసనము. 57

కం॥ కనవును గట్టెలు ఏవనము
బసలేచుండుటయుఁ గోటపడుట యగడ్డల్
రసములు యంత్రాయుధములు
నెనఁగమి దుర్గమున కెల్ల నివి వ్యసనంబుల్ ॥ 58

కం॥ ధర దుర్గమునకు వ్యసనము
పరగిన దుర్గంబు పనులు పసచెడు నివిలే
కిరవగు దుర్గముగల దొర
యరులకు మిత్రులకుఁ బూజ్యుడగు నెవ్వేళకా ॥ 59

ప॥ బలవ్యసనంబులు. 60

ప॥ మఱియు వ్యసనయుక్తంబులగు బలంబులు పరిక్షిప్తంబును,
విమానితంబును, వ్యాధితంబును, దూరాగతంబును, బరి
క్షీణంబును, నభూయిష్టబలంబును, నవిక్షిప్తంబును, సంత
శ్శల్యంబును, భిన్నగర్భంబును, నపసృతంబును, బరిమృష్టంబును
మిశ్రంబును, సుపనివిష్టంబును, శూన్యబలంబును, మిత్ర
విక్షిప్తంబును, బ్రహతాగ్రణనంబును, నస్వామిసంహితంబును,
భిన్నకూటంబును, దుష్పార్థిగ్రాహంబును, సంధంబును, విచ్ఛిన్న
వేదధాసారంబును, నుపదుర్ధంబును, సమానితంబును, శూన్య

మూలంబును, నభృతంబును, బరిశ్రాంతంబును, సవాగతంబును,
బ్రతిహతంబును, స్వవిక్షిప్తంబును, స్రుద్ధమూలంబును, సస్మృత
సంప్రాప్తియు, గళత్రగర్భంబును, నాశానిర్వేదియు, దూష్క
యు క్తంబు నననివి ముప్పదినాలుగు తెఱంగులై యుండు సందు
వ్యసనంబులు పరిహరించరానివి యిరువది యొక్కటియును,
వ్యసనంబులు పరిహరించవచ్చునవి పదమూడును గలవు.
తత్ప్రకారంబు వివరించెద.

61

పరిక్షిప్తాది బలలక్షణము

సీ॥ అరిచుట్టుముట్టిన నటుత్రోవఁగానఁ
చిక్కియుండినఁ బరిక్షిప్తబలము
ఆసపతిచేఁ దిరస్కారంబు గడుఁజెంది
చుదిరోక్షమంద విమానితంబు
సతిరోగములచేత సలని యేపనులకు
ససమర్థమైనచో వ్యాధితంబు
నతిదూరగతిచేత మృతిఁజెందుగతి నా
ధావళి విడుచు దూరాగతంబు

గీ॥ గుట్టములు శూరములు మును గూలిపోవ
క్షీణమైయుండు నల పరిక్షీణ బలము
వ్యసనమును జెంది ముడుగుచున్నట్టికతనఁ
బితికినప్పటి కనిసేయఁ బనికెరాదు ॥

62

సీ॥ అనిసేయ నిట్టట్టు చనరాక యిటుకున
మెలఁగఁ గూడని యభూయిష్టబలఁ
బహుదేశముల కడపదిమంది వేళకుఁ
జేరనేరని యవిక్షిప్తబలము

చిమమూఁకలోన నెంతయు శత్రులుండిన
 సదరు సంతకృత్య మనుబలంబు
 సన్మోగ్య కలహంబు నంది యైక్యముగాని
 భిన్నగర్భంబను పేరిబలము

గీ॥ నొక్కరి ప్రదేశమ వ్వల నుండి చేర
 ననువుగానక యుండిన నవస్మతంబు
 వ్యసనమునుజెంది ముడుఁగుచున్నట్టి కతనఁ
 బితికినప్పటి కనినేయఁ బనికిరాదు ॥

63

సీ॥ పిఠికిపంతంబునఁ బెగడెడుదశవాయి
 నొనగూడుఁబరిమృష్టమనుబలంబు
 పిమతనైస్యముగూడి విడిసియుండుటఁజేసి
 మించి రానేరని మిశ్రబలము
 ముసుశత్రుల నెమిపములనుండి యేతెంచు
 సుపనివిష్టంబన నొప్పుబలము
 తరతరంబును గొల్చి తగు ప్రాతమూఁకలై
 శూరత గల్గని శూన్యబలము

గీ॥ సడరిమిత్రసహాయార్థమనిపినట్టి
 మిత్రవిక్షిప్తమని మొనమేటి భటులు
 చాలఁగూలినఁ బ్రహతాగ్రజనబలంబుఁ
 బితికి నప్పటికనినేయఁ బనికిరాదు ॥

64

సీ॥ అధిపులతోఁ బాసియాధారమెడలిన
 యస్వామిసంహిత మనెడి బలము
 సధిపులు గూలిన యప్పుఁదొందొదొలకుఁ
 గూట మొందని భిన్నకూటబలము

వెనుక శత్రులచేత వెతఁజెందు దుష్పార్శ్వి

కగ్రాహమును పేరఁగలబలంబు

జగదంబులొన నెచ్చరికెకాఁడెడలిన

నటు ముందుఁ గానని యంధబలము

గీ॥ ఛాన్యసంప్రాప్తి చుట్టముల్ దనకు రాక

జడియువిచ్చిన్న వీవధాసారబలము

వ్యసనములయందె ముడుఁగుచు న్నట్టికతనఁ

బతికి నప్పటి కనిసేయఁ బనికిరాదు ॥

65

ప॥ ఇంత వ్యసనంబులు పరిహరించి యనికిం బనికివచ్చు బలంబు

తెప్పియనిన.

66

బలవ్యసన పరిహార విధానము

సీ॥ రిపులు మార్గము గట్ట నుపరుద్ద మది పెర

క్రొవ నేతెంచిన దురే యొనర్పు

బహుమాన మొందని బలమమానిత మగు

నది యిచ్చి మన్నించ నని యొనర్పు

నిలువఁగాఁ దాపులేనిది కూన్యమూలమౌ

నది తాపుగల్పించ నని యొనర్పు

సత్పతంబు జీతంబు నందకుండినబలం

బదిజీత మిచ్చిన నని యొనర్పు

గీ॥ నలసి యున్నఁ బరిశ్రాంత మనఁగ బరగు

నలయికలు దీర్చనదియును నని యొనర్పు

నిట్టిబలముల వ్యసనంబు లిటుల మాన్పఁ

బనికి వచ్చును మగుడ భూపాలునకును ॥

67

సీ॥ అడిగిన నీకున్న నాశచేవెతఁజెందు

నాశావిని ర్వేదియనెడి నై న్య

చుది యడిగిన దెల్ల నప్పు దొసంగిన

నది బలంబులఁగూర్చి యని యొసర్చు

దూష్యులతోఁగూడ దూష్యయు క్త మటండ్రు

తద్దూష్యులగువారిఁ దలఁగ ననిచి

యైన నాత్తులు శూరులగువారితోఁ గూర్చి

యనికిఁ బంచిననైన నని యొసర్చు

గీ నధికమగునేర్పు లీరీతి నాత్మనెఱిగి

తనకు విజయంబు చేకూడఁ దలఁచెనేని

యిటుల బలముల వ్యసనంబు లెల్లమాన్పుఁ

బనికివచ్చును మగుడి భూపాలునరును ॥

68

రం॥ బలముల వ్యసనము లీగతి

నలవునఁ దా మాన్పుఁడేని యందగు పనులు

గలుగఁగ నేరవు గావున

బలముల వ్యసనములు మాన్పు పతి జయమొందు ॥

69

ప॥ ఇంక మిత్ర వ్యసనము.

70

రం॥ ఇల సత్తవ్యసనంబుల

వలనం జనియించునట్టి వ్యసనంబులు పై

రులచే నొచ్చుట దైవము

వలనఁ జెడు టిన్ని మిత్రవ్యసనము లరయ ॥

71

కం॥ మిత్రుఁడు వ్యసనము నొందిన

మిత్రుఁడు చేకూర్చుకొనులు మిగులఁగఁ జెడు

నిమిత్రుని వ్యసనము మాన్పిన

దాత్రీపతి యెట్టివేళఁ దా జయమందు ॥

72

గీ॥ ధరణీ రాజ్యాంగములు యందుఁ దగులు నిట్టి
వ్యుపసములు మాన్పఁగాఁ దగు నద నెఱింగి
యిటుల మాన్పక మదమున నెనయు భూమి
పాలుఁ డరిరాజుచేఁ బరాభవము నెందు ॥ 73

ప॥ ఇట్లు రాజు మొదలుగాఁ బలుకంబడిన యంగంబులకుఁ
త్రొట్టంబులైన వ్యసనంబులలోన మొదట మొదటఁ జెప్పం
బడిన యంగంబుల వ్యసనంబులే గురుతరంబులనను సుండుఁ
గావును. 74

నస్త వ్యసనవర్గ ప్రకరణము.

కం॥ సరపతి దా వ్యసనంబులఁ
బొరయనిచో రాజ్యమెల్లఁ బోవగ నోవుకా
సరపతి వ్యసనము చెందిన
సరయుదు రక్షింప రాజ్య మనమర్థ మగుకా ॥ 75

కం॥ తన సచివుని ప్రజ దుర్గం
బును భండారంబు నై న్యమును జుట్టము నెం
యను వ్యసన మందకుండగ
మనిచిన జనపతి త్రివర్గ మహిమకా జెందుకా ॥ 76

ఆ॥పె॥ శాస్త్రదృష్టిలేని జననాయకుని సంఘఁ
డనుచు నంద్రు ప్రాజ్ఞులైనవారు
అంతకంటె నంధుఁడగుచదివియును గ
ర్వమున మంచినడక వదలునకఁడు ॥ 77

కం॥ జనపతి యంధుం డగుచో
సనువగు మార్గంబు మిత్రులొందితు రిలకా
మును జదివి మత్తుడైనకా
వనతోఁ గూడఁగఁ బ్రకృతితతి చెడఁజేయుకా ॥ 78

కం॥ కావున నమాత్యమతమున
 నేవలనను మెలఁగి శాస్త్రదృష్టి వెలయఁగా
 దా విడువవలయు వ్యసనము
 లావల ధర్మార్థహాని యడరక యుండఁ ॥

79

సప్తవ్యసనములు

చం॥ పలుకుల వెట్టి యర్థములు పారగదై చుట యెక్కు డాట్టివాఁ
 గలయవి క్రోధజంబులయి కన్నదుచుండు ధరాతలంబునఁ
 వెలఁదియు మద్యపానమును వేటయు జూడఁముఁ గామజంబులై
 నలుపు దలిర్పు నిట్టి వ్యసనంబులు భూపతి మానఁగాఁదగు ॥

ప॥ అవి యెట్లుననను దత్ప్రకారంబు గ్రహంబున వివరించెడి
 బాక్సారుష్యమునకు.

81

కం॥ వెఱిపొనఁగి నిరర్థకమై
 కఱకరిగలవలుకు బలికగా దెప్పరితో
 మఱి పగఱను మృదువాక్యమై
 మఱవక దనవారిఁజేసి మనఁగా పలయు ॥

82

కం॥ కారణములేకయే వా
 క్సారుష్యము వెలయుఁగ్రోధగతిఁ బలికెడు నా
 క్రూరునకు వెఱచులోకం
 బారయ మిణుగుర్లు చల్లు నగ్నింబోలె ॥

83

కం॥ కఱగరి బలుకును గైదువ
 మెఱయుచుఁ బరమర్థభేదమే చూపినచో
 గుఱుతగుఁ బ్రతాపవంతుఁడు
 మఱిమఱియును డెరలికెరలి మహిఁ బగఱయగు ॥

84

కం॥ బల ఇనులకుఁ బరుసనగాఁ
బలుకుచు వెఱపింపవలదు పతి తియ్యనిప
ల్కాలై పలుకవలయు నటులం
బలికినచోఁ దేదనై నఁ బ్రజ సేవించు॥ 85

కం॥ జగతిఁ దుర్జనసాధక
మగు నాళ్ళయె దండమనఁగ నగు దండంబుఁ
దగినయెడఁ జేయఁగాఁ దగుఁ
దగుదండము సేయఁ బతిని ధర నుతియించు॥ 86

మ॥ తెలియ న్వెక్కునమైన చూజ్జగల ధాత్రీపాలుఁ దెందుం బ్రజఁ
దలఁరంజేయుఁ, దలంకుచుండు ప్రజ సంతాపంబుతో వై రులం
గలయుం, దత్ప్రజఁ గూడమించునరి సంఘంబందుచేతఁక్షయం
బలరుం గాపున భూప్రజం దలఁకఁ జేయంగాదు భూజ్ఞాన్నితి॥

కం॥ ప్రజలను వాలించిన భూ
భూజుఁడు కడుం బ్రబలుచుండు భువి నెల్లపుడుఁ
ప్రజలు చెడఁ బతియుఁ జెడు నా
ప్రజలు కడుం బ్రబలఁ బతియుఁ బ్రబలుచు నుండు॥ 88

కం॥ ఎంతటి యపరాధుల ప్రా
ణాంతకమగు నాళ్ళసేయు టనుచితమగు భూ
కాంతుఁడు రాజ్యముఁ జెఱచిన
హంతనె దండింపఁదగు నయస్థితి మెఱయ॥ 89

వ॥ అర్థదూషణము. 90

కం॥ చెఱుపంగఁ దగినవారలఁ
జెఱిపెదనని కినుకఁ బ్రయముచేసిన నది తా
ధర నర్థదూషణం బనఁ
బరగు॥ నీతిజ్ఞులై న ప్రాజ్ఞులచేత॥ 91

కం॥ కారణములేక కోపము

పేరినగల ధనము వెచ్చపెట్టుట కొఱగా

చారయ నాత్మ హితంబుల

నేరువుతోఁ గోరునట్టి నృపతికి నెందున్ ॥

92

ప॥ మృగయావ్యసనము.

93

పీ॥ వాహనం బెక్కుచో వచ్చిన బడలిక

వాహనంబులఁ దోలి పడఁబడుటయు

వాహనంబులు దనవైపున రాక యెం

దొకదిక్కుఁజేర్చఁ జేబొదపుటెందు

నాకట దప్పిచే నలయుట ప్రజలకు

నన్నపానాదిక మమరమియును

జలిగాలి యెండచేఁ గలిగినపీడలు

ప్రతియానములచేతఁ బరగుపీడ

గీ॥ కనపుచే తెల్లచే వెండి యిసుకచేతఁ

జెల్లచే గల్లచే ముండ్ల పట్లచేత

వేళ్ళచే నీళ్ళచే నాటవికులచేత

వెలయుపీడలు వ్యసనముల్ వేఁటలందు ॥

94

కం॥ పుట్టల మిట్టల గుట్టల

పట్టల మఱి మోటచెట్లపట్టున నెప్పుడున్

బెట్టుకొను వెతలు వేఁటన్

బుట్టెడు వ్యసనంబు లంద్రు బుడు లేదోటన్ ॥

95

ప॥ మఱియును

96

సీ॥ కాసల నదులను గట్టుల గుహలందుఁ
బొదలచెంతల దక్కి పొంచియుండి
తినుకతోఁ బాశెగాండ్రును దోడి దొరలను
దను గడంగించినఁ దగులువడుట
యెంతయుఁ గినుకతో నెడసియుండెడుఁ దన
బలముచే దాయాదకులముచేతఁ
ద్రోవలఁ గడు మోసపోవుట మఱియును
ద్రోవల భ్రమయును దొట్రువడుట

గీ॥ యాది యగుదోషములు వేఁటలందు నెప్పుడుఁ
బొడము గావున నెప్పుడుఁ బుడమిలోస
వేఁటలాడెడిరమకంబు విడువవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

97

చం॥ ఎలుగులు సింగముల్ పులులు నేనుఁగులుం బెనుబాము లాదిగాఁ
గలిగినక్రూరజంతువులు గ్రమ్ము భయమ్ములు మీఱుఁ గారుచి
చ్చుటవడిఁ జుట్టికొంటయును జూపుల దిగ్భ్రమ మావహిల్లఁ దా
నలఁగుట వేఁటయందు వ్యసనంబులు రాజున కెంచిచూడఁగన్ ॥

ప॥ వేఁటయందు షడ్గుణములు.

99

చం॥ నిలుకడ గల్గులక్ష్మములు నిల్కడలేక చలింపులక్ష్మముల్
బలువిడినేయు. టానుము కఫంబును గ్రొవ్వు నడంగిపోవుటల్
మెలఁగెడు వేళలన్ శ్రమము మించకయుండుట, జంతుజాతికిన్
(గల భయ రోషముల్ దెలియఁగల్గుట, వేఁటగుణంబులెన్నఁగన్ ॥

ప॥ ఇట్లయ్యును.

101

౪౦॥ ఇలఁ బ్రాణహారకములై

బలసినదోషములు పెక్కు ప్రాప్తింబుటచేఁ

దలఁచ మహావ్యసనంబై

పొలుపొందుం గాన వేట పోదగ దెందుక ॥

102

ప॥ అయినను మఱి యొక్కతెఱంగై న సాధన మొప్పరై న యుచిత
క్రియలచేతనే వేటయందలి మంచి సుఖంబులు గలుగుటకు
సుపాయంబులు గలపు గాపునఁ దత్ప్రకారంబు వివరించెద. 103

సీ॥ వేటాడగా నిచ్చ విభునకుఁ గల్గెనా

దనపురంబునకుఁ బ్రాంతమునఁగల్గె

మలచెంతనై న నేలులచెంతనై నను

దగి మృగంబుల నెందు దాటరాని

యగడితఁజుట్టిరా ననువొంది రమ్యమై

పొదలు ముండులు గల్గి పొదలు లతలు

విషకారణములై న వృక్షబలములేక

జలము బచ్చికబై శు చాలఁగల్గి

గీ॥ యర్థయోజన పరిమితంబై న వెళపు

నిడుపు గల్గుచుఁ దగునట్టి యడవి యొకటి

యాత్త తతిచేత నిర్మింప నర్హమంద్రు

వేట లాడెడుకొఱకు భూవిభున కెందు ॥

104

సీ॥ కప్పమబ్బుల యొప్పుఁ గప్పచాయలు గల్గి

పలుచనై కాయలుఁ బండ్లు గల్గి

భుగులు కొర్పెడి తావి పూవుగుత్తులు గల్గి

గుఱుకు పేరెఱుగు మ్రోకులునుగల్గి

ఘృంగీతసంగీత భంగీతతులు గల్గి
 శారికా కీరికా సమితిగల్గి
 హరిణీ కలభజాల కరిణీకులము గల్గి
 పల్లీమతల్లికావళులు గల్గి

గీ॥ చాల లోతులులేక మొసళ్ళులేక
 శోభిరములైన కొలఁకుల చోట్లు గల్గి
 మిగులఁ జెలఁగెడు వనము నిర్మింపఁజేయ
 పలయు నా పుటచేత భూవల్లభుండు ॥

105

సీ॥ పోవఁగాఁ గొట్టిన పుట్టలు మిట్టలు
 శిలలు మొద్దులు ముండ్లచెట్లు గల్గి
 నిండారఁ బూన్చిన నెఱియలు బొఱియలు
 గుంటలు గోదముల్ గొబలు గల్గి
 పరిభవెంటనెయంటి పలుదెఱంగుల తీవ
 లల్లిబిల్లిగ నిండ నల్లకొనిన
 రాడిశంబగు వనరాజిచేఁ జుట్టిరాఁ
 జెలువొంది వెలిని మ్రాఁకులును లేక

గీ॥ మిగుల వెడలుపు చదురమై మెఱయునట్టి
 భూమియును గల్గి తన శత్రు భూపతులకుఁ
 జేరఁగా రాక రమ్మమై చెలఁగు వనము
 బాగు నేయించవలయు భూపాలుఁ డెపుడు ॥

106

వ॥ మఱియు నాటవికతతుల మనంబు లెఱుంగంజాలి తనకు నా పులుం
 గ్గేశాయాన సహిష్ణువులైన జనంబులజేతఁ దద్వనరక్షణంబు
 నేయింపుచునుండెడి మృగయాధ్యక్షుడైన యతండు వివిధ
 జాతుల మృగంబులం బట్టితెప్పించి యందు దుష్టమృగంబులైన

వానికి గోళ్ళును గోఱలును గొమ్మలునుం గొట్టింబి యందు పిడి
పించఁజేయ పలయు నంత. 107

కం॥ బృతరంబగు పని మఱుపక
చతురత లివగల్గి యా స్తజనములతోడఁ
బతి ప్రొద్దున వేటాడగ
నతి నన్నాహమున పనికి నరుగఁగపలయుఁ ॥ 108

కం॥ జనపతి వేటాడగఁ ద
ద్వనసీమనుజెందు నట్టితఱి నుండంగాఁ
జను నా స్తబలము ప్రాంతం
బునఁ గడు నాయత్తపాటు పొదలుచునుండఁ ॥ 109

కం॥ అడవుల వేటాడంగాఁ
దొడరెడి నద్గుణములెల్ల దొరకుం దొరకుఁ
బుడమిం గల్పితవనముల
యెడలనె క్రీడించు నిచ్చ యెనఁగినచోటఁ ॥ 110

ఆ॥వె॥ వేటయందు నిట్టి విధము మంచిది యని
పలుకుదురు ధరిత్రిఁ బ్రాజ్ఞులెల్ల
నటులఁగాక పనికి నవనిశ్వరుండు ధా
బోయరీతి వేట బోవరాదు ॥ 111

ప॥ జూదమునకు. 112

సీ॥ ఎరత ధనంబై న నిసుమంతవేపులో
పల నాశమౌటయుఁ బరునదనముఁ
గోప మందుటయుఁ బల్కులచేత జగదంబు
నాయుధంబులచేత నగు కలిహము

వబ్బిజలాడుట ధర్మముల్ చెడుటయుఁ
జేయంగఁ దగుపనుల్ సేయలేమి
యతిలోభ మందుట యార్జుల విడచుట
దుర్జనసంగతి దొరకుటయును

గీ॥ జేటునకుఁ గారణంబులు చేకురుటయు
వై రములు చెందుటయు సిగ్గు వదలుటయును
మొదలుగాఁ గల్గు బహుదోషములను జెందు
హాళి జూదంబు లాడెడి యాతతాయి ॥

113

సీ॥ కల యర్థములమీఁదఁ గాంక్షలు లేకుండు
టర్థంబు లేనిచో నాశపడుట
సంతోషమును మనస్తాపంబుఁ జలమును
గడుఁ బ్రతిక్షణమందుఁ గలుగుటయును
జలకంబు మొదలుగాఁ గలిగిన దేహర
క్షణములయందు భోగములయందు
నాదర మించుకయైన లేకుండుట
మెలఁగకుండుటచేతఁ గలిగినట్టి

గీ॥ దుర్బలత్వంబుచేఁ జాలఁ దూలుటయును
మంచి శాస్త్రార్థముల నుపేక్షించుటయును
మొదలుగాఁ గల్గు బహు దోషములను జెందు
హాళి జూదంబు లాడెడి యాతతాయి ॥

114

కం॥ మలమూత్ర నిరోధంబులఁ
గల పీడలు దప్పికొనుటఁ గల పీడలు నాఁ
కలిఁ గొనుటవలనఁ బొడమెడి
యలమటలుం జూదహాదు సతనికీఁ జెందున్ ॥

115

సీ॥ నలుఁదేల కోల్పడి కులకాంత నడవిలో
 పల దించి తా నడవాల యయ్యె
 ధర్మజుం దాలిని ధర నోడి యిలనెల్ల
 విడచి కంకుండన విరటుఁ గొప్పె
 దంతవత్స్రుండును దా బలభద్రుచే
 గుఱుతుగా బండ్లుఁగొట్టఁ బడియె
 గుండిసపుర మేలుచుండురుక్మవిభుండు
 జయము పోనాడి నాశనముఁ జెంచె

గీ॥ జూద మాడియె కాదె యీ జూదమెంత
 వాని నై నను బ్రమయించు వాని చెఱుచు
 జూదము సరలగుణములఁ జూరలాడు
 జూద మెంతిటివానికీ గాదు ధరను ॥

116

కం॥ జూద మనర్థముఁ దెచ్చుం
 జూదంబున భేద మందుఁ జాట్టఱికంబు
 జూదమున నెయ్య ముడుగు
 జూదమే పో కాని దెంచి చూడఁగఁ బతికి ॥

117

ప॥ శ్రీవ్యసనానకు.

118

సీ॥ కార్యకాలంబులు గడచిపోవుటయును
 నర్థంబు ధర్మంబు నలఁచిచెడుట
 యెవ్వేళ నిలువెళ్ళ నెఱుఁగని కతన స
 జ్జనులు మంత్రిజనంబు గినియుటయును
 ధరణిపైఁ బక్షపాతంబునఁ జేయఁగా
 రాని కార్యంబైనఁ బూనుటయును
 దాల్చి లేకుండు పెంతయుఁ గోపమందుట
 వైశంబు సాహసవర్తనంబు

౩॥ వె॥ లాదిగాఁగఁ గల్గునట్టి దోషము రెల్ల
వెలఁదివలస నెప్పుడు గలుగుచుండు
నటులఁగాన నది మహాదోషయుక్తంబు
విభుఁడు దీనిఁదెలిసి విడువవలయు ॥ 119

కం॥ చెలువల మోములె చూచుట
తలవడి పేగిరముచెందు న్నూత్నులకుం
గల కోర్కురెల్ల జవ్వన
ములతోఁకంగూడ నాశముం గనకున్నే ॥ 120

స॥ పానమునకు. 121

సీ॥ తెలివితేకుండుట పలుమాటు బెగడుట
రక్కుటయును గోత కట్టమియును
గల్గలాడుట బంధుగరిమ పోనాడుట
తలఁపు ప్రజ్ఞయు మతి తలఁపటయును
బనిలేనితటి పెటఁబడుట నవ్వటయును
బ్రాణహాదయును ఏంద్రయును గనుట
సత్పురుషులతోడిసంగతి వదలుట
దుర్జ్జనసంగతి దొరకుటయును

గీ॥ గడగడ వడంకుటయు జారిపడుట కడు స
సర్థ మొందుట స్త్రీగోష్ఠి యధికమగుట
యాదియగు దుర్గుణంబుల నందుచుండు
మద్యపానంబుఁ దగిలిన మానవుండు ॥ 122

కం॥ పానవ్యసనముఁ జెందిన
మానవుఁ డెచ్చోటనైన మదమున మెలఁగుట
జానమదంబున నెచ్చో
నైన బహిష్కార మొంది యధముతఁజెందుక ॥ 123

చం॥ భృగునమూడగు యోగీశ్వరుఁ
 దగణితమతికాలి షడ్గుడై శ్వర్యయుతుం
 డగు కుక్రుడుఁ బాసముచేఁ
 దగి మదమున శిష్యపరుని దండిగఁ బ్రాపెన్ ॥ 124

చం॥ కులమును బలమును వేదం
 బులు శాస్త్రంబులును శీలమును సంపదలు
 గలవారై నను బాసం
 బలపడుటనె చెడరె యాదవాంధకపృష్ఠుల్ ॥ 125

చం॥ సిరిఁ దొలఁగఁజేయు వ్యసనము
 లరయంగా నేడుతెఱుగులై యది యెప్పుడుకా
 ధర నిది యొక్కటియె నరుఁ
 జెఱుచున్నట్టి యిన్నిగూడఁ జెఱుచుట యటచే ॥ 126

చం॥ మగువల నెంతయుఁ దగిలినఁ
 దగురీతుల మద్యపాన తత్పరుఁడైనకా
 దగు కొంత వేఁట యాదము
 మిగులం గిడెట విడచి మెలఁగఁగవలయున్ ॥ 127

చం॥ తలఁవఁగ మిక్కిలికా విషయతత్పరతకా గలిగించు తెప్పగా
 నలవడువేదశాస్త్రముల నన్నిటి జారఁగఁజేయు నట్లుబా
 బులను మహాత్వముం జెఱుచు బుద్ధియుఁ బెద్దతనంబు సంపదకా
 జలనము నందఁజేయును వెనక వ్యసనంబులు దాఁట, శక్యమే ॥

చం॥ వ్యసనములు గలుగు నరవతి
 వసుధం బసదొఱుగు వైరివర్గముచేతకా
 వ్యసనములులేని నరవతి
 యసదృశగతి మెలఁగి గలుగు నరసంఘములకా ॥ 129

చం॥ ఇదియిది దీనికిం దగి రహించు నటంచును గోర్కె మీఱఁగా
మదిఁ దలపోసి తాఁబ్రకృతి మండలి సత్క్రియతోడఁగూర్చి స
మ్మదమున సీతి రీతులనె మానవనాఘఁడు దా మెలంగినకా
వదలనిగౌరవంబునఁ ద్రివర్గముఁజెందుఁ బ్రతాపకాలియై ॥ 130

చం॥ అనుపమదాస దాసయుతహ స్తలసద్గుణవాహచక్రపా
లసపటుసార సారసవిలాసవిలోకన లోకనవ్యస
ద్వినుత విహార హారరుచివిశ్రుతకీర్తినివాస వాసవా
త్యనఘమనోజ్ఞభోగ విభవానిక బంధురబంధురక్షకా ॥ 131

చం॥ దీప్తోత్సాహ చుహోజ్జ్వల
సప్తాంగ గుణాగుణజ్ఞ సకలదిగంఠ
వ్యాప్తప్రతాప పరజల
జాప్తాస్వయరాచుభావనాస క్తమతీ ॥ 132

చరిత్రాచరితము ॥

చటుల తురంగము చంక్రమణ క్రమనైస్య విరాజితసారసయో
ద్భుతపటహద్రుత దంధణదండణ దారుణనిస్వన దారితహృ
త్పుట మదకాత్రవ భూప ప్రతాపజ భూరివిభాసురభూధరిత
స్ఫుటపలయాచల భూసుతసద్గుణభూషణ నిత్యవిభుత్వయుతా ॥

గద్యము :— ఇది శ్రీమత్పదనగోపాల పరప్రసాదలబ్ధి సారసారస్వత
భారద్వాజసగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవభాగధేయ వేంకటనామధేయ
ప్రణీతంబైన కామందక సీతికావ్యంబును మహాప్రబంధంబునందు
నుత్సాహ ప్రభుకక్తియు సప్తాంగప్రయోజనంబులుఁ దద్వ్యస
నంబులు నన్నది షష్ఠాశ్వాసము. 134

ఆంధ్ర రామం పాఠము

సప్తమీశ్వాసము

కం॥ శ్రీమదహోబల సృహరి
స్వామిపునస్సాపనప్రళ సప్తమీశ్వర
రామపదభక్తి పరవి
ద్యామహా కౌండ్రాజు పెంకటాద్రిసరేంద్రా ॥ 1

ప॥ అపధిరింపుము. 2

యాత్రాభియోక్త ప్రదర్శన ప్రకరణము

కం॥ వ్యసనము విడిచి త్రిశక్తుల
బొనగి జయాకాంక్షియైన భూపతి దనకుం
బనగలతఱి గదలగదగన
వ్యసనంబులు నొందినట్టి వైచులమీద ॥ 3

చం॥ వ్యసనము గల్గియుండురిపువర్గముమీదనె దండు పోవఁగా
బొనగనటంచు బల్కుచును పూర్వికు లిట్టిమతంబెకాదు త
ద్వ్యసనము లేకయుండు రిపువర్గముమీదటనై న బూని వె
క్కనమగురీతి దండు చనఁగాదగన దాసు సమర్థుడై సచో ॥

కం॥ ఇలఱిగెడు శత్రు గెలువం
గలవేళలనైన శత్రుగణముల రాజ్యం
బుల బలిమి జేయవనోపం
గలవేళలనైన దండు గదలగదలయు ॥ 5

౮॥ పైరులు చండి పుంజగలపట్టున వైరులసీమమీఁదట॥
చూరమయిండు చండు చనఁబొల్పుగు నీగలి చండువెళ్ళుచు॥
పైరులు చూరఁబట్టి పరిపంథుల జీవనముల్ హరించిన॥
సారబలంబుచేఁ దనరి శత్రుల గెల్పును నిర్భయస్థితి॥ 8

౯॥ వెనుకటిపైరులం దనదు వెన్నునురాఁ గడు పట్టుపెట్టి పెం
పునఁ బరిచర్యలం దెలిసి ముందరఁగల్గుభయప్రదేశముల్
గవిమలు తెప్పగా నెఱిఁగి కంటకశుద్ధి యొనర్చి రాసుదో
నసుచగుమార్గమందుఁ బతి యాచ్ర ననందగు సప్రహితుడై ॥

౧౦॥ సమమగుబోల్లు గుంటలును జాలఁగ పట్టులునై సచోల్లు నె
య్యముగలవేస మున్నుగఁ బ్రయాణమువోవుట యొప్పు పైభవ
క్రమములయందుఁ దానెఱుఁక గల్గుచు నార్తుఁడుగాక యన్నపా
సముల సమృద్ధిఁజెంది జరనంబుగ చండు చనంగఁ జెన్నుగు॥ 10

౧౧॥ జలము చనంబునుం గలుగు చాయనె వేసవి పైరిమీఁదఁ దో
వలయు మదేభముల్ జలముపల్లఘటిల్లెడు సౌఖ్యమొందఁగా
జలములు లేకయుండినను సామజపంథులకెల్ల వేసవిం
గలుగుచునుండుఁ గుష్ఠములు గాటపుటెండలఁ బట్టువెట్టచే॥ 11

౧౨॥ ఒక్కయెడ నిలుచునప్పుడు
గక్కసమగు వెట్టనొంచుఁ గరి బృందముల॥
ముక్తిలిఁ బ్రయాణముల నిడి
వెక్కసమై నొంపకున్నె వేసవివేళ॥ 12

౧౩॥ నీరములు రేని వేసవి
సారెకు దురవస్థఁ జెందు జంతువు కెల్ల॥
వారణ సంజ్ఞుల కైనం
దీరనితాపముల నపుడె దేహము తెండు॥ 13

ఉ॥ ఘమ్మసు మంచివానసలు గ్రమ్ముమదమ్ములు గల్గి కొమ్ములం
జిమ్ముట పుగ్గుసూచములు చేసినగట్టులు గల్గి మీటి కా
ర్గమ్ముచుఁ గప్పు పుట్టుగఱికప్పులయొప్పులు గల్గుదంతి నం
ఘమ్ములయందెకా భరణికాంతులరాజ్యభరంబు నిల్చుటల్ ॥ 12

చు॥ అవిచూడక నడగొండలో యనఁగ నీలాభ్రంబులో నాఁగ గ
ల్లవియం గొమ్ములఁ జిమ్మినోర్చి మదధారాసారితం బేర్చి కా
త్రపులం గోరువులాడనేర్చి తగు సుద్యద్భద్ర నాగేంద్రముల్
భువి రాజ్యాస్పదహేతువైనవి గదా భూపాలకశ్రేణికిన్ ॥ 13

ఉ॥ భారతపోటునేర్పు నముతోకయుఁ గల్గిన మాపటీఁడు పెం
పారఁగ నెక్కి యుక్తైనఁగి యాయితపాటున మీటు వారణం
బేరణమందులైన జవమెచ్చినవాఱుల నాటువేలఁ దా
రీరతమించఁ ద్రుంచు విసుతించు సుదంచితసాహసంబున్ ॥

కం॥ జలముల నడవుల నప్పుల
బలుదిన్నెల నమములైన పట్టుల వడిఁ గో
టలును గడవు వడియేనుం
గులు గలిగిన దొరకు దొరకుఁ గోరిన జయముల్ ॥ 15

కం॥ ఏతెరువు నీళ్ళు గలయది
యేతెరువు పరభయంబు లెసఁగక తగుఁ దా
నాతెరువునఁ జనవలయున్
భూతలపతి బలము శ్రమముఁ బొందకయుండన్ ॥ 16

దండయాత్రా విధానము

సీ॥ అధిపతి దండెత్తునట్టిచో జుద్రశ
త్రుండును వెనుక శత్రువుల రేచు
నదియ రంధ్రము గాన నహితురౌవారెల్లఁ
గదా భవంబుగఁజేయఁ గడఁగుచుండున్

ఐతికి ముందఱవచ్చుఫలమున కంటెను
 వెనుక శత్రులపోరె ఘనము దెలియ
 సదిగాక కాసనియర్థంబుకొఱకునై
 చేకొన్నయర్థంబు చెఱుపరాదు

గీ॥ రానఁ దనబల్మి వైరుల ఘనతఁదెలిసి
 వెనుక శత్రుల పగమాన్పి విమతుమీఁద
 చిండు గదలంగవలయు నుద్దండలీల
 నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

17

సీ॥ పనకుఁ బిఱుంద శాత్రుఁడున్నచోఁ దన
 కతఁడునులోగక యరిగెనేని
 వెనుకటి శత్రువు వేగ భేదముచెంది
 యలమట నొందించు నటులఁ గానఁ
 దనకుఁ బిఱుంద ముందఱఁగల్గు శత్రుల
 నడఁపగా నోపినయట్టి శక్తి
 కలుగు వేశలను విక్రమయుక్తిచే మించి
 ఘనములౌ ఫలములు గలుగనెంచి

గీ॥ తనకు నెలవైనపట్టణంబునకు రక్ష
 ణమ్ము గావింపఁదగినబలమ్ము నుంచి
 దండు గదలంగవలయు నుద్దండలీల
 నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

18

సీ॥ అరయంగ నిఱువదియగు సంఖ్యఁ దగుభటుల్
 గలుగు చేరువయ వర్గంబటండ్రు
 దారుణీస్థలి విట్టిసేరువ కొక్కొక్క
 మనుడై వ సేరువకానిఁ గూర్చి

పెక్కు చేరుచును బెక్కు చేరువకాంక్ష
 గలిగిన తన యాప్తబలము నేర్చి
 ఎన పట్టణముఁగాన నొనరింపఁగాఁ దగు
 నిటుల నేరువకాండ్ర నేర్పరింపఁ

గీ॥ బరుల రెండు నభేద్యులై పరగుచుండ్రు
 గాన నీరీతి నొనరించి ఘనతమించి
 పండు గదలంగవలయు సుద్దండలీల
 నీతిమార్గం బెఱింగినస్వపరుండు ॥

19

నీ॥ తనను సహాయమా దై పంబుచేత ను
 ద్యుర్బుధై దండెత్తుచుండు రాజు
 ముందరికి నవశ్యమును జను కార్యంబు
 వెనుకకత్తుని రాజ మొనయు పంపి
 యొక్కవేళనె కల్గియుండినఁ బదరథ
 దళవాయిని నను దనయునై నఁ
 దన బలంబులలోనఁ దగినట్లు నాలప
 పారై న మూడవ పాలునై న

గీ॥ బలము నొనఁగూర్చి ముందరి పగఱిమీఁది
 మునుపుగా నంపి తా నిల్చివెనుక పగఱి
 నుడుగఁగాఁజేసి కదలుట యొప్పునంద్రు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞు లీధరణిలోన ॥

20

కోపదైవవిద్యము

ప॥ మఱియు నాంతరకోపంబును బాహ్యకోపం బనఁగ రెండు తెఱంగుల
 కోపంబులు గలవు. వానియందు నాంతరకోపంబు యధి
 కంబగు నబులై నను నయ్యుటతెఱంగులవారి కోపంబులు వారించి

చుటి యభీష్టంబుల నొనర్చి వారిం దసవెంటఁ దోడ్కొని చన
వలయు స య్యిరుదెఱంగులవారి కోపంబు తెట్టివనిన. 21

సీ॥ సుతమంత్రిహిత పురోహిత నిజవంశజ
నేనాధిపతులు ప్రధానజనము
అంధ్రు ధారుణి వీరలందు నొక్కనికోప
మైన నాంతరకోప మనఁగఁబరగు
గడిఁగాచువారలు సడపులకడ నుండు
ప్రజలును మఱియెంచ బాహ్యజనము
లరయంగ వీరలయందులో నొక్కని
కోపమైనను బాహ్యకోప మగును

గీ॥ తనకు నాప్తులు చతురులై తగినయట్టి
మంత్రిజనములచేతను మనుజవిభుఁడు
తెలియఁదగు నిట్టికోపముల్ తేటపడఁగ
మించి వారల శాంతిఁ బొందించుకొను ॥ 22

గీ॥ ఎట్టిరీతినిఁ దప్తులై యెడసి పగఱఁ
గూడుకొనిపోవ రటులఁ దత్కోపమడఁప
సమరు సామాదులగు సుపాయములనైనఁ
గట్టుకొని వారి విరిపోటు పెట్టియైన ॥ 23

కం॥ హయములును భటలు చచ్చుట
క్షయమగు దవనంబు బసిఁడి కడు వ్యయమైనఁ
వ్యయమగు నిటులఁ క్షయమును
వ్యయమగు పయనంబు మానవలయుం బతికి ॥ 24

కుం॥ భలముకా వశ్యము దనకుం

గలయది వేఁ జేతి రిచ్చుగతి వేగమె కా

గలయది వ్యయప్రయాసము

గలిగినియదియైన దండు గదలఁగవలయుకా ॥

25

రం॥ ఏనుఁగులకు గుఱ్ఱములకు

మానుసులకు నొప్పిదాఁకి మఱి ఫలసిద్ధిం

గానక నొగితెడు బనికిం

దా నెందును దండుపోవఁ దగ దధిపతికికా ॥

26

కార్య వ్యసనంబులు

మ॥ తనకుకా శక్యముగాని పస్తుపులమీఁదకా యత్నముల్ నేయుటల్

దనకుకా శక్యములైన పస్తుపులమీఁదకా యత్నముల్ మానుటల్

దనకుకా శక్యములైన పస్తుపుల వేళకా గోరుటల్ మూఁటి నెం

డును గార్యవ్యసనంబులండు నయవేదుల్ మేదిసిమండలికా ॥

సీ॥ ఓర్పును గరుణయు నోర్పులేరుండుట

దాక్షిణ్యమును గ్రూరతయు భయమ్ము

డంబును సిగ్గు దుష్టత్వంబు దైన్యంబు

నతిదార్మికత్వ మహంకృతియును

దనకాఁతిఁ బుట్టిన జనులఁ గాదనుటయుఁ

జంపుటయు నుపేక్ష నలుపుటయును

బలువగు నెండకుఁ జలికిఁ దా నోర్వక

యుండుట వానకు నోర్వలేమి

గీ॥ యివియవేళలఁ జేసిన నెందుఁగార్య

సిద్ధులకు నెల్ల విఘ్నముల్ నేయుచుండు

ననుచు నీతిరహస్యజ్ఞు లంద్రుగాన

వీని ననుచితవేళల విధువలయు ॥

28

సప్తవిధ పక్ష లక్షణము

చ॥ మఱియు మైత్రులును, నిజులును, సంబంధులును, భృత్యులును,
నాశ్రితులును, గృహీతులును, గార్యజులు ననెడు నేడు దెఱంగుల
వార లే పక్షంబనం బరంగుచుండుదు రిట్టి పక్షంబనంగ సహాయు
లనం బరంగుచునుండు నిట్టి సహాయు లెట్టివారనిన. 29

సీ॥ తన తల్లిదండ్రుల యనుగుంబంధులై మైత్రు,

తెనసిన ప్రాతవారెల్ల నిజులు,

సరవి వియ్యంకులై సంబంధులగుచుండు

భృతికిఁ గొల్చెడువారై భృత్యు లరచు

నాత్మరక్షణమున నాశ్రయించినవార

లాశ్రితు లుపచార మందియుండు

వారు గృహీతులు వసుధఁ గార్యాధ్యులై

యనువొందువారై కార్యజులు చలఁచు

గీ॥ నిటుల నేడుదెఱంగులొ నిట్టివారి

పక్షము లటండ్రు ప్రాజ్ఞులై పరగువార

లిందు రాగాపరాగంబు లెఱుంగవలయు

సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

30

చ॥ ఇట్టి సహాయు లనురాగిసహాయులు సద్వృత్తసహాయులు నన
రెండు తెఱంగులై యుండుదు రందు ననురాగంబుగల సహాయు
లెట్టివారనిన. 31

అనురాగి సహాయులక్షణము

చం॥ అనిశముఁ జేరికొల్చి సుగుణావళిఁ గీర్తనచేసి నిందలఁ
వినక తదర్థమై తనరు విశ్రుతయత్నము పల్కు శౌర్యముం
గని కనుపట్టు దోషములఁ గప్పుచు మండుట యెందు నెంచఁగ
ననువగు నెయ్యముల్ గలుగునట్టి సహాయునిచిహ్న మిమ్మహిణి॥

ప॥ పద్వస్త్ర సహాయం దెట్టివాడనిన.

33

పద్వస్త్ర సహాయలక్షణము

చ॥ కులమున మించి మోహమునఁ గూడక దైన్యములేన విద్యులక
బలమును సత్యముం గలిగి పాటిలు లోభము దించి బుద్ధిచే
సలరుచు మేలెఱింగి వినయంబు వహించినయట్టియిత్రుడే
చలన సుతించి మంచి తగువర్తనమొందిన పక్షమై లగింక ॥ 34

ఆత్మగుణముల సుద్యోగాదుల ప్రేక్షక

గీ॥ త్యాగ ముద్యోగమును ఛీరతయును బుద్ధి
విజము మర్యాద సిగ్గు వింద్రియజయంబుఁ
త్రోడియును గౌరవం బనురాగ మోర్పు
బలము సన ముఖ్యగుణములు పార్థిపునట ॥

35

శక్తిత్రయ స్వరూపము

సీ॥ సారమౌ నీతిప్రచారం బెఱుంగుట
జగతిలోవల మంత్రశక్తియందు
రాత్మసంపదతోడ నలరినబలము కో
శంబు నెంచఁగఁ బ్రభుశక్తియంద్రు
ఘనమైనయట్టి విక్రమమును బుద్ధియు
సత్త్వంబు సుత్సాహశక్తియంద్రు
వీతిమంతులుగాన నృపవరుం దెల్లచో
నిట్టి త్రిశక్తుల నెనయవలయు

గీ॥ నిటులు శక్తిత్రయంబుచే నెనసి యెప్పుడు
నేర్చుతోడుక వర్తింప నేరకున్న
మిండు శక్తుల నెటుల జయించనేర్చుఁ
జెలఁగి సంపద నేరీతిఁ జెందనేర్చు ॥

36

సీ॥ పృథననమందిన దైత్య మందకుండుటయును
 ఘనమైన శౌర్యంబుఁ గలుగుటయును
 దక్షతయును శీఘ్రతయు మహోత్సాహ సం
 పదయంద్రు జగతిలోఁ బ్రాజ్ఞులెల్లఁ
 బుట్టగాఁ బుట్టిన బుద్ధియు శాస్త్రంబు
 దెలియుటకతమునఁ గలుగుబుద్ధి
 పెద్దలనంగతిఁ బెనుపొందుబుద్ధియుఁ
 గడు విచారింపఁగాఁ గలుగుబుద్ధి

అ॥వె॥ జ్ఞానరూపమంత్రినంపద యనఁదగు
 నిట్టి రీతులెల్ల నెఱుఁగనేర్చి
 తనదు రివులమీఁద దండు పోవఁగఁదగు
 నీతి నెఱిఁగినట్టిసృపపరుండు ॥

37

మ॥ అల యుత్సాహము శౌర్య మందుటయుఁ గా
 ర్యం బూనుటల్ నేయుటల్
 బలువొ నిల్కడ పౌరుషంబు ముదముం
 బ్రాపించు టారోగ్య ముం
 దలపెల్లఁ ఫలసిద్ధిచేఁ దగుటయుఁ
 దైవానుకూల్యం బగుఁ
 దెలివిఁ భూపతి యిట్టివేళల ధరి
 త్రిం దండుపోవం దగు ॥

38

కం॥ జనపతి తన భండారం
 బనుపమగతి వెంటరా సహాయులచే
 ననువొంది గెలుచుటకునై
 చనఁదగు బిడ్డెహీనశత్రువుమీఁద ॥

39

౪౦॥ యశోతి నీతియుతుడై

ఘోరమణపరుండు దండు పోయినయేనికా

సారోదారతఁ బారా

వారావృత్తమైన ధరణిపలయుం బేలుకా ॥

10

దండయాత్రాకాల దేశములు

౪౧॥ ఆలములు పుట్టుగల్గులఁటి సామజపంక్తికి దండు పోదగుకా

ఆలములు పుట్టులేనితఁటి నైంధవరాకిరి దండుపోదగుకా

పెలువని ఆళ్ళు మంచుఁ గడుపెట్టయు లేక చెలంగ నాడునిం

గలియఁగ నర్వనై న్యములు గైకొని ఘోషతి దండుపోదగుకా ॥

గీ॥ గూబ రాతిరిఁ గాచులఁ గొట్టి నొంచు

రాకి పగరై న గూబల గడిమిఁజించుఁ

గాన వేళ విచారించి కదలవలయుఁ

గాల మెఱుంగుచుఁ గదలిసఁ గలుగు ఆయము ॥

42

౪౨॥ వె॥ కుక్కచేత మొనలి చిక్కును దరియండుఁ

గుక్క మొనలిచేతఁ జిక్కు నీట

నటులఁగానఁ దనకు ననువైన చోటొంది

చెలంగు రాజు వార్యసిద్ధిఁ జెందు ॥

43

సీ॥ సమములై కనుపట్టు చదురవునేలల

సశ్వముల్ మున్నుగా నరుగవలయు

మిట్టలు గుట్టలు గట్టలు నైనచో

నేనుఁగుల్ మున్నుగా నేగవలయుఁ

బొదలును వ్రాఁకులుఁ బొదలెడిచోటులఁ

గాలాళి మున్నుగాఁ గదలవలయు

ఆలములు లోఁతుగాఁ గలిగినచోటులఁ

దగిన యావలమిఁదాదావలయుఁ

గీ॥ జలరములు మిట్ట గుంటలు జలముఁబోవలు
గలుగు నటువంటి నేలల జలముడిందు
నందుచే ముందు చనఁదగు నందుచేతఁ
బోవఁదగు దండయాత్ర మహివిభుండు ॥

44

చం॥ జనపతి వానకాలమునఁ జాలఁగ మిట్టలమించు త్రోవలఁ
బసుపడ వేసవిఁ నలిలమార్గమునం జన నొప్పు నెందుఁ న
క్కిసయెడ మిశ్రభూములను గేవల దుర్లుటమైన మార్గముల్
గనుగొని యాత్మసేనకు నుభంబగు రీతుల దండుపోయెను ॥

దం॥ జలములు రడుఁ గలత్రోవఁ
జలములు లేనట్టి త్రోవఁ జనర నుభగతిఁ
నెలవరులఁ గూడి చనఁదగు
గలయం గట్టియలుఁ గనవు గలిగినత్రోవఁ ॥

46

చు॥ తన చుట్టంబుల మూఁర రాకడలచే ధన్యాదిక ప్రాప్తిచే
ననువై నీళ్ళఁజెలంగి నమ్మికల లోనై యుండు తస్మార్గ భూ
జనముల్ గల్గినత్రోవఁ బోవఁదగు నెంచం దీనుఁడై భంగముం
గని వీరలోచెడి వచ్చుత్రోవఁ జనఁగాఁ గాదెందు భూభర్తకు ॥

చం॥ తెలియక దూరమైన రిపుదేశము వేగిరపాటు మీఱఁగాఁ
జలమునఁ జొచ్చిపోవు దొర సంగరరంగమునందు వైరిభూ
తలపతి ఖడ్గధారల విదారితుఁడై బహు రక్తధారలం
గలగొని పొక్కియుక్కునెడి గ్రక్కుననూరక చిక్కిఁనుక్కుఁడే ॥

ప॥ ఇట్లపాయంబులఁ జెందని యుపాయంబులం బయనంబులు
గదలివచ్చి నైన్యంబులు విడియింపందగు నచట మఱియును. 49

చం॥ అరులకుఁ జాలదానియటు లాత్మజలంబుల నిల్చి రక్షణం
బరముచు నీతిరీతిఁ దగి యాత్తులు కూరులునైన యోధులె

చ్చరితెలఁ జుట్టియుండగ నిచాసమయంబుల యోగనిద్రలం
బొరయుచు నుండగాఁ దగును భూపతియెందును జాగరూకుడై ॥

చం॥ కలయఁగఁ జాలి రొప్పు కరిమంటలగల్గు ఘణంఘణ భ్వసుల్
మెలఁకువఁజెంది గుట్టముల మించిన హేషిత భాంవృతిధ్వసుల్
నిలుకడఁగాంచు యోధతతి నిశ్చలవాక్య డిమండిమ భ్వసుల్
నెలకొని చీసులంటఁ బతి నిద్దురనందున మెల్కువై తగిలె ॥

చం॥ సదురతఱి నప్పటప్పటి
కది యెవ్వఁడు మేలుకన్న యతఁడని పతి దా
సదయుఁడయి యాదరింపుచుఁ
బదిలంబని యెచ్చరించి పలుకఁగవలయున్ ॥ 52

ప॥ అంతః. 53

దండయాత్రా సమయముల రాజువై భరి

చం॥ తెలతెల వేగలేచి నరదేవళిఖామణి నామతీర్థమై
కల కులదైవముం గొలిచి ఘమ్మను రస్తురి తావి తీవితోఁ
పకుకుదకుక్కున నిమిసు దార్కొను రత్న విభూషణాళితోఁ
గొలుపుకు వచ్చుటొప్పు నిరుగోపులగట్టిన వా రహోయనన్ ॥

సీ॥ శ్రీమంతులై మించు సామంతు లొకవంక
నుచితమంత్రులు మంత్ర లొక్కవంక
హితచర్యులగు పురోహితవద్య లొకవంక
నుదిత నక్యు లమాత్యు లొక్కవంక
ఫలదాయులై నట్టి దళవాయు లొకవంక
నుక్కు నిక్కిన శూరు లొక్కవంక
నధికారుల ణ్ణంబుచు నధికారు లొకవంక
నుచిత మిత్రుల మిత్రు లొక్కవంక

గీ॥ నొక్కవంకఁ గణావతు లొక్కవంకఁ
జామరగ్రాహిణులు గూఢచరులు గొలువఁ
దను ప్రతాపంబుఁ జాతకజనము వొగడ
నిండుదేడుకఁ గొలుపున నుండవలయు ॥

55

కం॥ ఆయెడఁ జగతీనాథుం
దాయతపతి మెఱయ మంత్రులగు వారలతోఁ
జేయఁదగు సట్టివసులు ను
పాయంబులు నిశ్చయించి పతి గదలఁ దగు॥

56

చం॥ అలపును వేగముం గల హయంబులనెక్కి తనంత రేచి వా
రలు బలుదైచుపుల్ నిజకరంబులఁ దాలిచి వెంటఁగొల్పఁ బ
జ్జల సపథాన మెచ్చరికె సాహి యహోయని పూని సాహిణుల్
గొలువఁగఁ దేజినెక్కి నృపకుంజరుఁడంతట యాత్రపోదగు॥

మ॥ తనయంతేసిస్మపాలశేఖరులు దైత్రిన్నేహసన్నాహముల్
దనరం దేరులనెక్కి యుక్కుపోడిదాలకా గొల్పఁగా సాహిణుల్
వెనువెంటకా జతనం బహోయనుచు నేనింపకా గడున్మించి చ
క్కని సామ్రాజీపతాణినెక్కి కదలంగా నొప్పు రాజెయ్యెడకా॥

శా॥ రాజేంద్రుండు గజాశ్వసంఘములచర్యల్గొనంగ జనుకా
గై జీతంబును గూట మేర్పఱచి వేడ్కం గానఁగాఁ జెల్వగుకా
దేజం బాయితపాటునుం గడుఁ బ్రసిద్ధిం జెందియున్నట్టి బ
త్తేజీలం గజపత్నిఁ జూడఁదగు హాళికా రేపులుకామాపులుకా॥

సర్వావర్జనోపాయము

మ॥ సులభంబౌ పొడగాన్పుగల్గి దయచేఁ జూపట్టి మందస్మితం
బులఁ జెన్నొందిన పల్కుచేఁ దగఁ బ్రియంబుల్యాచీకీ బల్కుఁగా

వలయుం జీతముచందె నెక్కుడుగ నిర్వక్రంబుగా నియ్యఁగా
పలయుం బ్రాణము విత్తు రీ విహితచౌ దాద్యంబుచేతఁ భటుల్ ॥

చం॥ కరుల రథంబులందుఁ దురగంబులయం దలయొడలందుఁ దా
సరుగఁగ నేర్చి వింట నెరయం ఇతురత్వముఁ జెంది కార్యము
నిరతము నభ్యసించఁదగు నేర్పున సేగతి నభ్యసించ దు
ష్కరమగు కార్యమైనను సుఖంబునఁజెందు సరేంద్రుఁడున్నతిఁ ॥

మ॥ కడు సన్నాహముగల్గునేన లిరుపంతం గొల్చి సన్నాహముల
బొడపుంగల్గు గజంబునెక్కి రిపులౌ భూపాలకు ల్వంప పెం
బడి నేతెంచిన దూతతో భటతతుల్ పై మాటుగానుండ నె
క్కుడు నేర్పించెడు మంచివాక్యముల పెక్కుప్రీతిఁబోవందగున్

గీ॥ బుద్ధిచే గుణములచేతఁ బొడలు గూడ
చారిజనములచే చూరజనముచేత
వై రిచర్యలు దెలిసి పోవలయు చారు
లేనిపతి యెందును గన్నులు లేనివాఁడు ॥

63

చం॥ ఘనత దలిర్ప శత్రు గడిఁగాచుదొరం దన మిత్రుఁజేసికోఁ
జనునపు డించుకించుక యొనంగుచు నాశలు చాలఁజూపియై
నను మఱి జేరమాడునెడ న్యాయముదప్పక వైరి భూములం
బనుపడి వచ్చునెట్ల సరిపాలన మొప్పఁగ మెల్పఁగాఁదగున్ ॥

చం॥ అనువగుదూతఁ బంపి తనయందినకార్యము సంధిచేతఁ జ
య్యన నొనరింపఁగావలయు న బ్లొనరించిన సంధిగానిచో
దనరుచుఁ గార్యభేదమగు దాన నభేదముచెంది వారిలోఁ
గినుకలు బుట్టుచుండు నది కేవలముఁ బతికిఁ శుభంబగున్ ॥

చం॥ అడవులయందు దుర్గములభయదు వసించినవారిఁ ద్రోవలుం
గఘలును గాఢవారల ఘనంగుసామముచేత నీగిచే

గమనవియించి మించి తన కైవసమై తగఁ జేసికోఁచును॥
విడువక శత్రుభూములకు పీఠఁజేరి త్రోవలు చూపఁజాలుట॥ ॥

ఉ॥ కారణ మొందియైన మఱి కారణమేమియు లేకయైనను॥
పైరులయొద్దివారు తనవద్దకు వచ్చిన నాత్మనేవకుల్
వైరులఁ గొల్చియుండి తనవద్దకుఁ గ్రమ్మర వచ్చియున్న ధా
త్రీరమణుండు వారలచరిత్రలు తెన్న నెఱుంగఁగాఁ దగు॥ ॥ 67

గీ॥ పరులపై నెత్తుపతి మంత్రబలము చాలఁ
జెంది మున్నె విచారము నేయవలయు
దాహబలమునకన్నను బలిమి మంత్ర
బలము దాననె యిండ్లుండు గెలిచె రివుల ॥ 68

చ॥ మేలగుమతిచే నిరిరై
కాలంబునఁ కెందవలయుఁ గార్యం బెపుడు॥
గాలం బెడలినకార్యము
వాలాయము పచ్చుపల మవశ్యము చెఱుచు॥ ॥ 69

చ॥ అలరుప్రభావముం గలిగి యంచితకార్యములంటు దక్షిరై
మెలఁగుచు పుంశ్రమార్గమునమెల్కువ చాలఁగఁజెందియున్నతిం
జెలఁగెడు ధారుణీధవులచేష్టల నద్భుజదండమండలి॥
నిలుకడఁజెంది యెల్లపుడు నిల్చును దైవకళల్ ధరిత్రీయున్ ॥

౧॥ ఆమని చెలఁగుఁ గార్తికమందునైన
జ్యేష్ఠయును మూలకార్తెయుఁ జెందువేళ
నైన మఱి చైత్రమాసంబునందునైన
దండువెడలుట తగునంద్రు ధరణిపతికి ॥

౩౦॥ చఃరీతిఁ బగఱమీఁదట
నారూఢిఁ దండువెడలి యల సీతివిధిన్
ఘోరమణుఁడు వర్తించిన
వైరిసమూహముల గెలిచి వర్తిలునెందున్ ॥

72

స్కంధావార నివేశనప్రకరణము

౦॥ బలిమిం దనయరిపురిచెం
తలరుం జని విడియఁదగినతావున విడియఁ
వలయును బాశముదిగునే
ర్పులుగలిగిన రాజు శత్రుభూపతులధరన్ ॥

73

॥ నాలువాకిళ్ళచే నలువొంది చాకమై
ఘనమును కొంచెంబుఁగాక తనవి
యగడితలనుకోట నట్టిళ్ళఁ జెలువొంది
విరుపులొ వీధుల వినుతికెక్కి
యర్ధచంద్రునిరీతి నైనను మఱియును
జతురస్రమైయుండు సరణినైన
నిడివిగానైనను గడు వట్టువుగనైన
నాలోనఁ గల భూమియను వెఱింగి

గీ॥ విమతుపురిచెంతఁ బాలెంబు విడియించోట
మించు *నొకయగారంబు నిర్మించవలయు
సాధువులు మెచ్చ నచట నెచ్చరికె లెచ్చ
వీతిమార్గం బెఱింగినవృషవరుండు ॥

74

౩౧॥ కోటలో బలము దాకొన విడియంపుచోఁ
గోటకు జలమున్న చోటునకును
గలుగునందున వీధి కొలగోల చూత్రంబు
విడిచి యచ్చట బైలుబడక నింది

కొనియుండి చాలమించినపార్శ్వములు గల్గి
రక్షితం బగుచును గజపుటము
సగుపున మూలలై యట సూర్యసోమవీ
ధులు విరువులుగాఁగ నలరఁజేసి

గీ॥ వాస్తుశాస్త్రక్రమంబుల వైపు దెలిసి
విమతువురిచెంతఁ బాశెంబు విడియుచోట
నిట్లు బలముల విడియించ నెఱుఁగవలయు
సీతిమార్గం తెఱింగినన్యపవరుండు ॥

75

కం॥ పాశెమునడుచక్కి మహా
మూలబలము చుట్టుఁగలిగి ముందఱ నడుమఁ
మేలిమియగుభండారము
చాలఁగలుగు నగ రొనర్పఁ జను నెచ్చోటన్ ॥

76

కం॥ ఇలఱేడు నగరిచుట్టును
బలియించఁగవలయుఁ బ్రాతప్రజఁ గై జీత
మ్ములఁగూటము మిత్రబల
మ్ముల శత్రుబలంబు నడవిమూఁకను వరుసన్ ॥

77

ప॥ తత్కృమంబు.

78

సీ॥ సరనాథమణి తననగరికిఁ జుట్టును
మునుమున్నుగాఁ బ్రాతమూఁక నిల్చి
యాతరువాతఁ గై జీతంబు విడిపించి
యాకడఁ గూటపుమూఁక నిల్చి
యావల మిత్రవైన్యంబుల విడియించి
దానియవ్వల శత్రునేన నిల్చి
యందున కవ్వల నడవిమూఁకల నిల్చి
యావల జీతంబు లంది కొల్చి

గీ॥ తొలుతఁ బసులకువచ్చి యా ప్తులును గ్రూరు
లగుచుఁ గుక్కలు గలిగినయట్టి వేట
కాండ్రు చుట్టును విడియింపఁగా పలయును
గ్రమము దప్పక నీతివిక్రమము మెఱయ ॥

79

రాజాభిరక్షణకై నైనాపసానము

ఆ॥వె॥ అధిపు సగరిచేరువందు నుండఁగఁదగు
నా ప్రరక్షితంబు లగుచుఁ దనరి
పేరు గలిగినట్టి పెద్దయేనుంగులు
సధిక జవముగలునశ్వములును ॥

80

కం॥ అంతఃపురపరిచారకు
రెంతయుఁ దమి విచ్చుఁగత్తు లేమిటక మహి
కాంతుని గావఁగపలయును
సంతతమును జాలిరొప్పు నన్న హసమునన్ ॥

81

కం॥ మేటియగు నా ప్తుఁ డెక్కిన
పోతేనుఁగు జవము కలిమిఁ బొలిచిన హయముఁ
బాటించి నగరివాకిటి
చోటనె యెపు డుండవలయు జోక చెలంగన్ ॥

82

కం॥ దళవాయి మున్నుగాఁగల
బలమం దొక కొంత యేరుపడి యత్నముతో
వెలుపటఁ జుట్టును దిరుగఁ
వలయును రేలందుఁ గడు నవారితక క్రిన్ ॥

83

కం॥ వేగము బలమును గలిగిన
వేగులవా రెల్లవేళ విమతులవర్మల్
బాగుగఁ దెలియుచుఁ దా మతి
వేగమె రాఁజొవవలయు విభువకుఁ దెలువన్ ॥

84

చం॥ చళమగు తాటిత్రోవ్విరులదండలు గట్టినతోరణంబులు
బలుపగు చంచనంబులును బాణము లాదిగఁగల్గు యంత్రముల్
చళకగు తెక్కెముల్ గలుగు ద్వారము లాపులఁ గావఁజేయఁగా
పలయు నృపాలశేఖరుఁ డవారితపూరితకీర్తిసారుడై ॥ 85

జాగ్రదవస్థిత్యావశ్యకత

చం॥ పోవుచు పచ్చుచు వాకిటి
కాపలివారలకు నెఱుకఁగా సకలజనుల్
పోవలయు వై రిదూతలు
భూవిభుననుమతినె యుండి పోవక పలయున్ ॥ 86

గీ॥ రిత్తకోలాహలంబులు రిత్తహాస్య
ములును జూదంబులును బానములును మాని
సపరణల మించి యుత్సాహసహితు లగుచు
బలము లెవ్వేళఁ గనుగల్గి పరగవలయు ॥ 87

చం॥ తనకోటకు వెలుపలిదెసఁ
దనబలము చరించుభూమిఁ దడవక వైరుల్
మొనసి చరియించుభూములె
జనపతి చరియింపవలయుఁ జతురుం డగుచున్ ॥ 88

ప॥ అది యెట్లన్నను. 89

కంటకాదిభూదూషణము

కం॥ ఒక్కొక్క యెడఁబడు పాతర
లొక్కయెడకా ముండ్లకంప లొకయెడ ముల్కుల్
మిక్కిలి గలిగించి రిపుల్
ద్రొక్కెడి చోట్లెల్లఁ జెఱుప దొరకొనవలయున్ ॥ 90

రం॥ తన బలములు మెలఁగుటకై
 తనబడిపనివారిచేతఁ దరుపులు బుట్టర్
 భునమగు మొద్దులు శిలలుకా
 గనుపట్టకయుండఁ నమము గావించఁదగున్ ॥ 91

ప॥ అందు నుత్తమమధ్యమాధమ భూములు వివరించెడి.

ఉత్తమాది భూభేదములు

సీ॥ తనదుఃఖూఁకలకు నెంతయు మెల్లఁగావచ్చి
 వైరిఘూఁకలకు రావైపుగాని
 దేశ ముత్తమమగు దేశంబు మఱియును
 బగఱకుఁ దన కొక్కభంగియైన
 దేశంబు మధ్యమదేశమై చెలువొందు
 వైరిఘూఁకలకు రావచ్చియుండి
 తనఘూఁకకెల్ల నెంతయుఁ బోవఁగరాని
 దేశంబై యధమప్రదేశ మటులఁ

గీ॥ గనుక నుత్తమదేశంబై తనకు వలయు
 నది దొరకకున్న మధ్యమమైన దైన
 వలయు నదిగాక చెఱసాలవంటిదైన
 యధమదేశంబు వలదు ధరాధిపతికి ॥ 93

ప॥ మఱియు నపజయసూచక ప్రకారంబు తెల్లన్పడు.

నిమిత్తజ్ఞానప్రకరణము - అపజయసూచక నిమిత్తములు

సీ॥ గ్రహమునోకిన లీలఁ గళవళ మొందుట
 తేవులుచేఁ బీడలఁ దవులుటయును
 గారణంబులులేక కడువీతి నొందుట
 మంచును దుమ్మును మునుచుకొనుట

కడుభూమ్రుమై దొడ్డగారి పై కొనుటయు
నూరకె తెక్కింబు లార్వెబడుట
తమలోనఁ దడుకు ద్రోహములు గల్గుటయును
వాద్యముల్ లెప్పఁగా వాఁగమియును

గీ॥ చిగుల చుడిలోన నూరక చిగులువడుట
నేలయులుముట చుక్కలు రాలిటయును
దొంగలు పుండులు గత్తులఁ దొడముటయును
గలుగు పాశెంబు విజయంబు గానదండ్రు ॥

95

సీ॥ చాల చాపట సక్కు లూరఁబెట్టుటయును
మనమైనతాపంబు గలుగుటయును
ద్రూఁకులపైనుండి మూఁకలుగా వచ్చి
కాకులు గ్రద్దలు గ్రమ్ముకొనుట
ప్రమ్ముకో రాజసక్షత్రంబులందును
గ్రూరగ్రహంబులు గూడుటయును
గారణంబేమియుఁ గలుగక మద మింకి
యేనుఁగుల్ గదలక మ్రానువడుట

గీ॥ తురగచయములు గదలక తొట్రుకొనుట
సూర్యనందనుమొండెముల్ చూడఁబడుట
నెరసి నెత్తురువానలుఁ గురియుటయును
గలుగుపాశెంబు విజయంబుఁ గానదండ్రు ॥

96

వ॥ మఱియును జయసూచకంబు లెట్లన్నను.

97

విజయసూచక నిమిత్తములు

సీ॥ తేజీలసకిలింత లోజమై చెలఁగుట
కాంతలుఁ బురుషులు సంతసిల్లుట
భేరీరవంబు గంభీరమై యుండుట
కరిబ్బంతహింబు లగ్గలము లగుట

పుష్కాహమంత్రముల్ పొలుపు పహించుట
 పాటలు నాటలుబ్రలులు తెందు
 సేతిదాఫలలేక యింపొంది యుండుట
 సంతతోత్సాహముల్ సంఘటిలుట

గీ॥ సారె జనులెల్ల విజయంబు గోరుటయును
 వాస లటుగల్గి ధూళిచే నూసకుంట
 గ్రహము లనుకూలగతులను గాంచుటయును
 గలుగుపాశెంబు విజయంబు గను నటండు ॥

98

బ॥ మెల్లనితావులఁ జల్ల గాడ్పులుగల్గి
 సంతోషములఁజెందు జనులుగల్గి
 పక్షిజాతులమంచివల్కులు వినఁగల్గి
 చెలఁగుచునుండు మిత్రులునుగల్గి
 వందిమాగధకుభవాక్యవాతురిగల్గి
 వలఁగొనుశిఖరి వహ్నులఁజెలంగి
 మదధారల నెనంగు మాతంగములుగల్గి
 వలపట నక్కఁకూతలును గల్గి

ఆ॥ వె॥ యలర నెందు దివిని సంతరిక్షమునందు
 నవనితలమునందు నద్భుతముగ
 సురక పొడమునట్టి యుత్పాతములులేక
 వెలయుపాశెమునకుఁ గలుగుజయము ॥

99

కం॥ పాశెంబున కవళకునమె
 చాలంగాఁ గలిగెనేని జయములు దొలఁగుకా
 పాశెమున మునిగకునమె
 చాలంగాఁ గలిగెనేని జయములు గలుగున ॥

100

కం॥ ఇలలోచల శత్రునంబులె
దెలుపును జయ మపజయంబుఁ దేటపడంగ
నిలబేఁ గటుగన శాస్త్రము
తెలివిఁ శత్రునంబులెల్లఁ దెలియఁగవలయు॥ 101

చం॥ మునుమున్ను మంచిశకునము
లనుపుంగని విమలచిత్తుఁ డగుపురుషుఁడు పూ
నినకార్యము సఫలం బగు
ససుచుం బలుకుదురు ప్రాజ్ఞు లగువా రెందు॥ 102

కం॥ బలమును దైవబలంబును
సలప్రజ్ఞయు నిశ్చయంబు యత్నమును సహ
యులకలిమి నెట్టివానికి
గలుగు॥ ధరనట్టివాఁడు కడు జయ మందు॥ 103

గీ॥ చనపు దవనంబు నీళ్ళును గట్టియలుగు
జేకురకయుంట చుట్టములై రాకయుంట
రేలు బగలును లాచి కగ్గోలు వడుట,
విడుదులకు మృత్యువగు పీని విడువవలయు ॥ 104

కం॥ ఈరీతి దండు విడియుచు
సారె శుభాశుభము లిచ్చుకకున స్థితులుం
దారెఱుఁగవలయు నృపతులు
వై రులయశుభములు దెలియవలయు॥ వరుస॥ 105

ఉపాయ వికల్ప ప్రకరణము

కం॥ ధృతి యుద్యోగము సత్త్వం
బతులితమతి దేవతాసహాయత గలభూ
పతి సప్రోపాయంబుల
గతు లెఱుఁగుచుఁ జూనువలయు గడిఁదిరిపులవై॥ 106

కం॥ చతురంగబలముకంటెను

బ్రతిభందగు మంత్రబలము భండారము ను

ప్రతిమించుఁ గాన వీననె

యతులితగతి గెలువవలయు సహితుల నెల్లఁ ॥

107

సప్తవిధోపాయములు

కం॥ ఇలలోన సామదానం

బులు భేదము మతీయు దండమును మాయోపే

క్షలు నింద్రజాలమనఁగాఁ

గలిగిన యాయే దుపాయగతు లంద్రు బుధుల్ ॥

108

ప॥ అదియెట్లన్నను దత్ప్రారంబు గ్రమంబున వివరించెను ॥

109

సామ స్వరూపము

సీ॥ మునుపుగాఁ బ్రియమున మ్రొక్కు లొనర్చుట

పెద్దలనుగుణముల్ పేర్చుకొనుట

చారిసత్కర్మముల్ వరుసతో నెన్నుట

తొలుతటి సంబంధములు దెలుపుట

తనకుఁ జుట్టటికంబుఁ దానె కల్పించుట

యిరువురయుపకార మెన్నికొనుట

యన్యోన్యగుణముల నందందఁ బొగడుట

మీఁదటిఫలములఁ దాఁ దెలుపుట

గీ॥ మంచితనమునఁ గల్పకొల్మాట లాడి

యేను నీవాఁడ నని తమ నిచ్చికొనుట

యివియె సామప్రకారంబు లిట్టి వెల్లి

వెలుకగలరాజు పోలేర నెఱుంగ వలయు ॥

110

పంచవిధ సామప్రకారములు

వ॥ చిట్టి సామప్రకారంబు లన్నియునుం గూడి యైదు విధంబులై
యుండు సది యెట్లన్నను వరస్పరోపకార ప్రదర్శనంబును, బర
స్పరగుణకీర్తనంబును, బరస్పర సంబంధకథనంబును, సుత్తమ
కాలఫలప్రదర్శనంబును, నేను నీవాడనని తను విచ్చుకొనుట
యుంగా, మఱియు నది ప్రయోగించు తెఱంగెట్లన్నను. 111

సామప్రయోగవిధానము

గీ॥ ఏలమి నిటవుర యుపకార మెంచి మించు
గుణముఁగొనియాడి సంబంధగణననేసి
మీఁదటిఫలంబు గనఁబల్కి మీకు నేను
చగు లటనుచును సామోక్తిఁ బలుకవలయు ॥ 112

గీ॥ అరసి బహుమాన మొనరించు నట్టికరణి
నాదరంబునఁ గనుఁగొనునట్టి సరణి
నమృతకణములు చిలుకుచున్నట్లు నేర్పు
కులుకుచుండఁగ సామంబుఁ బలుకవలయు ॥ 113

కం॥ సామంబుగ నిజ మాడుట
ప్రేమం గొనియాడుటయును బ్రియ మాడుటయుం
దా మఱి ప్రార్థన నేయుట
యీమార్గము మనుజుపతుల కెఱుఁగవలయు ॥ 114

సం॥ నేమమునఁ గార్యసిద్ధికి
సామమె యొనర్చింప వలయు సకల ఘగునెడ
సామమునఁ గార్య మగు నని
చీమంతులు సంరతంబుఁ దెలిపెడుకతన ॥ 115

కం॥ సురలసురులు మును సామ
 స్ఫురణా శరనిధి మథించి శుభ మొంది రిల
 ద్వరితమున సామ మొల్లర
 కురురాజకుమారు లవనిఁ గూలరె జడురై ॥ 116

ప॥ సామసాధ్యులరు. 117

సీ॥ అలనుని శౌర్యము దలఁగినవానిని
 గడునుపాయంబులు చెడినవాని
 క్షయముచే వ్యయముచేఁ బయనంబుచేతఁ దా
 నెందు నంతాపంబుఁ జెందువాని
 బపరంబులోపలఁ బాటిపోయినవాని
 మూర్ఖుని భయమున మునుఁగువానిఁ
 బడుచువానిని ధర్మవరుఁడైనవానిని
 నతివలయందు ముందైన వాని

గీ॥ చెడుగువానిని నేస్తంబుచేయువాని
 మంచిమతిగల్గువాని సాధించవలయు
 మంచిమాటలచేత లాలించి యెల్ల
 వారిఁ దనవారిగాఁ జేయవలయుఁ బతికి ॥ 118

కం॥ పలుతెఱఁగుల శౌర్యములకు
 నిలతో సాధకములైన యిట్టియుపాయ
 మ్ములతో సామమె వేళలు
 దెలియుచు నొనరింపవలయు ధీమంతులకు ॥ 119

ప॥ దాన ప్రకరణము. 120

సీ॥ అధిరంబు మధ్యమం బల్పంబుగా ధన
మిచ్చినట్లనె మళ్ళ నిచ్చుటయును
పససొమ్ములెవ్వయుఁ దానియ్యకయె మున్నె
తైకొన్న సమ్మతిఁగని యలరుట
యరుదులై మించినయట్టి పదార్థంబు
లింపు మీఱంగఁ దా నిచ్చుటయును
దా సప్పు లిచ్చిన ధనములు దక్కుగా
సప్పణబెట్టి తా నప్పగించు

గీ॥ టన్యులధనంబుఁ గైకొన నడరెనేని
యందులకు సమ్మతించి సహాయుడగుట
లిట్లు లైదువిధంబుల నెనయుదాన
రీతు లెఱుంగంగవలయును నృపవరుండు ॥

121

కం॥ భూనాథుఁడు లోభముగల
వానిఁ మఱి పేదయైనవాని నెఱుఁగుచుఁ
దానోపాయముచేతనె
తా నెంతయు వశులఁజేయఁ దగు నెచ్చోటఁ ॥

122

కం॥ దానవగురుఁ డింద్రునిచే
దానంబున శాంతిఁజెందె ధర నటుగానఁ
దానముననె కలహంబులు
మానుపఁగావలయు బుద్ధిమంతుల కెల్లఁ ॥

123

కం॥ తనయాడుబిడ్డకును ద
ప్పొనరించినఁ జూచి కోవ మొదవినకుఁ
మును వృషపర్వుఁడు దానం
బున మాన్పఁ గొన నదియె ముఖ్యం బెందుఁ ॥

24

- రం॥ కలహము మాన్పెడుకొఱకై
బలియున కీవలయుఁ బ్రియముఁ బల్కుచున్నా
నలదుర్యోధనుఁ డీయక
చలమునఁ గులమెల్లఁగూల్చి సమయఁదె తాను ॥ 125
- కం॥ జనపతి దానోపాయము
మునుగా సామంబు భేదమును గావింపం
జను దానముచేతను మిం
చినసామము భేద మర్థసిద్ధిం జేయుకా ॥ 126
- అ॥ వె॥ తృణముపోలె నీవి నెనఁగనిసామంబు
గార్వసిద్ధిచేయఁగాన దెండు
నీవి చూపఁడేని యిల్లాలు దనకైన
రి త్తమంచిమాట బత్తిగనునె ॥ 127
- ప॥ భేదోపాయప్రకరణము. 128
- రం॥ అనురాగంబును నెయ్యం
బును జెఱుచుట చాలఁగినుకఁ బుట్టించుట జల
కెన చూపి తలఁక చేయుట
యన భేదము మూఁడుదెఱఁగులై చెలువొందుకా ॥ 129
- ప॥ భేదోపాయప్రయోగము. 130
- కం॥ తనువాని కమ్ముకొనుగతిఁ
దననేర్పులు చాల మెఱసి తా హితచర్యం
దనరుచు నరి భేదింపం
జనుఁ జల్లనయైన పొక్కు కై లమ్ముఁబోలెకా ॥ 131
- కం॥ తమవారు శత్రుచే భే
దము నొందక యుద్ధం జేసి తా శత్రుల భే
దముఁ జెందఁ జేయవలయుకా
నమకొని తమనత్తమునకు శాంతి పుట్టికా ॥ 132

కం॥ ఆననాతుండు పురోహిత

జనులకా మంత్రుల సమాత్యజనులను యువరా

జను భేదింపం జను ని

ట్లునుపుగ భేదించెనేని యరి నెడు చెందుకా ॥

133

కం॥ జననాథమణికి మంత్రియ

తనుగవ యువరా ఆమాత్యగణములు భుజముల్

గన పీఠలయం దొకడై

నను భేదముఁజెంద రిప్పుడు నాశముఁ జెందుకా ॥

134

కం॥ మును బలుదెఱుఁగుల నడకల

దెనుపొందినపై రికులజు భేదింపంగఁ

జను భేద మొంది యాతఁడు

తననెలపును దానె చెఱుచు దావాగ్నిగతికా ॥

135

కం॥ తనశత్రునిదాయాదియుఁ

దనశత్రునిచనపరియును దగ నము లిటు వీ

రిని భేదింపక వలయును

దనయందును భేద మొండు తగులకయుండకా ॥

136

చం॥ చనపున మించి శత్రునెడఁజాలఁగఁగోపము రేచమాన్వనో

పినఁజను భేదముంబఱిచి పెంపెనఁగం దెలియంగ నొప్పు న

జ్ఞుఁడును దుర్జనుం డగుట నజ్ఞుఁడైనను బూనుకార్యముల్

దనరఁగఁజేయు దుర్జనుఁడు దా ధనకాంతలుఁగూల్చు నిర్వురకా ॥

చం॥ జనవిభుఁడప్పు డించుక యొసంగుచు నాశలు చాలఁ జూపుచుకా

దనరఁగ నిందు నందును మనంబుగ జీతముఁ జెందువారిచే

ననుపునఁజొచ్చినదైఱుఁగులై తగుభేద్యుల నెల్ల భేదముం

గన నొనరింపఁగావలయుఁ గాలము దేశముఁ దా నెఱుంగుచుకా ॥

ప॥ ఇట్టివాలుగుచెఱంగుల భేద్యులెట్టివా రన్నను వినిచేత టిరంజులు
చెందని బుట్టుండును, నవమానంబు చెందిన యభిమానియు,
వెఱపింపఁబడిన భీతుండును, గోపింపఁబడిన కృష్ణుండును,
నసంబరగుచుండుదురు. తత్ప్రకారంబు గ్రహించున వివరించెద.

సీ॥ అపటలఁబెట్టింప నరుగుచుండెడువాఁడు
మిగులంగఁ బేదయై నొగులువాఁడు
పతిచేతఁ జెఱుపఁగాఁబడిన ధర్మంబును
గామంబు నర్థంబు గలుగువాఁడు
వెలుపట రొక్కంబు గలిగినవాఁడును
నధికభోగముఁగోరునట్టి వాఁడు
పనుధ నెంచఁగ బుట్టవర్గమై దనరుడు
రిట్టివారల మార్గ మెల్ల నెఱిఁగి

గీ॥ యర్థములయందు మిగులంగ నాశఁగొల్పి
మఱియు నందుకుఁ దగినట్టి మాట లాడి
భేద మొందించవలయును బెంపుఁ జూపి
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపపరుండు ॥

140

ప॥ అభిమాని ప్రకారంబు.

141

సీ॥ కలహంబుపైఁ గాంక్ష గలిగియుండెడువాఁడు
సాహసవృత్తి నెనంగువాఁడు
ధనముచేఁ గులముచేఁ దనకు నీడైనవాఁ
డెంచ లేఁడంచు గర్వింపువాఁడు
పూజార్హుడై యుండి పూజనొందని వాఁడు
నేపాటిమాపైన నెడయువాఁడు
పరిగానివానితో పాటిచేసినఁ గోప
మంది నమర్తుడై నట్టివాఁడు

గీ॥ చనుభలో వీరి నభిమాని వర్గ మండ్రు
క్రమముతోడుత పీరిమార్గంబు లెఱిగి
భేది మొందించవలయును బెంపుఁజూపి
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥ 142

వ॥ భీతవర్గ ప్రకారంబు. 143

సీ॥ పలితోడఁ గోపించి పగఁబెట్టుకొనువాఁడు
పిఱికించనంబున బెగడువాఁడు
పతిచేతఁ గోపింపఁబడియుండువాఁ డెందు
నతనిదాయాది యైనట్టివాఁడు
తా నేరములు నేసి తలఁకుచుండెడివాఁడు
గృడునల్లి ప్రియమాడఁ బడినవాఁడు
వెలివేయఁగాఁబడి వెతలఁ జెందినవాఁడు
గణుతింప భీతవర్గం బటండ్రు

గీ॥ పీరిమార్గంబు లెఱిగి వివేకి యగుచు
మఱియు నందుకుఁ దగినట్టిమాట లాడి
భేద మందించవలయును బెంపుఁ జూపి
నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥ 144

వ॥ క్రుద్ధవర్గ ప్రకారము. 145

సీ॥ ఇయ్యంగఁదగు నర్థ మియ్యక యెంతయుఁ
గాలంబు గడపఁగాఁ గడఁగునతఁడు
నవమాన మొందిన యభిమాని యగువాఁడు
తేనినిందలకు లోనైనవాఁడు

గానుకనై యరికట్టఁగాఁ బడువాఁడుఁ
 దన బంధువుల నొంపఁగినియువాఁడుఁ
 గారణంబేమియుఁ గలుగక దారుణీ
 పతిచేత విడువఁగాఁ బడినవాఁడు

గీ॥ పసుధలో నెంచగాఁ గ్రుద్ధవర్గ మగుదు
 రిట్టివారికిఁ గోపంబు లెచ్చఁజేసి
 భేద మొందింపవలయును బెంపుఁ జూపి
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

146

సీ॥ ఆదాయమునకునై వ్యవహారమాకఁగా
 గెలిపింతు నని తానె పిలువఁ బంచి
 యొడించినను గోప మొందియుండెడు వాఁడు
 పనిలేనివని యడ్డపాటుచెంది
 పునసులో నెంతయుఁ గినిసియుండెడువాఁడు
 పనిగల్గి యరికట్టఁబడినవాఁడు
 * (భార్యాధనములఁగోల్పడ్డవాడును నాత్మ
 చోషంబుచేఁ గడుదుఃఖితుఁడును)

గీ॥ పసుధలో నెంచఁగాఁ గ్రుద్ధవర్గ మగుదు
 రిట్టివారలఁ గోపంబు లెచ్చఁజేసి
 భేద మొనరింపఁగాఁదగుఁ బెంపుఁ జూపి
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యపవరుండు ॥

147

ఉ॥ ఈవరునక విరోధియెడ నెంతయు భేదముఁజెందఁజేసి తా
 నావలవచ్చువారలకు నప్పుడ కోరిన వెల్లనిచ్చి నం
 భావననేయఁగా వలయు మన్ననతోఁ దనయట్టివారలకా
 భూవరుఁ డెందు భేదమునఁ బొందక యుండ నొనర్పఁగాఁదగుకా

సప్తమాశ్వాసము

భేదోపాయములు

౪౦॥ ఇచ్చుట యాశలు చూపుట
మచ్చిక మాటాడుటయును మన్నించుటయుఁ
హెచ్చినభయంబు చూపుట
నిచ్చలు భేదంబు నేయునేర్పులు జగతిఁ ॥ 149

౪౧॥ మునుభేదముఁ బొరయింపుచు
చనయరినై న్యంబుమీఁద చండ మొనర్పఁ
దను దానె విలుగుచుండును
ఘనముగ సునిపురుపు దినినకట్టియవోలెఁ ॥ 150

౪౨॥ బలవంతులతోఁ గలహం
బలవడ భేదమున గెలుప నగుఁ జండామ
ర్కుల భేదపఱచి దివిజులు
గెలువరె దానవుల నెల్ల క్షితి సుతియింపఁ ॥ 151

౪౩॥ దందోపాయ ప్రకరణము. 152

౪౪॥ అలమటఁబెట్టుట చంపుట
కలిగినదనమెల్ల నొడిచి కైకొనుటయుఁగా
నిల దండము మూఁడు దెఱు
గుల వెలయు నటండ్రు నీతికోవిదు లెల్లఁ ॥ 153

౪౫॥ అందు వధరూపంబగు దండంబు ప్రకాశంబు సప్రకాశంబు
రెండు దెఱుంగులై యుండు నది యెట్లన్నను. 154

౪౬॥ జగతిని జారులు చోరులు
నగువారిని దనకు శత్రులగువారి మదిం
దగ నెఱిఁగి తాఁ బ్రకాశం
బగు దండ మొనర్పఁ జెల్లు నధిపతి కెందుఁ ॥ 155

రం॥ జనుల వెఱపించు నతనికా

జనులం బాధించునట్టిచనపరి నెందుకా

దను మించు శత్రుఁగూల్పుఁగ

దనురుం దగ నప్రకాశదండముచేరకా ॥

156

గీ॥ విసము గలిపిన గండంబు రొసఁగియైనఁ

దగినమారణకర్మమంత్రములనై న

విసముచేనై న నాయుధవితత్తినై న

నాజ్ఞ నేయింపఁదగు రహస్యంబుగాఁగ ॥

157

చం॥ భరవయి నప్రకాశమగుదండమునకా పదియింపయోగ్యులౌ

నరులనుపేక్షనై న మఱిన్యాయము చంపఁగ నయు్యుపేక్షయం

దరయఁగఁదానె కట్టెదుట సప్పుడె పాయర గూడవృత్తిచే

బరగ నొనర్పఁగాఁదగు నృపాలశిఖామణి సీతిపెంపునకా ॥ 158

చం॥ జముఁడును మోలి మించి తనచక్కటి రేరికిఁ జేరరాక ని

త్యముఁదనయాజ్ఞ కర్తు లగునట్టిజనంబుల నాజ్ఞ నేయఁగా

నమరు నుపేక్షనేయునెడ లెందు నెఱుంగనివాఁడు మోరె భూ

రమణవరేణ్యుఁడుండఁదగు రాజితసీతివిచారచాతురికా ॥ 159

కం॥ ఇల జాతిమాత్రులగు వి

ప్రులయెడలకా ధర్మబుద్ధి పొసఁగినకడకా

తుల 'యెడ వధంబు దండము

కలిగింపక మే'లొనర్పఁగాఁ దగుఁ బతికికా ॥

160

కం॥ యమతనయుఁడు బలెఁ బతి దే

శముఁ గాలంబును సహాయసంపద యుత్సా

హము ²(గల్గి దండమున నన

యము రిపుబలమెల్లగూల్పు) బర్హము దాత్రికా ॥

161

కం॥ మండలనాథుల శక్తియు
తుండై భృగురాముఁ డొకఁడె తునిమినగతి భూ
మండలిఁ గలిగినశత్రుల
దండిగ గెలువంగవలయు ధరణీపతికి॥ 162

ప॥ మఱి యందును సామదానంబులచేతను, దానభేదంబులచేతను,
భేద దండంబులచేత సాధనంబు క్రమంబున వివరించెద. 163

కం॥ నేరువున నాభ్యుత్తై తగు
వా రవమాసమున దైవవశమునఁ దనతో
¹ (చూరముగ నెడసినను న
వ్వారిని సామమునఁ దగును పశపఱచుకొనన్) ॥ 164

ప॥ అట్టియార్యు లెట్టివారనిన. 165

కం॥ కులశీల సత్యశౌచం
బులు దానము దయయు ధర్మమును మేరెఱుంగ
² (తలఁపున లోభం బనునవి
గలవారలె జగతి) నార్యగణము నుతింప॥ 166

కం॥ తనయనుజులు తనతనుజులు
తనబంధులు భేదమొంది తను నెడసినచో
టను సామదాన³ (ముల సా
ధన ముచితం బట్టి యాప్తతము లెవ్వరికన్) ॥ 167

ప॥ తనయాజ్ఞగతియంతయుం గనుంగొని తమలోనఁ దామెలంగుచు
భేదంబును జెందిన దుష్టులగు ⁴ (వీరు సామాసామ్యులు గాన
దండంబునన సాధింపనగు.) 168

కం॥ సేనాపతులను బురింగల

మానవులను దనదుసీమ పుసుమానవులం

దా నొసగూర్చగ పలయును

దాసమునకు భేదమునను భరణీకుఁ డిలన్ ॥

169

చం॥ కలఁకలు బుట్టజేసి తిరుగంబడియుండుకులంబువారి చెల

తల గడిసుండురాజుల వనంబుల '(సుందెడివారి భేదపుల

జెలుపున దండవై ఖరిని) చిక్కగఁజేయఁగ నొప్పునేరువుల్

బలియఁగ నన్యులం దగునుపాయముచేఁ జను చుట్టుపెట్టుగన్ ॥

చ॥ ఇది చతురుపాయస్వరూపంబగు నింక మాయోపేక్షేంద్రిజాలంబుల

ప్రకారంబులు గ్రమంబున వివరించెద.

171

మాయాప్రచారములు

సీ॥ జనులు కంబములలోనను దేవతాప్రతి

మలలోపలను జొచ్చి మెలఁగుటయును

గాంతాదిరూపముల్ గైకొనుటయు రాత్రు

లందుఁజీకటుల పుహద్భుతముగఁ

గొరవిదయ్యముల బాగున మించుటయును భే

తాకుని చందంబుఁదాల్చుటయును

బులుల నక్కల యెలుఁగుల రూప మొందుట

యివి మనుజులమాయ లెంచి చూడఁ

గీ॥ గామరూపంబుఁబూను టింగలము నంప

కోలలును రాళ్ళు నీళ్ళును గురియుటయును

గాలి గట్లును మొగిలు చీకట్లు గలుగఁ

జేయుచుండుట దేవతామాయ యగును ॥

172

గీ॥ పడఁతిరూపున మును సహ్యాబలునిఁ జంపె
మహిని భీముండు మానవమాయచేత
నలుఁడు స్రచ్చన్నరూపుఁడై కొలిచె దేవ
మాయఁగైకొని ఋతువర్ణమనుజవిభుని ॥ 173

గీ॥ అపని నన్యాయమును బోరువ్యసనములును
నడరుచుండఁ బ్రవర్తించు నట్టివాని
నరసి మాన్యక యుండిన నగు నుపేక్ష
యిదియు మూఁడు దెలుంగులై యిటుల వెలయు ॥ 174

సీ॥ కామాంధుఁడై ముందు గానక గర్వించి
ద్రోపదిపై కాంక్ష దనరుసింహ
బలుని భీముఁడు రేయి పట్టి వధింపుచో
విరటుఁ డుపేక్షించి విడుచుటయును
మునుపు హిడింబుఁ దా మోహించి భీముని
వరియించి యతనిపై వాంఛజేసి
తనతోడఁబుట్టిన దనుజు హిడింబుని
నురక యుపేక్షించి యుండుటయును

గీ॥ ననఁగ నీగతి నన్యాయమైన యెడల
వ్యసనములయెడ జగడంబు వచ్చునెడల
నగు నుపేక్షింపఁ దనవారిని నెందు
నీతిమార్గం బెఱిగినన్యపవరుండు ॥ 175

ఇంద్రజాలప్రకారము

సీ॥ ఘనముగా మాయచే గట్టులు చీకట్లు
బెనువాన లగ్నిఁగల్పించుటయును
దవ్వల నున్నతధ్వజములు గలిగిన
సేనలఁ గన్నడఁ జేయుటయును

దునకలు మొండెముల్ దుండంబులై పడి
 పొరిగిన మూకలఁ జూపుటయును
 నడరి సముద్రంబు లటుముంచు కై పడిఁ
 బెల్లుఁగా వెల్లిఁ గల్పించుటయును

గీ॥ ననఁగఁగల యింద్రజాలంబు లద్భుతముగ
 వై రిరాజులు భయ మందవలసి నేర్పుఁ
 దనర నొనరించపలయు నుదారలీల
 నీతిమార్గం బెఱింగినన్యవవరుండు ॥

176

గీ॥ దై వమాయా విలాసంబు దడవు నిలుచు
 నింద్రజాల విలాసంబు లెల్ల నపుడె
 గానుపించును నామీదఁ గాసరాక
 పోవు నివి దెలియందగు భూమివిభుఁడు ॥

177

ఉ॥ నీతివిధిజ్ఞుడైన ధరణీపతి యీగతి నీయుపాయముల్
 చాతురితోడ శత్రువులపై న్యమునందును నాత్మపై న్యమం
 దాతతరీతిఁ జేయఁదగు నాగతిగాక యుపాయకూన్యుడై
 యేతటి నూరకున్నయెడ నెందును నంభుఁడనంగఁ జేడ్చడు॥

పం॥ అనలములోన నుండి తనరారుమవర్ణము బట్టుకాయనం
 గొని బిగఁబట్టినందునకు గొబ్బున జారక చిక్కుమాడ్కి శ
 త్రునియెడ నున్ననంపదయు రూఢిమొయిందగు నీయుపాయవ
 త్తనమునఁబూనిభూవిభుఁడుదా బిగఁబట్టినఁచిక్కుఁగ్రక్కునన్॥

ఉ॥ శ్రీరఘురామపాదసరుహభ క్తినియు క్తమానసో
 దారధరాదురావహనదక్షిణ దక్షిణబాహుదండవి
 స్తారయశస్పరోవరలసన్న వవీరజకోరకాకృత
 స్పారసరోజకాండనయచారవచక్షణ భద్రలక్షణ

180

కం॥ విమతహరణార్థయాత్రా
క్రమకౌశల విజయశకునగతినిర్ణయథా
గ్విషయమతి సారపటువి
క్రమ సప్తోపాయచతుర ప్రఖ్యాతజయా ॥

181

తోటరం॥ పటుభాప్రతిభాభరణాభరణా
చటువాక్పణసజ్జనతాభినుతా
ఘటితాంచితలక్షణలక్ష్మ్యరసో
త్కృట రావ్యకళాకరణాదరణా ॥

182

గద్యము :— ఇది శ్రీమత్పదనగోపాల వరప్రసాదలబ్ధి సారసారస్వత
ధారద్వాజనగోత్ర జక్కరాజ యెఱ్ఱనామాత్యపుత్ర సుకవిజన
విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవధాగధేయ వేంకటనామధేయ
ప్రణీతంబైన రామంధక నీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు
యాత్రాభియోక్తృదర్శనప్రకారంబును, స్కంధావారనివేశనిమిత్త
జ్ఞానంబును, సప్తోపాయ వికల్పంబునున్నది సప్తమాశ్వాసము.

ఆంధ్ర కామందకము

అష్టమోశ్వాసము

కం॥ శ్రీశ్రీతమందీర్థ రఘువతి
విశ్రుతగుణవినుతిచతుర విమలరుచియశో
మిశ్రితలోక సుధీనిక
రాశ్రయ కొండ్రాజువెంకటాద్రినరేంద్రా ॥

1

ప॥ అవధరింపుము.

2

నేనావివరము

ఆ॥వె॥ సామధానభేదసరణులు శాత్రవ
వరులయెడల నడపవలయు వరుస
నందుఁ జక్కఁగానియపుడు దందోపాయ
శక్తిఁ జూపవలయు జనవిభుండు ॥

3

చం॥ తనకుఁ బ్రసన్నభావమునఁ దారకలుం గ్రహముల్ చరింపుచో
వినయముతోడ దేవతల విప్రులఁ బూజిలునేసి సంతసం
బెనయఁగ నాటు చందముల నెన్నికకెక్కుబలంబులం గ్రమం
బున నడపింపుచున్ గదలి పోదగు భూపతి శత్రుమీదటన్ ॥ 4

షడ్విధబలప్రకారము

సీ॥ కైశీతమగు మూఁతకంఠెను గల్మిలే
ములకు లోనగుప్రాతఃమూఁత మేలు
కూటంబుకంటె నెక్కుడు స్వామివళమైన
జీతంబుఁ జెందుకై జీతగాంధ్రు

మిత్రనైస్యముకంటె మేలగుఁ దనసీమ
సమసుఖం బొందు కూటములమూఁక
శత్రునైస్యముకంటె మిత్రనైస్యము మంచి
దేశార్థమతి నెయ్య మొనయుకతన

అ॥వె॥ మిగులఁ జెడుగు లగుచు మెలఁగి విల్కడలేని
యడవిమూఁకకంటె నరయ మేలు
శత్రునైస్య మిట్టిచందంబు బలముల
తారతమ్య మెఱుఁగఁ దగు విభుండు ॥

5

౩॥ అది యెట్లునినను మఱియు విభునిచేత సత్కారంబులు చెందుట,
యతనియం దనురాగంబు గలిగియుండుట, సహాలాపంబులు
గలిగి వర్తించుట, బహుకాలంబుననుండి యతనితోడంగూడి
కలిమిలేములకు సుఖదుఃఖంబులకు లోనైనవారగుటం జేసి
ప్రాతవారలు కైజీతంబుమూఁకలకంటెను మేలు. ఆసన్న
వర్తులై యుండుచుఁ జెప్పినపని చెప్పినట్ల సేయుచుండుకతనను
తమ జీవనంబులు భూవిభునియధీనంబులగుటం జేసి కైజీతంపు
మూఁక కూటపుమూఁక కంటెనుమేలు. సమంబుగా సంతోష
రోషంబులం జెందుట విభునకు సుఖంబుగలిగినం దామును
సుఖవృత్తిఁజెందుట, యతవిదేశంబుననే నివ్వులు మెలంగుటం
జేసి కూటపుమూఁకలు మిత్రబలంబుకంటెనుమేలు. సమంబుగా
దేశకాలంబుల నొనఁగూడి వర్తించుట, యిరువురు నేకప్రయో
జనంబున నాసక్తిమెలంగుట, పరస్పర స్నేహంబు గలుగుటం
జేసి శత్రుబలంబుకంటె మిత్రబలంబు మేలు. స్వభావంబున
ధర్మపరులై పరధనంబులయందె లోభంబుగలవారై దుర్జనులై
మాటవట్టుదప్పెడివారలైన యడవిమూఁకలకంటెను దను
గొల్చు శత్రుబలంబులై మే లిదియునుం గాక.

6

సీ॥ అరిబలంబులు మఱి యాటవికులు విభు
 సీమఁ దా మెప్పుడు జెఱుతు మంచు
 సదను గోరుకయుండునట్టివారగుటను
 దండయాత్రలు గల్గుతఱిని దెలిసి
 తనవెంట వీరిఁ దోడ్కొని పోవఁగాఁదగు
 నటులఁగాకున్న రాజ్యంబు నెల్ల
 జెఱుపుచుండుదు రందుచే శత్రువులకును
 ఆయము నిశ్చయ మెట్టి సరవినైన

గీ॥ నదియుఁగాకున్నచో భేదమైనఁ గలుగుఁ
 గావునను దండయాత్రలు గదలు నపుడు
 వారివెంటనె తొడుకపోవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిఁజూడో ధరణివిభుఁడు ॥

వ॥ ఇట్టి షడ్విధబలంబుల చందంబు లెఱింగి దండు గదలునప్పుడు
 విభుండు దనవెంటనేతోడుకపోవువిధంబెట్లనినను చత్పరకారంబు
 గ్రహంబున వివరించెద.

సీ॥ వ్యయమును దడవును క్షయమును గలయాత్ర
 తనమూలబలముతోఁ జనగవలయుఁ
 దడవును నాశంబుఁ దగులనియదియైనఁ
 గై జీతములతోడఁ గదలవలయు
 నరిమూఁక కడుఁగొంచెమై తడ వందని
 యెడఁ గూటములతోడ నెత్తవలయుఁ
 దనకుతోనై వలంబొనగూర్చుమిత్రుతో
 సమకార్యములయందె చనఁగవలయు

గీ॥ దుర్గములవెంటఁ గంటకాదులకు నెదుర
 శత్రుబలములు ముప్పు గాఁ జనగవలయు

సరులభూములఁ జొచ్చుచో నడవులందు
నావిక సేనతోఁ జన నర్హ మండ్రు ॥

9

ప॥ ప్రాతఃకలఁకలకు.

10

సీ॥ కడుచేప యనురక్తి గలిగిన ప్రాతఃకలఁ
కలఁజెంది శత్రుండు బలిసి యున్న
నతనికి సమబలంబై యుండునట్లుగా
క్షయము వ్యయంబును జాల నోర్చు
ప్రాతఃకలఁగూడి పై నెత్తఁగాఁ దగుఁ
గడుదూరమగుఁ ద్రోవగలదియైన
దడవువట్టెడు సట్టిదండైనఁ దనచేత
బహుమాన మొందినప్రాతఃకలఁక

గీ॥ లిలఁ గడలజెంది యాజికి నిలుచుఁగాన
ప్రాతఃకలఁకలె ఘనమైనబలముతోడ
వైరిమీదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడో ధరణివిభుఁడు ॥

11

సీ॥ తడవు వట్టెడునట్టి దండైన మిగులంగ
దండఁగల్గినయట్టిదండునందు
బలములు బహువిధంబుల నుండు కతమున
వ్యయము క్షయం బోర్వనట్టి కతన
గమనప్రయాసము గల్గినకతమునఁ
దనప్రాతఃకలఁకలు దక్క నితర
బలములయం దెల్లఁ గలుగును భేదంబు
లటుగాన నిట్టిచో నన్యమైన

గీ॥ బలము నమ్మక నమ్మిక గలిగి కల్గిన
బలిసి వత్తించు ప్రాతఃకలఁకలనె కూడి

వైరిమీదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుడౌ ధరణివిభుడు ॥

12

సీ॥ కదనంబులకు నోర్చుకై జీతమగుమూఁక
ఘనముగాఁ దనకును గలిగెనేని
తనప్రాంత మూఁక లెంతయుఁ గొంచెమై బిల్మి
కొనఁగూడఁగా లేక యుండెనేని
పగతు మూలబలంబు మిగులంగఁ గొంచెమై
చేవయు బలిమియుఁ జెందరేని
యతనిచేఁ గై జీత మందెడి మూఁకయు
నల్పమై యనురాగ మందెనేని

గీ॥ చాలఁ గల్గియు ననినేయఁ జాలదేని
యపుడు కై జీతమొందు నైస్యంబుఁగూడి
వైరి మీదట దండెత్తవలయు నెందు
దండయాత్రా విధిజ్ఞుడౌ ధరణివిభుడు ॥

13

సీ॥ కడుఁదడవందక కనుపట్టు దండైన
నరయ దూరముగాని యట్టిదైన
వెవ్వేళ నమ్మిక నెనసి చేకూడుచుఁ
దనమూఁక భేదంబుఁ గనకయున్న
నసమర్థభావంబు నందుచు నరిరాజు
దన కెందు లోకువై దనరియున్న
నప్రయాసమున మంత్రాజులచే గెల్పు
దనకుఁ గల్గెడు లీలఁ దనరియున్న

గీ॥ క్షయము వ్యయమును మిగులంగఁ గలుగదేని
యపుడు కై జీతమైన నైస్యంబుతోడ

వై రిమీఁదట దండెత్త వలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

14

వ॥ కూటపుమూఁకలకు.

15

సీ॥ కడు నధికంబుగాఁ గలిగిన యద్వియైనఁ
దనవెంటఁ దొడుకపో నొనరెనేని
చెలఁగుచు బడలికల్ చెందని యద్వియైన
బహుముఖంబులుగాక పరగియున్న
చేరువదండె న చేకొద్దియై కార్య
ఋప్రయాసంబున నగుచునున్న
శత్రుఁడు కొంచెపునైన న్యంబుతో నున్న
నేమరుపాటున నెనఁగియున్న

గీ॥ నెట్టిచోటున మోసంబు నెనయకుండు
జాడఁ గూటపు మూఁకలతోడఁగూడి
వై రిమూఁకల దండెత్త వలయు నెందు
దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

16

వ॥ మిత్రనై న్యమునకు

17

సీ॥ తనమిత్రనై న్యంబు ఘనమైనయద్వియైన
ననికిఁ దెచ్చుటకుఁ దా నర్హమైనఁ
దడపుగాకుండెడి దండైనమాత్రంబు
వలననే దాడియుఁ గలహములును
దఱచుగా గలుగక తనకుఁ జేకూడిన
కార్యంబు సమమైనఁ గలుగు ఫలము
మిత్రునదీనమై మెఱసి చేరెడిదైన
నరసిమ చెఱిసెడు నట్టిదై వఁ

గీ॥ బగటచేతను గానుకల్ పట్టి మగుడు
 సట్టిదై సను మిత్రునై న్యంబుఁ గూడి
 పై రిమీదట దండెత్తవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

18

సీ॥ కుక్కక్రొవ్వనుఁ బందిక్రొవ్వఁ గోరెడు బోయ
 వెసఁగుక్కఁ బందిపై విడిచినట్లు
 తనుఁగొల్వవచ్చు శాత్రవులపై న్యంబులఁ
 బగవారిపైఁ బోరఁ బంపవలయు
 నదిగాక వారు బాహ్యంబై న కోపంబు
 నేసినచోఁ దనచేరువలనె
 నిలుపఁగాఁ దగుఁ జెంత నిలిచిన నాంతర
 కోపంబు బుట్టింప గుట్టు చెరిసి

తే॥ యవుడు గనుమలలోపల నడవులందు
 గలుగునల కంటకాదుల గదుమఁ బనిచి
 వారిచేతనె నొప్పించవలయు నెందు
 దండయాత్రావిధిజ్ఞుఁడౌ ధరణివిభుఁడు ॥

19

కం॥ కనుమలఁ గంటకతతులం
 బనివడి శోధించునవుడు బరసీమలకుం
 జనునప్పు డడవిమూఁకను
 దననేనకు మునుపె వనుపఁ దగు జనపతికి ॥

20

వ॥ ఇట్లు చెప్పిన పద్విధబలబలులును రథగజతురగ సదాతులతోడం
 గూడఁ బ్రత్యేకంబులుగాఁ జతురంగబలంబు లగుచునుండు.
 కలనస్నానంబుల విధియు కోశముంబ్రంబులతోడంగూడి
 పడంగంబు అనం బరగుమందుల నిట్టిబలబలుల చందంబు

ఓన్నియు మనంబున నిశ్చయింపుచు వైరియోధప్రతికిం దగినట్లు
ప్రతిపూహంబులు గల్పించు విజిగీషువైనరాజు దండయాత్ర
గదలంచగ నందు. 21

౪౦॥ బలముల సేనాపతియును

డెలు పరిరగఁ జేయువనులు జేయని పనులుం

డెలియం దగు వారలకుం

గల సన్నాహంబు తెఱుగఁగఁ దగుఁ బతికి ॥ 22

౪౧॥ దశవాయికి.

23

సేనాపతి ప్రభావము

సీ॥ కులజుడై రసనీమ నెళపరియై తగి

మంత్రిసమ్మతుఁడునై మంత్ర మెఱిఁగి

దండనీతి యొకింతఁ దప్పక యుండంగఁ

జదివి ప్రయోగించుచంద మెఱిఁగి

నిజము సత్త్వము నోర్పు నిలుకడయును గల్గి

పూధుర్యగుణగణమహిమఁ జెంది,

తనరుప్రభావ ముత్సాహసంపదఁగల్గి

తనుగొల్పువారి కాధార మగుచు

గీ॥ నెందు నధికుల మిత్రుల పొందుఁ గల్గి

చాల దాయాదులును బంధుజనులు గల్గి

యన్నివ్యవహారములు నేర్చి యెన్నఁగలుగు

ఘనుని దశవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥ 24

సీ॥ రాజ్యాంగములకుఁ బురంబువారలకును

సమ్మతుండై మించి చాలఁ జదివి

కారణంబులు లేని కలహంబులకుఁ బోక

కలఁగక కుదతర్మకత్తిమఁ దనుచు

నెందును మోసంబుఁ జెందక శూరుడై
 వ్యాధులఁ బొరయక త్యాగియగుచు
 కడుమంచిపనిఁబూనఁ గలిగి కాల మెఱింగి
 సజ్జను లెల్లను జాల మెచ్చు

గీ॥ విక్రమముచేత నెంతయు వినుతికెక్కి
 బడలికల గెల్చి తేరుల భద్రకరుల
 నశ్వముల నెక్కునేర్పుల నలరి మించు
 ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికీ ॥

25

సీ॥ మల్లయుద్ధములందు మఱికై దువులఁజేయు
 జగదంబులందును జడువు లేక
 కడువేగదాటి పైఁబడెడు వీఁక లెఱింగి
 బవరంపునేల లేర్పఱుప నేర్చి
 సింహవిక్రమమునఁ జెలఁగి యాలస్యంపుఁ
 బవివాదుఁగాక కోపంబుఁగలిగి
 జాడ్యంబు నొందక చాల నుద్ధతి లేక
 యెపుడు జనాంతరం బెఱుంగ నేర్చి

గీ॥ కరితురగరథచయములఁ గై దువులను
 గలుగు లక్షణములు లెస్సఁగా నెఱింగి
 చక్కదనమునఁ జెలువొందు చతురుడైన
 ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికీ ॥

26

సీ॥ మే లెఱుంగఁగ నేర్చి చాలంగ దయఁగల్గి
 నేర్పరులను గూడి నేర్పుఁ జెంది
 జోదులు ధరియించు జోక లెల్ల నెఱింగి
 యన్ని యుద్ధముల యను వెఱింగి

జగదంపు సవరణచందంబు లేఱుఁగుచుఁ
గరులచి త్తంబులు నరులమనసు
హయములహృదయంబు లనువొంద నెఱుఁగుచు
వానిగుర్తులఁ జేరువరుస నెఱిఁగి

॥ వానిబనిగొనునేర్పులు దా నెఱింగి
సకలదేశస్వభావముల్ సకలరిపులు
సకలభాషల నెఱుఁగుచు సరసుఁడైన
ఘనుని దశవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

27

౪॥ మఱిపును వెఱిపును మది నెఱుంగక రేయిఁ
జరియింపఁగా నేర్చి శకునగతుల
సరపులు దెలిసి నక్షత్రగ్రహంబుల
యస్తమయం బుదయంబు నెఱిఁగి
దిక్కులు దేశముల్ దెఱుపులు నెఱుఁగుచు
వాని నెఱింగిన వారి నేలి
యధికభయార్తుల కభయంబు లిచ్చి
గాలికి వాన కాఁకలికి నోర్చి

గీ॥ దప్పిదగలకు నెండకుఁ దాళఁగలిగి
మిగుల దూరంబు పయనముల్ మెలఁగ నొప్పి
పరులమూఁకలఁ జేకాకు పఱుప నేర్పు
ఘనుని దశవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

28

సీ॥ కడు నసాధ్యంబులై కనుపట్టు పనులైన
సాధించునేర్పు నిశ్చయముఁగల్గి
తనమూఁక విఱిగిన ననికి నిల్వఁగ నేర్చి
గగ్గోలు జగదంబుగతులెఱింగి

బలములు గావించు పను లెఱుంగఁగ నేర్చి
 పేరుల చూతలచర్య లరయ నేర్చి
 ఘనమైనయుద్యోగ మొనరించి వేగమె
 యంచు పలంబులఁ జెంద నేర్చి

గీ॥ పట్టి యీదేర్చుకొనునట్టి పనులు గల్గి
 యటుల మెలఁగెడువారల నరసి నిలిపి
 పరిభవంబై నయెడఁ గ్లేశపడక యుండు
 ఘనుని దళవాయిగాఁ జేయఁ జనును బతికి ॥

29

ఆ॥పె॥ ఇట్టి లక్షణముల నెంతయుఁ జెబువొంది
 పతిహారంబునందె భక్తి గల్గి
 చెలఁగి నంపదలను జేరూర్చు ఘను దళ
 వాయిఁ జేయ మెలపవలయుఁ బతికి ॥

30

చం॥ ఎడయక రాత్రులుం బవలు నెచ్చరికందళవాయి యేలులల
 దడపులఁ గొండలం గడు భయంకరమైతగ్గి చుర్గసీమల
 ల్లడపడకుండునట్లుగ బలంబుల వ్యూహమొనర్చి తానె యె
 క్కుడుజితసంబునకా మెలఁగి రూడుచు నేనలఁగావఁగాఁదగి

. ప్రయాణ వ్యసనరక్షణ ప్రకరణము

సీ॥ మేటియానొకదొర మిక్కిలి శౌర్యంబు
 గలమూకతో మున్నుఁగదలవలయు
 రమణీసమూహంబు రాజుభండారంబు
 చదలంబునడుముగాఁ జనగవలయు
 వానికి రెండుపార్శ్వములందు హయములు
 హయములపజ్జలా నరదములును
 వానిపార్శ్వంబుల నేనుగుల్ వానిపా
 ర్శ్వంబుల గదయంగ వనజలంబు

గీ॥ లయగపలయును చీరల కన్నిటికిని
వెనుక దళవాయి బడలిసజనముఁ దేర్చి
కొనుచు నాయత్తపాటుతోఁ జనఁగఁ జేయ
చలఁచు దండెత్తునట్టి భూవల్లభుండు ॥

32

సీ॥ భయము ముందర గల్గఁ బటుమకరపూహ
ముననైన తెక్కలు దనర విచ్చి
రహి మించునట్టి గృధ్రపూహముననైన
చీరముభంజైన తీరుబడిన
సూచిరాపూహంబు సూటిచేనైనను
బలముల సడిపింప చలయుఁ దెలిసి
భయము పిలుందనౌ పట్టున శకటరూ
పంబుసమటి పార్శ్వభయములండు

గీ॥ సలరు వజ్రాయుధమురీతి నన్నిదిశల
భయము గల్గిన సర్వతోభద్రరీతి
బలము పూహంబుగాఁ బన్ని బలవిభుండు
సడువగాఁ జేయవలయు యత్నుంబుతోడ ॥

33

ప॥ బలప్రయాణ వ్యసనములకు.

34

సీ॥ గుహలందు నెఱులందుఁ గొండల నదిత్రోవ
నడవుల నిఱుకటమైన యెడల
బడలిన నాకొన్నఁ గడు దప్పిఁజెందినఁ
గఱవుచేఁ దెవులుచేఁ గలిగియున్న
దొంగలు మారియుఁ దోలుక తిరిగిన
నడుసు నీళ్ళను దూళి యల్పముకొనినఁ
జెడరిన సంధడిఁ జెందిన నిద్దర
పంధినయెడఁ గూడి పూజింపన్

గీ॥ కొంచెమైనను సవరణ గూడకున్న
 గాలివానల నగ్నులఁదూలియున్నఁ
 దనదు నై న్యంబు రక్షించుకొనఁగవలయు
 శత్రునై న్యంబు లటులున్న జడుపవలయు ॥

35

గీ॥ దేశకాలవిశేషముల్ దెలిసి యరుల
 బలము భేదంబు నందించి బలసి చెలఁగు
 బలియునకుఁ గూటయుద్ధంబు గలుగదేని
 యేయెడఁ బ్రకాశయుద్ధంబు చేయవలయు ॥

36

కం॥ అడవులు గనుమలు మొదలగుఁ
 గడు నిలుకటమైనచోట్లఁ గళవళపడుచుం
 దెడి శత్రుఁ దునుమ వలయును
 విడువక గగ్గోలువదెడి వేళలయందుకా ॥

37

కూటయుద్ధ ప్రకారము

సీ॥ అహితుండు పోట్లాడ ననువైనచోటుఁ దాఁ
 గైకొని యచ్చోటఁ గదలకున్న
 నతనిమంత్రులు మొదలయిన వారల భేద
 మొందించి యచ్చోట నునికిఁ జెఱచి
 యైన నాటవికనై న్యంబు పేరిటిత్రాళ్ళ
 చేఁ జుట్టి పోరికిఁ జెదరఁదీసి
 తనమూఁక విఱిగిన యనువున నలయించు

కొనివచ్చి యొక యిటుకునకుఁ దెచ్చి

గీ॥ వలనెఱుఁగు వీరభటులకు నెలవుఁ బెట్టి
 చేరి చుట్టుక జగదంబు చేసియైనఁ
 గూటయుద్ధంచే శత్రుఁగూల్పవలయు
 వీరిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

38

సీ॥ జనపతిముందరఁ గనుపట్టుగా నిల్చి
తన కెదు రెక్కుశాత్రపునిమీఁద
వెనుకచక్కికి మేటిపీరయోధుల నంపి
పొడిపించి స్రుక్కించి కెడపియైనఁ
గాక పిఱిందిభాగంబున మొననూపి
ముందర నలయించి మొత్తియైన
నీకటి ప్రక్కఁ దా నెదిరించి శూరుల
నవ్వలి ప్రక్కది క్కంపియైన

గీ॥ నటుల నవ్వలిపార్శ్వంబులందు మొనపి
యివ్వలికి శూరతతి నంపి యెంచియైనఁ
గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్మపవరుండు ॥

39

సీ॥ మునుచక్కి విషమమై మొనుపరాకుండిన
వెనుకటిదిక్కునఁ జెనకియైన
వెనుచక్కి మునుచక్కి మొనుపరాకుండినఁ
దొడరి ప్రక్కలఁజేరి పొడచియైన
నదిగాక మఱి తన యడవిమూఁకల శత్రు
జలముల దూష్యులఁ బనిచి మొదట
జగడంబు చేయించి మిగులఁ దా బడలించి
సన్నమై కూతలు సడలియున్న

గీ॥ వైరితతిమీఁదఁ బడుచును వాహనములు
గలఁగఁ దనరౌతులను బంపి కడిమియైనఁ
గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్చవలయు
నీతిమార్గం బెఱింగినన్మపవరుండు ॥

40

సీ॥ నూఝుల సరిమూకఁ దొలుదొల్త నళికించి

విటిగి రా సళికించి విటిగి రనుచు

విశ్వాసమునఁజెంది విమతు నేమరినచోఁ

• ఉనదు బమ్మి చెలంగఁ దరిమియైనఁ

చాచింబు దిగుచోటఁ బట్టణంబులచోటఁ

పైటల నూళ్ళను బ్రజలయందు

గొల్లకాసులుచూపి గొల్లలు చాలఁగాఁ

బట్టినచోఁ జుట్టు ముట్టియైన

గీ॥ వేటలాడంగ నడవికి వెడలి బడలి

యుండుతఱిఁ జుట్టు ముట్టి చెండియైనఁ

గూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁగూల్చవలయు

నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

11

సీ॥ మునుపుగా నొరకొద్ది మూకల మొననేసి

కడు గట్టి మూకలకడను దాచ

నరిమూక సరకునేయక మీఠి గర్వించి

తనమూకపైఁ బేర్చి యని యొసర్చు

మునుపు తాదాచిన మూకచే శత్రులఁ

జేరి చుట్టుక నొంపఁజేసి యైన

నదిగాక పగవారి యావులఁ బట్టించి

వార లందుకుఁగూయవచ్చుచోట

గీ॥ నడుమతెరువున నరికట్టి నడికియుండి

కడిమిమై చుట్టుముట్టుక పొడిచియైనఁ

గూటయుద్ధంబుచే శత్రులఁ గూల్చవలయు

నీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

42

సీ॥ గగ్గోలుచే భీతిగలిగి రాత్రులయందు
 నిద్రఁగానక పగల్ నిద్రఁ జెంది
 యలసి యేమఱినచో నదరిపాటుననై నఁ
 బగ తెల్ల నాయత్తపాటు చెంది
 బడలినచోట మాపటిజామునందైన
 నమరేయిగడు నిద్ర దొడరువేళ
 రేతిరిడగడంబు రీతి దానెఱుఁగుచుఁ
 బలుజోళ్ళు కొమ్ముకత్తులును గల్గి

గీ॥ పటలచేనైన వేగంబు గలిగినట్టి
 పూరతఱిచేతనైనను జాటుముట్టి
 పూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్పవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

43

సీ॥ ఎండకుగాలికి నెదురెక్కి కనుమోడ్చి
 సుడివడి తడఁబడుచోటనైన
 సదిగాక జుద్రంబు లగునట్టియడవుల
 మంచున మబ్బుల మలలఁ బొదిల
 వాఁగుల వ్రంతలఁ దీఁగెల గుంతల
 తాల నేఱులను బోరానియిఱుకు
 తెరవుల నరికట్టి తిరుగువారుచునైన
 మిగులఁ దా నచ్చిద్రుఁ డగుచు మించి

గీ॥ యదనుఁ జేకొని పైఁబడి చదిపి యైనఁ
 బదరి తనమూఁక బడలిక పడఁగనీక
 కూటయుద్ధంబుచే శత్రుఁ గూల్పవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

గీ॥ ప్రాణములయందుఁ గడు నానపాటులేక
 విఱిగిఁ లజ్జించి తిరిగిన పీరవరుడు
 మొక్కలంబునఁ బైఁబడి మొత్తుఁగాన
 మిగులవిఱిగినఁ దఱుమగాఁ దగదు పతికి ॥ 45

గీ॥ ఇటులఁ గపటంబు జగడంబు లెఱిగెనేని
 గడు ననాయాసమున గెల్పు గల్గుచుండుఁ
 గాన భూమిశుఁడగువాఁడు గవటయుద్ధ
 సరణిచేతనే శత్రులఁ జదుపవలయు ॥ 46

ప॥ క్షయస్థాన వృద్ధులకు. 47

క॥ వెచ్చము నాయము సమమై
 వచ్చిన స్థానంబు మఱియు ప్యయ మదికంటె
 వచ్చిన క్షయ మం దాయమె
 హెచ్చిన నది వృద్ధి దీని నెఱుఁగఁగ వలయున్ ॥ 48

ప॥ దొరయుత్సాహము గల్గి మోసగతులెందుండఁగా సీక యే
 సరణి వైరుల గెల్పునట్లు రిపులకా సాధింతు నకా శంకఁదా
 నిరతంబుకా మది నిల్చి చారతతిచే నేర్పుల్ వగకా శత్రులం
 దరయంగాఁదగు సర్వకార్యములు నూహాపోహనన్నాహియై॥ 49

ఉ॥ మోసపుపోరిచే రిపులమూఁక నవశ్యము నొంచఁగా నగుకా
 వేసటలేకయుండువృథిపీపతి యీగతి శత్రు గెల్పుటల్
 దోసముగాదు మున్నిటుల ద్రోణసుతుండును ద్రోపదేయులం
 బ్రాసముఁ భూని యేనుణినపట్టున నొంపఁదె నిద్రవేశలకా ॥ 50

చతురింగబల ప్రయోజన ప్రకారము-గజకర్మ

సీ॥ ఏండయాత్రలను ముందరఁగాఁగ నడచుట
 పనదుర్గములు చొచ్చి చనుట మఱియుఁ
 చెఱుపులు చేనిచోఁ దెఱుపులు వెట్టుట
 కొలఁకుల నదుల లోఁతులును దెలిసి
 బలసముహంబుల జలముఁ దాటించుట
 యనహాయగతి జయ మందుటయును
 తొరరాని మూఁకలఁ జొచ్చి భేదించుట
 పేర్చి వేఁగినమూఁకఁ గూర్చికొనుట

గీ॥ పొడవుల వెఱుపుచూపుట పొడవులైన
 కొటలును గోటవాకిళ్ళు గూల్చుటయును
 తొల భండారములు మోవఁ జాలుటయును
 భయము దీర్చుట గజముల పను లటండ్రు ॥

51

రథకర్మ

౪౦॥ తనసేనల రక్షించుట
 యెఱిఁ జెదరినఁ గూర్చికొనుట యరిసేనలు దా
 కొనియుండిన భేదించుట
 యును నరికట్టుటయు రథము తొనరించుపనుల్ ॥

52

అశ్వకర్మ

సీ॥ కొండలదండ దిక్కుల మార్గములయందు
 విమతులమూఁకల వెదకుటయును
 ధన్యాదులను మిత్రతతుల రాఁ జేయుట
 వేగంపుఁబనులు గావించుటయును

బహుల వెంటాడుట తిరుగుచో విలుగుట
 విటిగియుఁ గ్రమ్మట వెంటఁబడుట
 ముసుచక్కి నడుచక్కి పెనుచక్కిఁ బ్రక్కల
 పొదివి పొంకమెటింగి పొడుచుటయును

గీ॥ పైరి యచ్చాళువై మీటి పోర జాణిగి
 పోయి పాశెంబుపైఁబడి పొడుచుటయును
 దీను లగివారిఁ దోడ్కొని తెచ్చుటయును
 వాడివెడలుట గుఱ్ఱపుదళమువసులు ॥

53

పదాతికర్మ

సీ॥ ఎవుఁడుఁ గైదువులు దా మేమఱకుండుట
 త్రోవల బావుల రేపులందు
 నేఱుల విడిదలయెడఁ గపటంబులు
 దెలియుచుఁ దిరిగి శోధించుటయును
 వృణకాష్టజలములు దెచ్చుచోటులయందు
 మిగుల నెచ్చరికతో మెలఁగుటయును
 రేలును బగలు భూపాలుఁ గాపాడుట
 చెప్పిన యట్లనె చేయుటయును

గీ॥ నివియ మొదలుగఁ గలిగిన యిట్టి వెల్ల
 బలము లొనరించు పను లంధ్రు తెలిసి చూడ
 నిటులఁ జతురంగములవను లెఱుఁగవలయు
 సీతిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

54

సీ॥ మంచిజాతియుఁ బరిఘాణంబు వేగంబు
 స్థానంబు వయస్సును సర్వములును
 విలుకడ పనులందు నేర్పును దేజంబు
 చెప్పినకై నడిఁ జేయుటయును

ఘనతయు భద్రలక్షణముల నాయువుఁ
గలిగి యెన్నికమీఱ మెలఁగుటయును
గుణ్ణులలకు నేనుఁగులకును మఱియును
గాలిపండితిని లక్షణములెందు

44 నిటుల బలముల లక్షణం బెఱిగి యెపుడు
వాని దానితఁ జేయఁగా వలయు పనుల
యందు నియమింపఁగాఁ దగు హరువు తెఱిగి
సీతిమార్గం బెఱిగినన్మపవరుండు ॥

55

45 చతురంగ బలముల నేలలకు.

56

46 గుంటలను మిట్టలను జెట్ల గొప్పతాళ్ళఁ
బుట్టలను మోటుచెట్టులు బొదలుగల్గి
మెలఁగఁగా వచ్చి ముండులు గలుగదేని
కాలిమూఁరల సనినేయు నేల యండ్రు ॥

57

వాజిభూమి

47 జలమును నడుసును నెఱియలు
గలుగక మ్రాకులును తాలుఁగడు లేక సమ
స్థలమై మెలఁగఁ వచ్చుచు
నలరిన గుణ్ణములనేల యగు నండ్రుబుఁట ॥

58

రథభూమి

48 సీ॥ ఇసుకలు మొద్దులు నెందెందె యుండక
బలుగుండ్లు నడుసు గుంటలును లేక
చేలును మళ్ళును జెట్లుఁ దీగలు లేక
గుంతలుఁ బొదలు వాఁగులును లేక

నెటియులు నొడ్డులు బొటియ లేమియు లే
 పడి దాఁట గొరినెతఁతుడుల కోర్చి
 కడుగట్టియై బండికండులు గలఁగక
 చదరమై మిగుల విశాల మగుచు

గీ॥ నిగుడ మగుడంగఁ దగునట్టినేలలందు
 సరదములు జగడమునేయ నమరుచుండు
 నిట్టిజగడంపునేలల నెఱుఁగవలయు
 పితిమార్గం బెఱింగిననృపవరుండు ॥

59

నాగభూమి

పీ॥ తివిచివేయఁగవచ్చుతీవియల్ గలయది
 పట్టి విఱువవచ్చుచెట్టు గలది
 యిసుకలు ననలును నెఱఁగనియదియును
 నేనల కెందు రాఁబోనియదియు
 ఘనములై కనుపట్టు గట్టలు గలయది
 కడు గుంట మిట్టలు గలుగునదియు
 గలయంగ నుడుగువేరులుగలయదియును
 ననినేయఁ గరులకు సర్పమైన

గీ॥ నేల యదిగాక యెటువంటి నేలయైనఁ
 గరుల కగు వాని కెందు నగమ్యభూమి
 గలుగకుండుట గాదె నాగంబు లయ్యె
 నిట్టిభూముల సరవరుఁ డెఱుఁగవలయు ॥

60

పీ॥ అనిమొన విఱిగినయశ్వాదిబలముల
 నిలువఁగా నోపుచు బలము లాజు
 వెనుకదిక్కుందు నిల్చిన ప్రతిగ్రహ ముందు
 రదియు నిన్నుఁ జువిండ్లంతదనుక

గలిగిన వెనుచక్కి నిలుకడగా నిల్చి
 జగడంబు నేయింప జయము గల్గు
 సటువలె చేరయ యనినేయు నేబలం
 బవిను పీఠగినబలం బనఁగఁ బరగు

911 నిట్లు గావున జగడంబు లెఱుంగరాజు
 వెనుకదిక్కునఁ దా నిల్చి విఱిగి వచ్చు
 చారిఁ గడు నాడుకొని నిల్వవలయు నెందు
 వెనుక సనిలేక పోయ గావింపరాదు ॥

61

చానకల్పన ప్రకరణము

912 రతి యూధంబుల మీఁదఁ బెట్టుకొని వేగం చొప్పుతేజీల సం
 దరయ స్తుల్లఁడఁ గావుగా నిలిపి యోగ్యంబైన యర్చుంబుతో
 సురనాథుం డెట నిల్చు నచ్చటనె భండాదంబును నిల్పుఁగాఁ
 బరగు రాచఱికంబు నిల్చు సదిగా భండాద మెందుం భర ॥

913 తొలుదొలుతఁ బొడిచి గెలిచిన
 భళి భళి యని పిలిచి యొనఁగఁ బతి రగు నీపుల్
 గలిగిన నెవ్వఁడు బొడువఁడు
 చలమునఁ బై కుఱికి శత్రుసంఘముల నిల ॥

62

914 పోరిలోఁ బగరాజుఁ బొడిచినవానికి
 చాక్షిణ్య మొనరఁగా లక్షసంఖ్య
 నతనికుమారుని నతనిసేనాపతి
 నై నఁ జంపినవాని కందునగము
 శత్రుసేనలలోన సన్నుతి కెక్కిన
 పీరుఁ జంపినఁ బదివేలమాళ్ళు
 పోతేనుఁగను గడు మేటిప్రధానుని
 వనిఁ గూల్చునతనికి నయిదువేలు

గీ॥ సహితుచనవరినై నను హయమునై న
 పెనుకఁ దియ్యక చంపిన వెయ్యిమాళ్ళు
 బంటుతలఁగొట్టి తెచ్చిన బంటునకును
 బతి యొసంగఁగఁదగు రెండు పదులమాళ్ళు ॥

64

చ॥ పరబలముల కెదిరింపుచు
 సురువడి శౌర్యంబుఁజూపు యోధుల కెందుకా
 నరవరుఁ డినుమడి జీతం
 బరయుచుఁ దా నియ్యవలయు నందఱు మెచ్చుకా ॥

65

గీ॥ ధరణీనాథుల కర్హమై తగినయట్టి
 కరితురంగాదివస్తువుల్ గాక యన్య
 వస్తువుల నాజి గెల్చి యెవ్వార లెందు
 నేమి దెచ్చినఁ బతి వారి కియ్యవలయు ॥

66

క॥ అనిలోన గెలిచి వచ్చిన
 తనభటులకుఁ దగిన వస్తుతతి నొసఁగుచు నె
 మ్మనముల సంతోషములఁ
 గనఁ జేయఁగవలయు ధరణీకాంతుం దెప్పుడుకా ॥

67

వ్యాహవికల్ప ప్రకరణము

వ॥ బారులు తీర్చుటకు,

68

సీ॥ మొనకు ముందఱ విలుమూఁకల నిల్చుచో
 బారులనందున వారలకును
 ధనువంతనేల యంతయ నెడఁగా నిల్చి
 యచటికి మూఁడు విండ్లంతనేల

*(ఒండొంటికిని నెడ నొప్పునట్టుల గుఱ్ఱ
ముల బారు నిల్పఁగావలయు దాని)
దెనుక నేనుఁగుబారులను నిల్పఁగాఁ దగు
వానికి వెనుచక్కి వరుసతోడ

గీ॥ సటుల సరదంబు బారుల నమర నిల్ప
సగు ఛనుర్మాస మనఁగ నీ యవనిలోన
నైదు మూరలపొడవగు నది యెఱింగి
చారు లిటు తీర్చవలయు భూపాలవరుఁడు ॥

69

సీ॥ ఇట్టి బారులలోన నెడనెడ విలుకాండ్ర
కును వాజులకు నేనుఁగులకు మఱియు
సరదంబులకును బార్వాంతర భూముల
క్రమ మొప్పుచుండు నొక్కటియు మూఁడు
నైదు నైదగు సంఖ్య నమరిన శమముల
యంతదవ్వల నిల్చి యర్హ మొందు
నట్టి శమంబును నమరఁ జతుర్దశాం
గుళసంఖ్య ధరణిలోఁ దెలిసి చూడ

గీ॥ నిన్నియు నెఱింగి బారుల నిటులఁదీర్చి
పోరగాఁదగు నిదిగాక పోరఁ దనకు
నెటులఁ బొంకంబునందడి యెనఁగ దెటులఁ
జేరువగు నెటు లటులైనఁ బోరవలయు ॥

70

వ్యూహారచనా ప్రకారము

వ॥ మఱియు బలంబులు దొఱుకొనకయుండ ననేక ప్రకారంబు
లెఱింగి వ్యూహంబులు బన్ని జగడంబు చేయించవలయు
నవ్వితం బెట్లనిన గజానీకంబును, ధధానీకంబును, మిత్రానీకంబు

నన ననీకంబులు మూడు దెలుంగులై యుండు నందు గజంబులు
 తొమ్మిదియును, నందొక్కగజంబునకు ముందర జగడంబు
 నేయు గుఱ్ఱంబు లేనింటిచొప్పున నలుపదియైదు గుఱ్ఱంబులును
 నందొక్క గుఱ్ఱంబునకు ముందర జగడంబునేయు వీరభటులు
 ముగ్గురి లెక్కను సూటముప్పదియైదుగురు వీరభటులును నిట్లు
 పాదసంరక్షణార్థంబు పార్శ్వంబులయందుఁ గాచికొనియుండు
 గుఱ్ఱంబులు నలుపదియైదును, వీరభటులు సూటముప్పదియైదు
 గురునుం గూడి తొమ్మిది గజంబులును, దొంబది గుఱ్ఱంబులును
 నిన్నూటదెబ్బది సంఖ్యగల వీరభటులునుం గలయది గజాసీకం
 బనం దగు, నీ ప్రకారంబునఁ దొమ్మిది రథంబులును, దొంబది
 గుఱ్ఱంబులును, నిన్నూటదెబ్బది సంఖ్యగల వీరభటులునుం గల
 యది రథాసీకం బనం దగు. తొలుదొల్ల వీరభటులును, వారల
 వెనుక గుఱ్ఱంబులును వాని పిఱుందన రథంబులును, వాని
 వెనుచక్కి నేసుంగులునుం గలయది మిశ్రాసీకం బన నొప్పు
 నిట్టి యనీకసమూహంబే వ్యూహం బనం బరగు, నదియు
 దండవ్యూహంబును, భోగవ్యూహంబును, మండలవ్యూహంబును
 నసంహతవ్యూహంబును నస నాలుగుదెలుంగులై యుండు. మఱియు
 నేతద్వేదంబులై న వ్యూహంబు లనేకంబులు గల పది యెఱింగి
 వ్యూహంబులు పన్నునవు డనీకాసీకమధ్యంబున నై దేసి విండ్లంత
 దవ్వగలుగఁ బన్నవలయు, నం దసంహృతవ్యూహంబున
 ననీకంబులు దూరంబున నిల్చునట్లుగాఁ బన్నవలయు, నిట్టి
 వ్యూహంబునకు శుక్రమతంబువార లురోభాగం బొకండును
 బార్శ్వభాగంబులు రెండును, మధ్యపుచ్చభాగంబులు రెండునుం
 గూడి పంచాంగంబులుం గలవందురందునకుఁ దనకుంగల బలంబు
 మూడుపాళ్ళుగ నేర్పఱచి యురోభాగంబున నొకపాలును,
 బార్శ్వభాగంబుల నొకపాలును, మధ్యపుచ్చభాగంబుల నొక

పాలునుబగా నిలుపవలయునండ్రు. మఱియుఁ గొన్నిమతంబుల వార లీ పంచాంగవ్యూహంబునకే యంగంబున కొక్కొక్క యసీరంబు లెక్క ససీరంబులై దింటికి ముందర జగడంబునేయు వార లాటుకూట దెబ్బదియైదుగురు వీరభటులును, నిన్నూట యిరువదియైదు గుట్టంబులును, నలువదియైదేనుంగులును నిట్టురె పాదసంరక్షశార్దూలంబునుంగూడి వేయినిన్నూట యేబదిసంఖ్య గల వీరభటులును, నన్నూటయేబది గుట్టంబులును, దొంబది యేనుంగులునుం గలిగి యుండవలయు నండ్రు. వెండియు బ్రహ్మహస్తాతిమితంబు వార లీ పంచాంగవ్యూహంబునకే రక్షణాగం బులు లెంపగుంగూడి సప్తాంగంబులం బ్రహ్మర్షిస్థానంబురందునకుం గల బలంబు నాలుగుపాళ్ళొనరించి యురోభాగంబుల నొకపాలును, గర్భభాగంబుల నొకపాలును, పార్శ్వభాగంబుల నొకపాలును, మధ్యపుచ్చభాగంబుల నొకపాలునుంగాఁ బన్ని జగడంబు నేయించవలయు నండ్రు.

71

సీ॥ తమలోనఁ దాము సందడిపడి కలయక
యని యొనర్పఁగఁ దగు నదియుఁ గాక
కలిసి పోరాడ సంకుల సమరం బగు
నట్టి సందడికయ్యమందు నెల్లఁ
దమయేనుంగుల దండఁ దాఁగొని జగడంబు
నేయఁగావలయు నజేయలీలఁ
దమమూఁకమీఁద గుట్టములు పైకొన్నచో
నొండొరుల్ చెదరకయుండి పోర

గీ॥ వలయు బాణంబులును దుపాకులును విండ్ల
మూఁక ముందర నిడికొని మొనకు నడచి
యెట్టి మూఁకలు బైకొన్న నట్టిమూఁక
చేతఁ పోలింపవలయును శిథిలమందు ॥

72

ప్రకాశ యుద్ధ ప్రకరణము

ప॥ నేనాంగలకుఁ బ్రత్యేకనాయకులకు,

7

పం॥ కులమున మించువారిఁ దమకుం దగులై తగువారిఁ బోరిలో
నలవడి తత్ప్రతిక్రియల నన్నియుఁ జేయ నెఱుంగువారిఁ గ్రే
వల దమమూఁకఁ గావఁ గలవారల నేనుఁగు లాద్యైన యూ
కలకును వేఱువేఱు నధికారులఁగా నియమింపఁగాఁ దగు॥ 7

పం॥ ఈరీతి పూహములుగా

నేరువుతోఁ బన్నినట్టి నిజబలములచే

వైరిబలంబుల మీఱి వి

దారింపఁగవలయుఁ గదిసి దశవాయి తగ॥ 7

పం॥ బలిమిగల వైరిబలముల

బల మీనుమడి గలిగినట్టిబలములచేత॥

గెలువఁదగుఁ దెఱపి చూపని

బలముల నేనుఁగులఁ బఱపఁగవలయు॥ 7

గజబలప్రశంస

లయగ్రాహి॥ మెండగు జీరాలురముదండ బలుకేదెములు

నిండుకొను గుమ్ములును దండితలరాణుల్

గండమర బూనుచుఁ బ్రచండమదమత్తులగు

దండిమగ లేమఱక భండనములో ను

ద్దండగతి లోహమయదండములు బూనుకొని

నిండునమజోకఁదగుచుండు పరసేనం

జెండఁ జనునందుఁ గలగుండుపడ వాద్యముల

డిండిమ డిమండిమ డిమండిమ లెనంగ॥ 7

౨౦॥ భువిఁడగు మావటిఁడు మొనగాలునఁగేలున సంకుశంబునఁ
దను బురిగొల్పుదొండము ముదంబునఁ జొపుచు చాలమెత్తుచుఁ
గనుగపయుల జెవుల్ నిగుడఁగాఁ దనసేన నెఱింగి శత్రుసే
ననె నురుపాడి గెల్పు నరనాథున కిచ్చుఁగదా గజం బనిఁ॥ ౧౮

౨౧॥ పీఠుఁగు లున్నచోనె పసియించును శ్రీహరిరాణి సంతరిం
చేనుఁగు పౌఞగలుదొర యేమిట నోటమిఁ చెందఁ జెట్టిచోఁ
గాన చుదేభయాధ మధికంబుగఁ గొల్వఁగ దంతి నెక్కిసం
బ్రాణముతోడి దుర్గము నృపాలకుఁ డెక్కిన యట్ల పోరిలోఁ ॥

౨౨॥ రొడరు భయప్రదేశముల దుర్గములై పడిఁ బాటు నేలులఁ
గదవఁగ నోడలై రణముఖంబున రాక్షసులై ప్రయాణముల్
వెడల గృహంబులై చునను వెచ్చగఁ జూడను గారణంబులై
రడుచుద మెచ్చు నేనుఁగులె కా జయసాధనముల్ దలంపఁగఁ॥

౨౩॥ బలిమి మదంబునుం గలుగు భద్రగజంబుల రాజు శత్రుమూఁ
రల నురుపాడి చెండుగఁ గకాపికచేసి జయించు నేనుఁగుల్
బలువుగ గల్గినన్ జయము బ్రాఁతీయె కావున వానిఁ బ్రోవఁగా
వలయు నృపాలశేఖరుఁ డవశ్యముఁ దా జయలక్ష్మి మించఁగఁ॥

సీ॥ పొగడవువ్వలతావి పొదివి భుగుల్కొన

వెదజల్లు సంతతమదముఁగల్గి
తేనెవన్నియ గల్గి దీప్తమై పొడవులై
వలుదలై పొలుచు కొమ్ములును గల్గి
దొరయుచు సమములౌ తుంటి దిక్కులుగల్గి
యొద్దికై కూడి పెన్నుద్దు లనఁగ
బెరయుచుండెడునట్టి బృంహీతస్వనములు
నమములై నట్టి యంగములుగల్గి

గీ॥ సకలశుభలక్షణంబులు చక్కఁదనము

చెలుపు గంభీరగమనము గలిగినట్టి

భద్రగజముల నేలుధూపాలరసము

సకలసంపదఁ జెబువొందు జనులు మౌగించు ॥

82

చం॥ గజములు గల్గు భూవిభుఁడు గా నొకదిట్కున గార మెల్లచో

గజములు గల్గువాఁడు ధరఁగల్గిడు కాపున పరితోటులగా

గజముల లీల సత్త్వములఁ గన్నపి బంటులఁ జూచి నేరినఁ

విజయము తేజమున నిరులు విశ్రుతకీర్తులు గల్గు భద్రులఁ ॥

రథబల ప్రశంస

ఉ॥ పూరతగల్గు సారథులు చొక్కపు తేజులు కిరిచీపులు

త్కారమహారవంబు బిరుదధ్వజకోటులు మీఱఁ దోరితో

వైరిమనోరథంబులను వానిరథంబులఁగూల్చి పొల్పు బల్

తేరులవారు గల్గునరదేవున కెద్ది యసాధ్యమే ధరణ ॥

84

అశ్వబల ప్రశంస

కం॥ ఏటికిఁ గరుఁ లేటికి నరు

లేటికి మఱి రథచయంబు లీధరలోనఁ

నీటగు జయము లొసంగెడి

ఘోటకములె చాలఁగలఁ గువలయపతికి ॥

85

సీ॥ నిలిచెనా యడుగులోనే నిల్చి చిత్రమై

కదలెనా బాణవేగము ధైర్యమై

యనినిఁ గైదువుల సాధనకానిగతిఁ బొల్పి

బాఁచెనా లేడిచందం బదల్చి

గమకించెనా సింహగమనంబు గమకించి
యడఁగెనా తాఁబేటియనువు మించి
చుట్టైనా వేడెంబు నుడిగాడ్చు నదలించి
బెరికెనా బేడినబెరికు బెరికి

గీ॥ యెడమ కుడి వాగెబాగుల నెఱిగి తిరుగ
నిరుదెఱుంగుమోము లనఁదగి హరుపు మురుపు
వెఱుపు నొఱుపును గడుమించు నరుదువిరుదు
నదులు నుదుటొందు తేజి రాజార్హమంద్రు ॥

86

చ॥ తలఁప నవేళలకా మిగులఁ దాఁ దగులై తగునట్టి చుట్టమై
యల రణభూమి పేరఁదగు నంబుధి దాఁటగ మేటితేఱపమై
సలరగఁ గ్రీడలనైలఁగు నప్పడు దా వెలలేని రత్నమై
జెలఁగెడు గుఱ్ఱ మేహితము నేయదు నాయకుఁ డై నవానికికా

చ॥ బలువగు కందముం విరుదు బంగరుచాయహాసించు సంపదల్
గల పరిపూర్ణదేహము విలాసముఁ జక్కఁదనంబు సోజయుం
గళలును జెల్లు తేటతెలిగన్నులు లక్షణముం జవంబునుం
గలిగిన తేజాలకా నీయలు గైకొను భూభుజుఁ దేలఁగాఁ దగుకా ॥

క॥ ఏ నరపతి గుఱ్ఱంబుల
నేనలచే మిగులఁ బ్రబలు షితిలో నెపుడుకా
వానిది నిరీ వానిది ధర
వానిదె జయలక్ష్మి కీర్తి వానిదె సుమ్మి ॥

87

చ॥ ఈగతి నీతిమార్గమున నెంతయు ముస్థిరుడైన రాజు దా
దీగరిమన్ వహింపునున్న దివ్యజయంబును సర్వసంపదల్
భోగము గర్మయుం గలిగి భూవిభుత్వెల్లను జేరికొల్పి మ
ద్యోగము రెల్లఁజేకుర సుఖోన్నతి రాజ్యము నేయు చున్నాడున్ ॥

ఉ॥ శ్రీరఘురామపాదసరసీరుహభృంగదనూనమాససో
 దార మదారివీరవరదర్పవిమర్దన దుర్దమక్రియా
 స్ఫారఘజాబలాధిక విసారిత పూరితలోక సద్యః
 హారవిహారమానితమహాకరివాణివిరాజితాంగణా ॥

91

మంగళమహాశ్రీ ॥

శ్రీమహితదామనుత సంఘవృతభూష్టలివిశిష్టహితభాసిత గుణశ్రీ
 కామరరథాకృతినికాయకృతివర్జిత ప్రరాశిత నయాధిర జయశ్రీ
 రామ హిమధామ శరరాజి సురరాజి తరురాజిత విశాలనుయశశ్శ్రీ
 ఘామరమణీయనిజభూజనసుఖప్రదప్రభుత్వయుతమంగళమహాశ్రీ

గద్యము :— ఇది శ్రీమద్మదనగోపాల పరప్రసాదలబ్ధ సారసారస్వత
 భారద్వాజసంగీత్ర జర్కరాజ యెట్టినామాత్యపుత్ర సుకవిజన
 విధేయ శ్రీరామకృష్ణభక్తివైభవభాగధేయ వేంకటనామధేయ
 ప్రణీతంబైన కామందక నీతిశాస్త్రంబును మహాప్రబంధంబునందు
 నేనావివరంబును, నేనాపతిప్రభావంబును గూడయుద్ధప్రకారంబును
 జతురంగబలప్రయోజనంబులును దద్భూములును వ్యసనంబులును
 భారితోషికంబును జతురంగబలప్రశంసయు నున్నది సర్వంబు
 నష్టమాశ్వాసము.

మ॥ రమణీయంబుగళాలివాహశకవర్షంబుల్ గతంబై సహ
 స్రము నేనూఱును నాఱునై వెలయఁగా త్రొడిం దెనింగించి రౌ
 ర మహిం దిమ్మయ వెంకటాద్రి విభుపేరఁ బేడ్కఁగమందకి
 యము శ్రీవేంకటరామకృష్ణులు స్వభాన్వబ్ధంబునఁ బూడిగఁ ॥

శ్రీ

